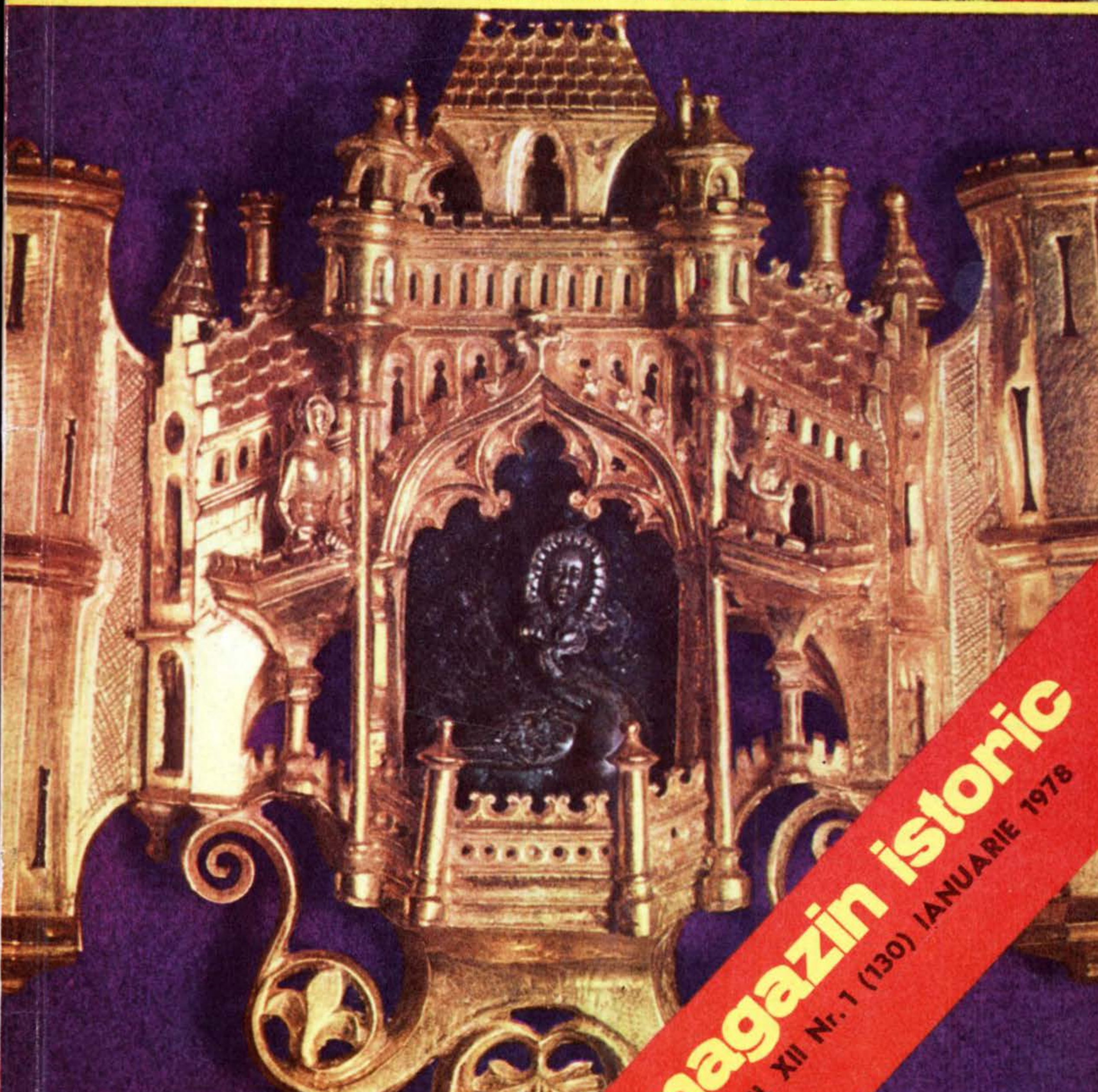

magazin istoric

ANUL XII Nr. 1 (130) IANUARIE 1978

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul XII - Nr. 1 (130)
ianuarie 1978

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

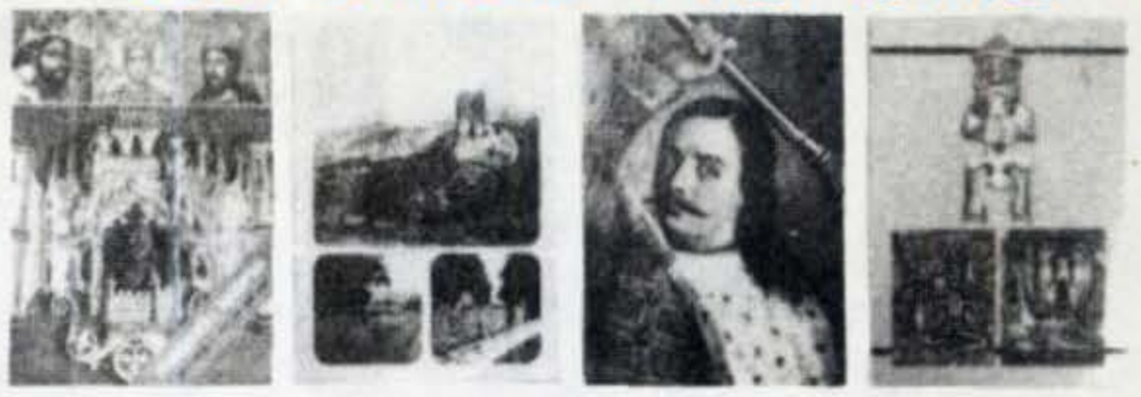

① ④ ② ③

①④ Portret al ctitorului (probabil voievodul Vlaicu-Vladislav) — din primul strat de pictură (stînga sus) şi tabloul votiv al lui Vlaicu-Vladislav şi al doamnei Ana într-o repictare tîrzie (ctitoria domnească din Curtea de Argeş). Paftaua de aur descoperită la 31 iulie 1920 în mormîntul nr. 10 de la Curtea de Argeş (azi la Muzeul de Istorie al R.S.R.) atribuită, de asemenea, ctitorului acestui lăcaş. Vestigiile străvechii vetre voievodale de la Curtea de Argeş. Sus: imaginea panoramică a Curţii domneşti la 1840 (stampă de Michel Bouquet); dreapta jos: urmele arheologice ale palatului lui Basarab I; stînga jos: ruinele clădirilor înălţate de Neagoe Basarab **(Curtea de Argeş, străveche vatră voievodală după 1150,** p. 27)

② Dragoş vodă (pictură de Gheorghe Tattarescu aflată în fondurile Muzeului de Artă al Municipiului Ploieşti) **(Vişeu, Iza, Vaser — rîuri ce-au „izvorît" de la traco-daci,** p. 16)

③ Orfevrăria tracă, factor intermediar în transmiterea către Apus a stilurilor orientale (teoria aparţine cercetătorului englez T.G.E. Powell; vezi **Magazin istoric,** nr. 9/1976), după cum se poate remarca şi din scenele care împodobesc cazanul descoperit în mlaştinile de la Gundestrup, Danemarca, secolele II-I î.e.n.; zeiţa fertilităţii (dreapta) şi zeul cu coarne Cernunnos. Sus: statuetă din bronz, reprezentîndu-l, probabil, pe Thor, zeul furtunilor; strînge în mîini un obiect care pare a fi un baros cu trei capete **(Danemarca între preistorie şi istorie,** p. 52)

sumar

Timpul revoluţionar al istoriei noastre: CRISTIAN POPIŞTEANU 2
Hotărîrea Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 26-27 octombrie 1977 cu privire la aniversarea a 2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat şi independent 4
Călătoria lui Herodot la Marea Neagră: PETRE ALEXANDRESCU..... 6
Stindardul dacilor pe Arcul de triumf al lui Galerius?: ION BARNEA..... 11
Vişeu, Iza, Vaser — rîuri ce-au „izvorît" de la traco-daci: VASILE BOLOGA.. 16
Ecoul luptei pentru unirea Principatelor în Marea Britanie
● **Moţiunea lui Gladstone în Camera Comunelor:** MIRCEA MALIŢA ●
„România îşi aparţine de drept şi de fapt": IOANA URSU 17
Curţi şi reşedinţe domneşti: ŞTEFAN S. GOROVEI 25
Curtea de Argeş — străveche vatră voievodală după 1150: N. CONSTANTINESCU 27
Actele programatice ale revoluţiei românilor din 1848: ION BULEI 33
In memoriam acad. Constantin C. Giurescu 36
Vrem să ne unim cu ţara! De la Supplex **la** Pronunciament: ŞTEFAN PASCU.... 38
Lelio Basso, senator italian — Valorile trecutului, o permanenţă a istoriei: CRISTIAN POPIŞTEANU 44
«Jurnal politic»: MARTHA BIBESCU 46
Danemarca între preistorie şi istorie: LUDWIG KRABBE..... 52
Ilustrul captiv de la Wilhelmshöhe: ANDRÉ CASTELOT 55
● **«1 947 premianţi»... 37** ● **Cărţi sosite la redacţie...43** ● **Poşta** Magazin istoric...62

TIMPUL REVOLUȚIONAR AL ISTORIEI NOASTRE

„Avem o strategie generală, o linie politică clară, un program care asigură tot ce este necesar înaintării într-un ritm tot mai rapid a patriei noastre pe calea dezvoltării economico-sociale, a civilizației socialiste".

NICOLAE CEAUȘESCU

Există o definire concret-istorică de o majoră și adînc mobilizatoare semnificație în documentul fundamental, de o excepțională viziune revoluționară, Raportul secretarului general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la recenta Conferință Națională a P.C.R.:

„Ca urmare a dezvoltării armonioase a industriei și agriculturii — cele două sectoare de bază ale economiei noastre naționale — se va asigura creșterea mai accentuată a venitului național, acesta ajungînd în 1985 la 2 400-2 500 dolari pe locuitor. Aceasta ne dă temei să apreciem că viitorul cincinal va marca un nou salt calitativ pe toate planurile vieții economice și sociale. România va depăși starea de țară în curs de dezvoltare, în accepțiunea contemporană a acestei noțiuni, trecînd la stadiul de țară cu o dezvoltare medie".

Iată, așadar, istoria socialismului în acțiune.

Iată, așadar, cum poporul român, care vede în politica partidului propria sa politică, găsește cele mai temeinice rațiuni să-și manifeste deplina adeziune la hotărîrile Conferinței Naționale a P.C.R., angajarea conștientă în opera istorică de realizare a lor. În strategia — atît de magistral definită în Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu — trecerii la un alt stadiu de dezvoltare, poporul nostru găsește o nouă confirmare a faptului că partidul comunist este de drept și de fapt legatarul celor mai glorioase tradiții de luptă, al celor mai înalte aspirații de progres și fericire ale istoriei românești.

Opțiunile socialiste, ferme, de dezvoltare a patriei străbune pentru care s-a pronunțat ireversibil poporul nostru își găsesc înălțătoare împliniri. Eveniment de o deosebită importanță, nu numai în viața forței politice conducătoare a națiunii noastre, ci și în viața întregii societăți românești, Conferința Națională a întărit prin noi și fundamentale argumente înaintarea tot mai hotărîtă a României pe calea edificării socialismului multilateral dezvoltat și a comunismului, potrivit istoricului program adoptat de Congresul al XI-lea al P.C.R. din 1974.

Lumea contemporană, cu un spectru atît de larg de evoluții istorice ale popoarelor, găsește în România socialistă imaginea unei societăți noi, în care, într-un mod profund revoluționar, pe baza orientărilor stabilite din 1965 de Congresele și Conferințele Naționale ale partidului — **orientări legate pentru totdeauna de cutezătoarea gîndire și neobosita activitate a personalității care deschide mereu orizont nou istoriei românești fiind suflet din sufletul poporului, tovarășul Nicolae Ceaușescu** — se desfășoară o continuă și permanentă perfecționare a diferitelor laturi esențiale ale vieții sociale. Scopul major, căruia i se subsumează și ansamblul de hotărîri și măsuri adoptate de Conferința Națională, care pun în centrul muncii întregului popor primatul calității, este progresul neîntrerupt al întregii societăți, înflorirea cît mai deplină a personalității umane, ridicarea țării noastre pe noi culmi de civilizație, o contribuție tot mai activă la schimbul mondial de valori materiale și spirituale, la pacea, securitatea și cooperarea între toate națiunile lumii.

Document de remarcabilă valoare programatică, teoretică și practică, pentru întreaga activitate a partidului și statului, pătruns de acea bogăție de noi idei, teze și concluzii cu care ne-a obișnuit gîndirea secretarului general al partidului nostru, străbătut de acel umanism revoluționar care dă nobila măsură a faptelor proprii soldatului partidului care, de 45 ani, și-a închinat întreaga activitate cauzei libertății poporului, fericirii și bunăstării lui, impregnat de profunda cunoaștere de către președintele țării a logicii dialectice a realităților interne și internaționale, Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu a devenit o busolă a muncii întregii republici.

Aprobînd întru totul concluziile, ideile și tezele desprinse din această amplă și exemplară analiză, obiectivele, sarcinile și indicațiile trasate pentru continuarea activității întregului partid și popor în vederea ducerii la bun sfîrșit a tuturor obiectivelor planului cincinal, a programului suplimentar de dezvoltare economico-socială a țării, a Programului partidului pentru ridicarea pe o treaptă nouă, superioară, a construcției socialismului în patria noastră, pentru accelerarea progresului și civilizației societății românești, creșterea bunăstării și asigurarea fericirii întregului nostru popor, Conferința Națională și-a însușit în întregime determinarea profundă făcută de Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu, în spiritul principiilor materialismului dialectic și istoric, realității actuale a vieții internaționale, tendințelor fundamentale ale dezvoltării societății contemporane, precum și orientările practice stabilite pentru viitor.

Expresie elocventă a istoriei românești în actuala etapă de dezvoltare a poporului nostru, Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu situează cu precizie România în cadrul istoriei universale contemporane. În dialogul poporului român cu celelalte popoare, glasul cel mai autorizat al națiunii noastre socialiste a făcut cunoscută din nou încrederea spiritului robust românesc — călit în mileniile de încercări ale istoriei prin care s-a afirmat — în capacitatea forțelor rațiunii, a solidarității internaționale a forțelor sociale progresiste care sînt în ascensiune, obțin noi și importante poziții predominante, devin tot mai puternice și mai influente. „Este cert — spunea secretarul general al partidului nostru — că ele reprezintă forța în stare să lichideze cu desăvîrșire politica imperialistă, de reîmpărțire a lumii în zone de influență și dominație, să determine oprirea cursei înarmărilor și soluționarea unor anomalii economice, sociale și politice care întreține și adîncesc criza, să impună promovarea în lume a unei politici noi, democratice, bazată pe echitate și dreptate socială, să asigure pacea pe planeta noastră".

Dezbaterea politică a problemelor trecutului, prezentului și viitorului partidului și patriei, la care am asistat în cele trei zile în înaltul forum comunist, precum și întreaga activitate de pregătire a Conferinței, într-un spirit profund responsabil, au fost o lecție istorică de democrație muncitorească, au confirmat întru totul viabilitatea democrației de tip nou, revoluționară. S-a văzut că viața atestă pe deplin că numai în acest mod, cu participarea directă a clasei muncitoare, a maselor populare la conducerea societății, îmbinînd activitatea organelor reprezentative cu aceea a organelor de participare directă a oamenilor muncii la conducere, se asigură o democrație reală, superioară, cum nu a existat niciodată în trecut.

Munca eroică desfășurată de întregul nostru popor, de toți oamenii muncii fără deosebire de naționalitate, sub conducerea și la chemarea partidului comunist, pentru lichidarea urmărilor cutremurului catastrofal din primăvară și înfăptuirea măsurilor adoptate imediat din inițiativa secretarului general al partidului, a exprimat o realitate istorică nouă în care-și dau mîna capacitatea economiei planificate românești de a face față cu succes oricăror

greutăți, cu uriașa forță organizatorică și politică a P.C.R., hotărîrea de nestrămutat a națiunii întregi de a învinge greutățile și a asigura cursul ascendent al dezvoltării societății socialiste.

Omagiul adus de Conferința Națională tuturor acelora care de-a lungul secolelor au ținut sus steagul neatîrnării, tuturor revoluționarilor, comuniștilor care de-a lungul deceniilor au înălțat stindardul luptei revoluționare, al luptei pentru democrație, libertate, independență, exprimă osmoza dintre istoria prezentului și cea a trecutului românesc, atît de puternic și vibrant manifestată în anul cuceririi cu arma în mînă a Independenței absolute a țării noastre, în anul celor trei decenii de republică.

Deceniile de cînd întreaga putere politică a trecut în mîinile clasei muncitoare în alianță cu țărănimea, cu intelectualitatea, cu celelalte categorii sociale, în mîinile întregului popor au demonstrat cu prisosință capacitatea celei mai revoluționare clase a vremurilor noastre de a face față misiunii de înaltă răspundere istorică de a conduce națiunea noastră pe calea făuririi noii orînduiri sociale, a socialismului și comunismului în România. A devenit o realitate istorică rolul conducător direct al clasei muncitoare în toate sferele și în toate domeniile vieții sociale. Conferința Națională a subliniat cu tărie că această realitate este o necesitate vitală, legică a dezvoltării spre stadiile superioare ale socialismului și trecerii spre comunism. În fapt, experiența istorică a ultimelor decenii a generat o concluzie de importanță fundamentală — pîrghia hotărîtoare, condiția principală a făuririi noii orînduiri o constituie asigurarea rolului conducător în societate al clasei muncitoare, aliată cu țărănimea, cu intelectualitatea, cu celelalte mase muncitoare, conducerea luptei întregului popor de către partidul comunist.

Așa cum în urmă cu trei decenii, proclamarea republicii a însemnat, sub raport istoric, momentul care a deschis calea puternicelor transformări revoluționare, socialiste din patria noastră, tot astfel dacă dorim să exprimăm esența Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român din decembrie 1977 — sub ale cărei însuflețitoare perspective am pășit în anul nou — putem să o definim drept un **puternic accelerator al progresului ei istoric.**

Cristian POPIȘTEANU

HOTĂRÎREA
Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 26-27 octombrie 1977 cu privire la aniversarea a 2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

În anul 1980 se împlinesc 2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent, condus de Burebista — moment de cea mai mare însemnătate în istoria poporului român.

Constituirea statului centralizat sub conducerea lui Burebista, în jurul anului 70 î.e.n., a fost rezultatul dezvoltării vieții materiale și spirituale pe teritoriile locuite de geto-daci, care făceau parte din numeroasa populație a tracilor, cu adînci rădăcini în întreg spațiul carpato-danubian-pontic. Statul dac a cunoscut o puternică înflorire economico-socială în secolul I e.n., sub conducerea lui Decebal (84-106 e.n.).

Ca urmare a politicii de expansiune duse de împărații de la Roma, între statul dac și imperiul roman au apărut conflicte, au izbucnit războaie. După cucerirea Daciei de către romani — care ca orice cucerire a avut și urmări tragice pentru poporul dac — pe baza împletirii strînse a celor două civilizații ce au conviețuit vreme îndelungată, viața economică, socială și culturală din aceste ținuturi a cunoscut un nou și puternic progres. Moștenitor al marilor virtuți și tradiții ale glorioșilor săi înaintași, poporul român avea să împlinească, într-o existență de aproape două milenii, un eroic, zbuciumat și măreț destin istoric, dezvoltîndu-se continuu și afirmîndu-se cu putere în rîndul popoarelor și națiunilor lumii.

Timp de secole, poporul român a trebuit să ducă o luptă îndîrjită și necurmată pentru a-și păstra ființa, graiul și glia strămoșească. Muncind și creînd, pășind mereu înainte pe calea progresului și civilizației, poporul român a rezistat valului popoarelor migratoare, iar mai tîrziu cotropitorilor și agresorilor de tot felul, dominației străine. Lupta necurmată pentru dezvoltare de-sine-stătătoare, pentru afirmarea ființei sale naționale constituie o trăsătură caracteristică a întregii istorii a poporului român.

Această luptă s-a îmbinat strîns cu bătăliile de clasă purtate de masele populare pentru dreptate socială și națională, împotriva exploatării și asupririi feudale și capitaliste. Marile mișcări sociale ce jalonează ca un fir roșu întreaga istorie a patriei au constituit o expresie a cerințelor obiective ale evoluției societății românești, a necesității realizării unor schimbări care să deschidă drum liber dezvoltării forțelor de producție, progresului general economico-social al țării, să asigure condiții de viață mai bune pentru masele largi populare.

În aceste bătălii, alături de români s-au aflat maghiari, secui, germani, sîrbi și alte populații așezate în decursul ultimului mileniu pe teritoriul țării noastre. În munca și lupta comună s-au făurit legăturile de frăție și solidaritate dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare.

Animat de conștiința originii comune și a unității de neam, poporul român a purtat de-a lungul veacurilor lupte grele, pline de sacrificii, pentru unitate națională și neatîrnare, pentru a fi liber și stăpîn în propria-i țară. Unirea Moldovei și Munteniei, cucerirea independenței de stat a României și făurirea în 1918 a statului național unitar român au exercitat o profundă înrîurire asupra evoluției țării pe drumul progresului social, au permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de-sine-stătătoare.

Idealurile de unitate națională și dreptate socială ale înaintașilor au găsit în clasa noastră muncitoare, în partidul ei politic, creat în urmă cu peste opt decenii, cel mai demn, consecvent și lucid apărător și promotor al progresului. Preluînd și ducînd mai departe cele mai bune tradiții ale poporului român, Partidul Comunist Român a organizat și condus lupta maselor largi populare pentru înlăturarea exploatării și asupririi sociale, împotriva fascismului și războiului. Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944, act energic de voință al întregii națiuni române, realizat sub conducerea partidului comunist, a deschis calea unei dezvoltări noi, democratice și progresiste a societății românești, precum și a lichidării definitive a oricărei dependențe a poporului nostru față de monopolurile străine, de cercurile imperialiste internaționale.

În cele peste trei decenii care au trecut de la eliberarea țării, poporul nostru a parcurs mai multe etape ale dezvoltării sale istorice. A fost instaurată puterea revoluționar-democratică a muncitorimii și țărănimii și înlăturate clasele exploatatoare; a triumfat revoluția socialistă, s-a trecut la construirea cu succes a orînduirii socialiste; în prezent ne aflăm într-o etapă istorică nouă — etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate. Politica partidului de dezvoltare a forțelor de producție a dus la sporirea potențialului economic al țării, a asigurat consolidarea tot mai puternică a independenței și suveranității României. O puternică înflorire au cunoscut învățămîntul, știința, cultura, s-au obținut progrese de seamă în ridicarea nivelului de trai material și spiritual al întregului nostru popor.

Au avut loc profunde schimbări în structura socială a țării. Societatea noastră este astăzi alcătuită din clase și categorii sociale prietene, stăpîne

pe mijloacele de producție și pe munca lor, care produc valorile materiale și spirituale și care asigură înaintarea accelerată a patriei spre culmi tot mai înalte de progres și bună stare. Societatea socialistă asigură înflorirea multilaterală a personalității umane, afirmarea plenară a tuturor energiilor și capacităților creatoare ale întregului popor.

Bucurîndu-se de independență și suveranitate deplină, România se afirmă ca o prezență tot mai activă în viața internațională. Partidul și statul nostru acționează consecvent pentru dezvoltarea prieteniei și colaborării cu toate țările socialiste, cu țările în curs de dezvoltare, cu toate statele lumii, indiferent de orînduirea socială, participă activ la rezolvarea marilor probleme ale contemporaneității, militează cu fermitate pentru afirmarea principiilor noi de relații între state, pentru edificarea unei noi ordini economice și politice internaționale.

În vederea aniversării a 2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent, **Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român hotărăște organizarea unor ample acțiuni și manifestări consacrate evenimentului.**

Organizate în strînsă legătură cu vasta activitate creatoare desfășurată pe întreg cuprinsul patriei, aceste manifestări și acțiuni vor trebui să contribuie la o mai puternică mobilizare a tuturor oamenilor muncii — români, maghiari, germani și de alte naționalități — la îndeplinirea hotărîrilor istorice ale Congresului al XI-lea, la dezvoltarea în ritm înalt a economiei naționale și înfăptuirea revoluției tehnico-științifice, la creșterea continuă a bogăției naționale și a venitului național, la ridicarea bunăstării materiale și spirituale a întregului popor.

Totodată, aceste acțiuni trebuie să ducă la întărirea hotărîrii maselor largi populare din țara noastră de a înfăptui neabătut politica externă promovată de partidul și statul nostru pentru dezvoltarea colaborării internaționale, asigurarea securității și păcii în lume, pentru aplicarea neabătută în raporturile dintre state a principiilor deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, nerecurgerii la forță și la amenințarea cu folosirea forței.

Sărbătorirea împlinirii a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent va fi un nou prilej de subliniere, în lumina materialismului dialectic și istoric, a rolului determinant al maselor în făurirea istoriei și civilizației materiale și spirituale a popoarelor, în transformarea revoluționară a societății omenești. Va fi pusă în lumină influența tot mai puternică pe care o exercită masele largi populare asupra evoluției lumii contemporane, rolul lor hotărîtor în lupta împotriva vechii politici imperialiste de dominație, inechitate, forță și dictat, pentru instaurarea în viața internațională a unei politici noi de egalitate, colaborare și pace.

Pornind de la învățămintele pe care le oferă atît istoria poporului nostru, cît și întreaga istorie universală, va fi relevat rolul de însemnătate istorică al formării națiunii și a statului național pentru progresul general al societății. Se va arăta că națiunea, statul național vor continua să joace, o lungă perioadă de timp, un rol de mare importanță în societate, în lupta împotriva politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, că întărirea națiunii și a statelor naționale independente constituie o necesitate legică, obiectivă, un factor primordial al făuririi cu succes a socialismului și comunismului.

Academiile de științe vor organiza sesiuni, simpozioane, dezbateri științifice pe probleme fundamentale ale istoriei patriei; vor fi elaborate Tratatul de istorie a României și alte lucrări științifice, care, în lumina orientărilor date de tovarășul Nicolae Ceaușescu cu privire la valorificarea trecutului istoric, vor pune în evidență coordonatele fundamentale ale istoriei patriei, continuitatea poporului român pe teritoriul unde s-a plămădit, factorii care au accelerat evoluția societății românești, ca și cei care au constituit o piedică în calea progresului.

Vor fi înfățișate succesele de însemnătate istorică obținute în opera de edificare socialistă a țării, munca plină de abnegație pe care întregul nostru popor o desfășoară sub conducerea partidului, a secretarului general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, pentru înflorirea continuă a patriei, pentru afirmarea ei tot mai puternică în viața economică și politică a lumii.

Vor fi continuate cercetările arheologice și etnografice în vederea obținerii de noi mărturii cu privire la geneza, evoluția, organizarea și dezvoltarea primului stat centralizat dac; unitatea culturii materiale și spirituale a locuitorilor pe întreg teritoriul patriei; formarea poporului român și continuitatea sa neîntreruptă pe aceste meleaguri.

Uniunile de creație se vor preocupa de realizarea unor opere literare, muzicale, spectacole, filme, lucrări de artă plastică inspirate din lupta poporului român împotriva cotropitorilor străini, pentru păstrarea ființei naționale, pentru independență și unitate națională, din mișcarea muncitorească, revoluționară, din lupta Partidului Comunist Român pentru răsturnarea vechii orînduiri și edificarea noii societăți socialiste, din munca și viața constructorilor socialismului.

Vor fi organizate acțiuni cultural-educative în scopul cunoașterii de către tînăra generație, de către toți cetățenii patriei, a trecutului glorios de luptă al înaintașilor, a realizărilor epocale obținute de poporul nostru în toate domeniile construcției socialismului.

Întreaga activitate cultural-artistică consacrată omagierii împlinirii a 2 050 de ani de la formarea primului stat dac centralizat și independent se va integra în Festivalul național al educației și culturii socialiste „Cîntarea României" — cadrul cel mai larg de participare a maselor populare la dezvoltarea valorilor spirituale ale patriei, de afirmare a talentului, sensibilității și geniului creator al poporului nostru.

Presa, Radioteleviziunea vor publica și transmite materiale și programe despre semnificația evenimentului, vor înfățișa pe larg istoricele realizări obținute de oamenii muncii în procesul edificării noii orînduiri, militînd consecvent pentru unirea eforturilor maselor largi populare în vederea înfăptuirii programului de dezvoltare economico-socială a patriei.

Aniversarea a 2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent va constitui un nou prilej de intensificare a educației patriotice, revoluționare a tineretului, a tuturor cetățenilor. Cinstind marile evenimente ale istoriei neamului nostru, pe marii noștri înaintași și faptele lor de glorie, oamenii muncii din întreaga țară, fără deosebire de naționalitate, strîns uniți în jurul partidului, al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, vor acționa cu toată energia și capacitatea lor de creație pentru a face din România o țară puternică și înfloritoare, pentru făurirea noii istorii a patriei, a istoriei sale socialiste și comuniste.

STATUL CENTRALIZAT ŞI INDEPENDENT

CĂLĂTORIA LUI HERODOT

LA MAREA NEAGRĂ

PETRE ALEXANDRESCU

Din nefericire, ne-au rămas foarte puţine ştiri despre viaţa „părintelui istoriei". Acest sfătos povestitor, care cucereşte şi astăzi pe cititor prin tonul istorisirii, în care transpar spiritul, simpatiile şi antipatiile, într-un cuvînt, temperamentul său, nu a lăsat mai nimic despre propria sa viaţă. De aceea, la o serie de întrebări, cercetătorul modern nu poate afla decît răspunsuri conjecturale, obţinute din datele sau aluziile aflate în operă.

Pasiunea cunoaşterii şi setea de libertate

Cîteva elemente de biografie ne sînt totuşi cunoscute, iar dintre acestea două mi se par a avea o importanţă deosebită, atunci cînd pornim pe urmele sale, în călătoria la Marea Neagră. Primul este acela că cel dintîi istoric al grecilor (născut probabil între 490 şi 485 î.e.n.), cel care avea să-şi dedice viaţa imortalizării victoriei lor asupra perşilor; nu era el însuşi decît în parte grec. Provenea dintr-o familie în care tatăl mai purta încă nume carian, deşi unul din unchi, poetul Panyasis, compusese un cunoscut poem în limba greacă. Herodot se născuse într-un oraş aflat în partea cea mai puţin grecească — dacă se poate spune aşa — a lumii egeene, şi anume la Halicarnas. Oraşul se găsea în colţul sudic al coastei asiatice a Mării Egee, în provincia Cariei, unde se întîlneau cel puţin trei civilizaţii diferite: cea veche anatoliană a carienilor, aceea greacă, care nu afectase încă decît superficial tradiţiile indigene şi în sfîrşit civilizaţia Orientului Apropiat, în ultimele momente ale istoriei sale sub dominaţia perşilor achemenizi. Fiu al acestui oraş de la răscruce de lumi, Herodot s-a dezvoltat ca un om deschis la cunoaşterea civilizaţiilor „barbare", apropiindu-se de ele cu aceeaşi curiozitate cu care a pornit şi la cunoaşterea diverselor părţi ale lumii elene.

Un al doilea element biografic este acela al exilului lui Herodot. În vremea copilăriei sale, Halicarnasul era condus de tiranul Lygdamis, vasal al Imperiului persan. Familia istoricului, duşmană tiranului, a participat la o răscoală eşuată împotriva acestuia. În anii 468/467 î.e.n., împreună cu ai săi, Herodot a căutat refugiu la Samos şi nu s-a mai întors niciodată în oraşul natal. Aspiraţia către libertate este una din temele cele mai emoţionante din opera sa. Ea a făcut din Herodot un exilat, şi această situaţie este de prim interes pentru înţelegerea caracterului operei. Izgoniţii dintr-o cetate erau primiţi cu suspiciune în alta, fiind socotiţi elemente dizolvante ale ordinii şi stabilităţii institu-

AL LUI BUREBISTA – 2050 DE ANI

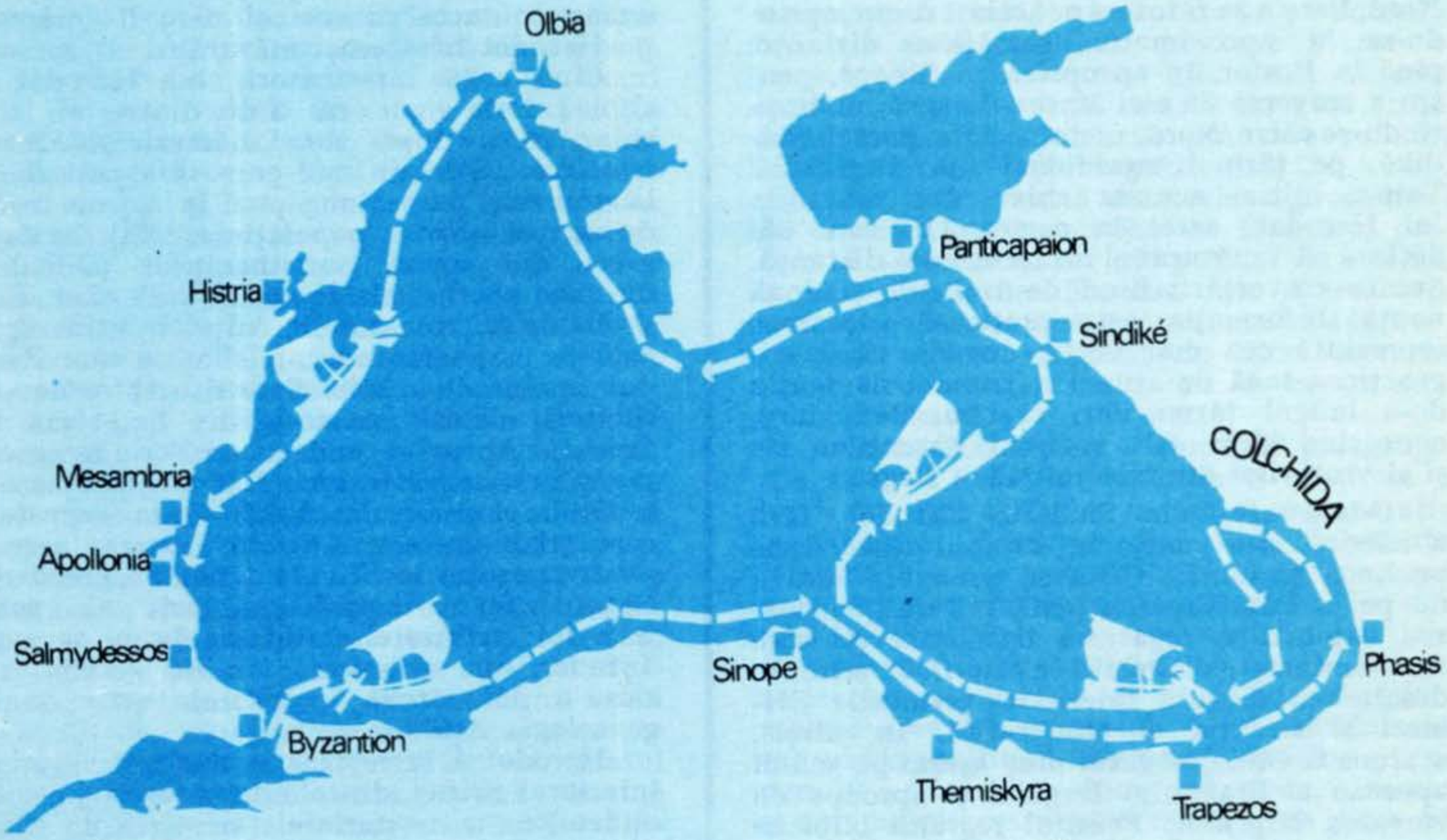

Traseul ipotetic al călătoriei la Marea Neagră, reconstituit după relatările cuprinse în Istorii

ţiilor. Aşa se face că avînd statut de expatriat, deci un „străin" peste tot pe unde a umblat, Herodot a arătat aceeaşi atenţie în peregrinările sale atît pentru greci cît şi pentru străini. El şi-a format o viziune globală asupra ansamblului comunităţilor cu care a luat contact, greu de realizat pentru cineva care ar fi rămas în cuprinsul unei singure cetăţi şi ar fi fost silit să vadă lumea prin prisma intereselor colectivităţii respective. Desigur că acest statut a făcut dramatică viaţa sa personală, prin pierderea drepturilor cetăţeneşti din oraşul de baştină, dar i-a dat poate posibilitatea să devină nu numai părintele istoriei universale, dar şi al etnografiei.

Herodot a călătorit mult. Mînat de o nesăţioasă curiozitate, putem spune că el a străbătut lumea vremii sale în lung şi în lat. Pentru a ne da seama de amploarea acestor călătorii, amintesc că el a bătut cu piciorul Egiptul, urcînd de-a lungul Nilului; a călătorit în Cirenaica, în regiunile pontice, în Siria, traversînd deşertul pînă la Eufrat, pentru a ajunge la Babilon, în Macedonia, Grecia, Sicilia şi sudul Italiei, unde avea să se stabilească în final (în colonia ateniană Thurioi din sudul Calabriei). Din păcate, nu avem suficiente date pentru a putea situa cronologic aceste călătorii. Este însă probabil că ele erau deja terminate (cu excepţia celor din Italia şi din Sicilia) înainte de 449, data încheierii păcii dintre Atena şi Persia. Filologii au propus însă o cronologie relativă a călătoriilor. În cadrul unei asemenea serieri, călătoria la Marea Neagră se situează printre primele, probabil în deceniul 460-450 î.e.n.

Periplul pontic

Punctul de intrare a fost Bizanţul, unde Herodot venise probabil de la Samos. Înainte de a ajunge aici, el făcuse escale în Marea Marmara, la Proconnes şi la Cyzic, ultimul dintre aceste două oraşe funcţionînd ca un fel de „centru bancar" pentru unele dintre coloniile greceşti din Marea Neagră. De aici, adunase o serie de informaţii, în special despre populaţiile din stepele nord-pontice. Pe baza slabelor aluzii din **Istoriile** sale, nu se poate stabili cu precizie dacă Herodot s-a îndreptat apoi direct către Nord, sau dacă a vizitat mai întîi coasta sudică a Pontului Euxin. Comentatorii moderni consideră mai probabilă cea de-a doua ipoteză şi în ceea ce mă priveşte mă alătur acestora. El a ajuns, deci, de-a lungul coastei anatoliene, în Răsăritul Mării Negre, în Colchida. Această ţară, aşezată la poalele Caucazului, exercita de multă vreme o puternică fascinaţie asupra spiritului grec, care, în miturile sale, situa

acolo pe Medeea și Lîna de aur, precum și unele episoade din ciclul Argonauților.

Nu știm cît a zăbovit Herodot în Colchida; datele culese de el nu sînt numeroase și nu se referă la restul țărmului răsăritean al Pontului Euxin, ceea ce ne face să presupunem că istoricul din Halicarnas nu și-a continuat călătoria de-a lungul coastei mării, către Nord. Pare a se fi întors pe același drum, oprindu-se la aproximativ jumătatea distanței pînă la Bosfor, în apropiere de Sinope, pentru a traversa de aici Marea Neagră, îndreptîndu-se către Nord, unde se afla portul Sindiké, pe țărmul meridional al Peninsulei Taman. Știm aceasta chiar din mărturia lui Herodot, care (în cartea IV, cap. 86) declară că a măsurat el însuși această distanță, durata traversării fiind de trei zile și două nopți. Informația este prețioasă, deoarece reprezintă cea mai veche dovadă că grecii practicau încă de atunci nu numai navigația de-a lungul țărmurilor, ci și cursele în larg, cunoscînd deci atît regimul curenților cît și al vînturilor din bazinul Mării Negre.

Odată ajuns la Sindiké, Herodot, fără a zăbovi, și-a continuat drumul către Apus pe lîngă țărmurile Crimeei, probabil, fără a da pe la Panticapaion (astăzi Kerci), viitoarea capitală a regatului bosporan, pe care nu îl amintește niciodată în **Istorii.** În schimb, descrie cu destulă fidelitate țărmurile Crimeei și situația ei etnografică. În sfîrșit, a ajuns la Olbia, bogatul oraș așezat pe malul apusean al limanului Bugului și aproape de vărsarea Niprului. Peisajul regiunii olibiene este prezentat cu oarecare culoare: „De-a lungul [Niprului] se află pășuni frumoase și bogate pentru turme; [fluviul] dă pește mult, de cel mai bun soi, iar apa lui este foarte bună de băut și curge limpede pe lîngă malurile mîloase; culturile pe maluri sînt minunate, iar iarba, acolo unde pămîntul nu este semănat, crește uimitor de înaltă; la gura fluviului, sarea se alege de la sine în grămezi uriașe de bulgări" (IV, 53).

Olbia a fost principala escală din călătoria lui Herodot la Marea Neagră. Aici și-a constituit un gros dosar de informații, pe baza căruia va redacta relatarea despre Sciția. De ce Herodot a ales Olbia și nu Panticapaion? Este posibil ca anumite particularități ale poziției Olbiei să-l fi condus la decizia pe care a luat-o. Situată într-o zonă fertilă, legată prin numeroase căi fluviale de interiorul continental, Olbia era la acea dată poarta de pătrundere a mărfurilor și a negustorilor pînă la mișcătoarele și misterioasele populații din interiorul actualului teritoriu al U.R.S.S. Cercetările arheologice au arătat cît de departe pătrunseseră în veacul V î.e.n. mărfurile primite de olbieni din Grecia, sau fabricate chiar de ei; acestea sînt atestate pînă în zona Bugului și a Niprului Superior, dincolo de Kiev, fără a se opri însă acolo. Asemenea obiecte erau tranzacționate din trib în trib, pînă departe către Răsărit, dincolo de Volga sau chiar dincolo de Urali. Odată cu mărfurile circulau însă și ideile, informațiile, poveștile — unele mai fabuloase decît altele — iar piața centrală a Olbiei, **agora,** devenise, locul de întîlnire al oamenilor celor mai feluriți. Aici s-a instalat Herodot pentru a asculta din gura unuia sau altuia tot felul de povești despre o țară septentrională, odinioară populată, în imaginația grecilor, de monștri. Dar aici veneau și informații despre regiunile de la apusul Sciției, cu care olbienii aveau contacte diverse și care îl interesau pe Herodot în aceeași măsură.

Cine erau informatorii lui Herodot la Olbia? Este sigur că unii dintre ei erau chiar sciți, după cum mărturisește însuși istoricul: „Știri nu este greu să capeți fie de la unii sciți care ajung pînă la ei [este vorba de agripei — tot o populație scitică], fie de la grecii din portul Boristheniților (Olbia) și din alte porturi ale Pontului" (IV, 24). Este vorba de sciții mai mult sau mai puțin elenizați, ca majoritatea localnicilor cu care Herodot a avut de-a face. Spre deosebire de alte călătorii ale sale, ca aceea din Egipt sau din Orientul Apropiat, unde se adresase în special preoților, ca păstrători ai tradițiilor locale, la Olbia el și-a cules datele de la negustori, care știau grecește atît cît le era necesar pentru negoțul lor. Evident însă că grecii din Olbia au fost principalii „subiecți" ai anchetelor lui; printre ei amintește de un oarecare Tymnes, din apropierea familiei regelui scit, care a dat cîteva importante știri despre genealogia acestora.

Herodot a întreprins și unele drumuri în interiorul Sciției, dincolo de hotarele „moșiei" olbienilor, a teritoriului lor agricol. Unul dintre ele s-a desfășurat de-a lungul Bugului, depărtare de 4 zile de oraș, pînă la punctul numit pe limba scită Exampaios. Al doilea pare a fi avut ca țel mormintele princiare ale sciților, din ținutul Niprului Mijlociu, unde Herodot a ajuns de-a lungul fluviului și a afluentului acestuia, Inguleț.

După șederea la Olbia, Herodot a luat calea întoarsă. El a făcut drumul pe mare, pe lîngă țărmul vestic, pînă la Apollonia Pontică (astăzi Sozopol, în R.P. Bulgară), probabil fără escală. Așa se explică de ce despre Delta Dunării, pe lîngă care a trecut, nu consemnează nimic. El pare a nu se fi oprit nici la Histria, la acea dată unul dintre cele mai strălucite orașe din Marea Neagră. Sînt însă motive să credem că a făcut un popas la Apollonia, parcurgînd restul drumului pînă la Perinth (pe malul european al Mării Marmara), pe uscat, urcînd pînă la izvoarele rîului Tearos, după care călătoria pontică s-a încheiat.

De la etnografie la istorie

Care a fost scopul călătoriei istoricului din Halicarnas? Răspunsul care ne vine imediat în minte este că istoricul grec, în intenția de a scrie povestea marii încleștări dintre greci și perși[1], a mers pe urmele expediției scitice a regelui Darius[2] — cea care a premers și a pregătit întrucîtva primul război greco-

[1] Este vorba de războaiele medice care au durat din 514 pînă la 479 î.e.n. — **n.r.**
[2] Vezi **Magazin istoric,** nr. 3/1968.

persan — pentru a studia și descrie cadrul etnografic în care ea s-a desfășurat. În acest context — al relatării expediției lui Darius — se înscriu și primele mențiuni referitoare la geți, pe care îi caracterizează drept „cei mai viteji, și cei mai drepți dintre traci". Filologul german Felix Jacobi a întreprins o confruntare între itinerarul pe care l-a parcurs Herodot la Marea Neagră și acela al expediției lui Darius împotriva sciților. Din această confruntare reiese destul de limpede că istoricul grec a vizitat o serie de locuri care nu aveau nimic de-a face cu expediția persană și că, în schimb, nu a văzut tocmai pe acelea prin care, după datele consemnate de el însuși și confirmate de istoriografia modernă, Darius trecuse în adevăr. Prima concluzie care se poate trage din aceste observații este că la data cînd Herodot s-a angajat în periplul pontic, nu avea încă în minte ideea alcătuirii unei istorii a perșilor, în cadrul povestirii conflictului greco-persan.

Este însă posibil ca, în primele drumuri de cercetare, Herodot să nu fi pornit ca istoric, ci ca geograf. Călătoria sa pontică trebuia să-i ofere noi informații pentru o scriere asupra coastelor Mării Negre, care să repete, întrucîtva amplificînd, o descriere mai veche a milezianului Hekataios. Un alt învățat german, Kurt von Fritz, remarca interesul lui Herodot pentru problemele legate de formarea continentelor și de cele mai vechi încercări de cartografiere a lumii, cunoscute de greci. Oricum ar sta lucrurile, este destul de evident că atît călătoria pontică, cît și o bună parte din cele efectuate în lumea răsăriteană a Mediteranei, prin natura observațiilor consemnate în **Istorii,** indică interesul viu al „părintelui istoriei", în vremea tinereții sale, pentru etnografie și geografie. Cînd, în ce moment al vieții sale, s-a hotărît să devină istoric și să scrie istoria celor două mari războaie greco-persane? De răspunsul acesta ar depinde nu numai înțelegerea dezvoltării personalității lui Herodot, dar și aceea a constituirii istoriei ca disciplină autonomă. Sigur este însă că preocupări de asemenea ordin apar abia după ce el își încheiase călătoria pontică și că el nu s-a mai întors ulterior în nord pentru a-și completa notele asupra ținuturilor prin care Darius trecuse.

Herodot a redactat **lógoi** (povestiri) și despre celelalte călătorii ale sale. În **Istorii** s-au păstrat resturi din asemenea povestiri despre Egipt, Samos, Lydia, Assyria etc. Toate par a fi capitole dintr-o descriere a oikumenei[1]. Unii filologi au încercat chiar să examineze structura unor **lógoi**[2] și să identifice elementele comune pe care aceștia le aveau. S-a putut constata astfel că erau organizați sub formă de prelegeri, de conferințe, pe care autorul lor, ca atîția alții din acea vreme, le ținea în diverse orașe ale Helladei, dar mai ales la Atena și în sudul Italiei. Asemenea texte erau adaptate de conferențiar auditoriului său. Este interesant de observat că, în cuprinsul acelui **lógos** scitic descrierea peisajului Crimeei, de pildă, este prezentată, pentru a putea fi înțeleasă de publicul atenian și sud-italic, prin introducerea unor comparații familiare acestora. Dar expunerile erau repetate în fața unui auditoriu diferit. Cei mai cunoscuți conferențiari itineranți ai vremii erau sofiștii, al căror mijloc de existență consta tocmai în exercitarea unei asemenea profesiuni. Ne amintim de paradoxala definiție dată sofistului pe care Platon o pune în gura lui Socrate: „un sofist nu este oare un om care face comerț en gros și cu de-amănuntul cu lucrurile din care sufletul își trage hrana?" (**Protagoras,** 313 C). Avem, de altfel, o strălucită mărturie a profesiunii de conferențiar exercitată de Herodot, precum și a succesului ei „de public"; o cronică tîrzie, scrisă de Eusebiu din Caesareea, consemnează faptul că, în jurul anului 446/445, istoricul a fost răsplătit de către atenieni pentru conferințele sale, cu o importantă sumă de bani.

Așadar, Herodot și-a început peregrinările sale cu intenția de a da o descriere a lumii locuite, așa cum o făcuse, o generație mai înainte, Hekataios din Milet. Substanța relatărilor sale a fost utilizată în compunerea unei serii de conferințe, cu care el s-a dus din oraș în oraș. Către mijlocul vieții, poate deja din vremea lungului său popas la Atena, unde cîrmuia Pericle, el se decide să reformuleze imensul material și să alcătuiască cadrul etnografic al istoriei războaielor greco-persane. Această a doua redactare, precum și compunerea povestirii istorice se plasează în ultima parte a vieții sale. În acea vreme, el nu mai introduce în text alte observații de ordin etnografic sau geografic, recoltate din Italia și din Sicilia, deoarece interesul său se concentra exclusiv asupra narațiunii istorice.

Restructurarea acelor **lógoi** etno-geografici și adaptarea lor la necesitățile povestirii istorice a putut fi urmărită de critica filologică modernă. S-a putut constata, de pildă, că rearanjarea materialului în funcție de povestirea expediției lui Darius împotriva sciților a impus substanțiale modificări. Propriile sale observații, făcute în timpul călătoriei la Marea Neagră se dovedeau insuficiente. Herodot le-a completat printr-o serie de date aflate în scrierile predecesorilor săi. Așa se face că, în forma lor definitivă, relatările cu privire la populațiile din jurul Mării Negre se pot clasifica după proveniența lor: observațiile făcute de Herodot însuși la fața locului, în ținuturi pe care a ajuns să le viziteze; informații culese de la locuitorii regiunii; știri despre aceste regiuni obținute de la greci din alte părți ale oikumenei; date preluate de la scriitorii mai vechi.

Geții și zeul lor Zalmoxis

Cum Herodot este unul dintre primii scriitori care furnizează informații despre trecutul țării noastre, în special despre geți și despre agatirși, să vedem în ce măsură se poate stabili proveniența acestor știri

---

[1] Termen prin care vechii greci denumeau lumea cunoscută de ei — **n.r.**

[2] În limba greacă **logos, logoi** este substantiv masculin.

și în ce măsură au fost ele culese de istoric în cursul periplului său pontic.

Deși Herodot n-a călcat pe pămîntul țării noastre, în opera sa există cîteva prețioase informații pe care istoricul grec le-a cules direct și care, prin aceasta, dobîndesc valoare de autenticitate sporită. Mă refer în primul rînd la acelea despre geți și credințele lor religioase. Este vorba de celebrul pasaj în care se vorbește despre figura lui Zalmoxis, din cartea IV, cap. 94-96. Tot aici se găsește și prețioasa informație cu privire la credința geților în nemurire: „Ei [adică geții] cred că nu mor și că cel care dispare din lumea noastră se duce la zeul Zalmoxis". Propoziția, împreună cu celelalte știri asupra acestui aspect atît de interesant al religiei getice, a dat naștere la numeroase comentarii și la discuții aprinse, asupra cărora, cu tot interesul lor, nu ne putem opri aici. Merită însă relevat faptul că Herodot declară că deține aceste date „de la grecii care locuiesc în Hellespont [Dardanele] și în Pont". Nu se pot stabili escalele sale la Hellespont, unde principalele orașe la acea dată erau Sestos, pe malul european, și Abydos, pe cel asiatic. Prin ele se scurseseră, cu cîteva decenii mai devreme, armatele persane din Sciția, și este posibil ca tot aici să se fi oprit și istoricul din Halicarnas. Prin poziția lor de porți de trecere pentru corăbiile care navigau între Egeea și Marea Neagră, la Sestos și la Abydos se adunau multe informații. Cît privește pe grecii din Pont, la care se referă Herodot în același text, ei nu pot fi decît olbienii, unde el a stat mai multă vreme. Relatarea despre Zalmoxis este cel mai vechi text despre acest personaj din întreaga literatură antică[1].

Al doilea pasaj este acela în care Herodot descrie sistemul fluvial al Sciției, precum și relatarea asupra bazinului Dunării, cu afluenții ei din stînga și din dreapta (cartea IV, cap. 47-50). În acest text găsim înșirarea principalelor rîuri care traversează țara noastră, începînd cu Prutul (Porata/Pyretos), pînă la Maris (Mureșul?), precum și localizarea agatirșilor în Transilvania. Pasajul, în parte confuz, a lăsat să curgă multă cerneală din partea istoricilor și arheologilor. F. Jacobi a observat că în fragmentul respectiv observațiile directe ale lui Herodot se referă doar la cursul inferior al Niprului și al Bugului, în rest, descrierea a fost preluată **tale quale** de la Hekataios, față de care a avut însă grijă să-și marcheze poziția sa critică. Întregul pasaj prezintă un vădit caracter de schemă, spre deosebire de restul textului colorat cu observații personale. Este, deci, de presupus că relatarea asupra rîurilor face parte din acel ultim „strat" de redactare, adăugat în vederea compunerii cadrului geografic al povestirii expediției scitice.

Mai greu de determinat este însă proveniența informațiilor din textul (cartea IV, cap. 102-117), unde se află faimoasa, dar scurta descriere a neamului agatirșilor: „...sînt foarte gingași și iubitori de aur; ei poartă mai ales podoabe de aur.[...] Cît privește celelalte obiceiuri, se apropie de traci". Este interesant de observat că, de data aceasta, agatirșii sînt altfel localizați decît în pasajul despre afluenții Dunării, și anume undeva în partea de Răsărit a țării noastre (în centrul Moldovei, după Alexandru Vulpe). Această contradicție se poate explica prin diversele „straturi" de informare și de redactare ale **Istoriilor**. În timp ce pasajul despre afluenții Dunării pare a fi fost preluat de la alți scriitori, **logosul** despre populațiile vecine cu sciții, deși împănat și el cu elemente luate din alte scrieri (poate chiar de la Hekataios din Milet), a fost „adus la *zi*" și controlat prin informații culese de însuși Herodot, în timpul călătoriei sale pontice. El citează, de pildă, printre informatorii săi atît sciți, cît și „greci care locuiesc în Sciția", ceea ce conferă o valoare și o autenticitate sporită acestei descrieri. Cît privește dubla localizare a agatirșilor (în Transilvania și în Răsăritul României) pe două „straturi" diferite de redactare a **Istoriilor**, ea poate duce la un început de rezolvare a acestei contradicții: fie că este vorba de surprinderea unei migrații a agatirșilor în două momente diferite ale desfășurării ei (de la Est la Vest, după Alexandru Vulpe) sau mai degrabă una dintre cele două informații o exclude pe cealaltă, potrivit gradului ei de autenticitate.

Fără a fi avut caracterul unei cercetări sistematice, călătoria lui Herodot la Marea Neagră a adus după cum se vede un neprețuit bagaj de știri pentru aceste regiuni și pentru istoria țării noastre în antichitate.

[1] *Iată pasajul cel mai important al relatării: „După cîte am aflat de la elenii care locuiesc în Hellespont și în Pont, acest Zalmoxis, fiind om [ca toți oamenii], ar fi trăit în robie la Samos ca sclav al lui Pythagoras, fiul lui Mnesarhos. Apoi, cîștigîndu-și libertatea, ar fi dobîndit avuție multă și, dobîndind avere, s-a întors bogat printre ai lui. Zalmoxis acesta, care cunoscuse felul de viață ionian și moravuri mai alese decît cele din Tracia, ca unul ce trăise printre eleni și mai ales alături de omul cel mai înțelept al Elladei, lîngă Pythagoras, a pus să i se clădească o sală de primire, unde-i găzduia și-i ospăta pe cetățenii de frunte; în timpul ospețelor, îi învăța că nici el, nici oaspeții lui și nici urmașii acestora în veac nu vor muri, ci se vor muta numai într-un loc unde, trăind de-a pururea, vor avea parte de toate bunătățile. În tot timpul cît își ospăta oaspeții și le cuvînta astfel, pusese să i se facă o locuință sub pămînt. Cînd locuința îi fu gata, se făcu nevăzut din mijlocul tracilor, coborînd în adîncul încăperilor subpămîntene, unde stătu ascuns vreme de trei ani. Tracii fură cuprinși de părere de rău după el și-l jeliră ca pe un mort. În al patrulea an se ivi însă iarăși în fața tracilor și așa îi făcu Zalmoxis să creadă în toate spusele lui. Iată ce povestesc [elenii] c-ar fi făcut el.*

Cît despre mine, nici nu pun la îndoială, nici nu cred pe deplin cîte se spun despre el și locuința lui de sub pămînt; de altfel, socot că acest Zalmoxis a trăit cu multă vreme mai înaintea lui Pythagoras. Fie că Zalmoxis n-a fost decît un om, fie c-o fi fost [într-adevăr] vreun zeu de prin părțile Geției, îl las cu bine".

STINDARDUL DACILOR

pe Arcul de triumf al lui Galerius?

ION BARNEA

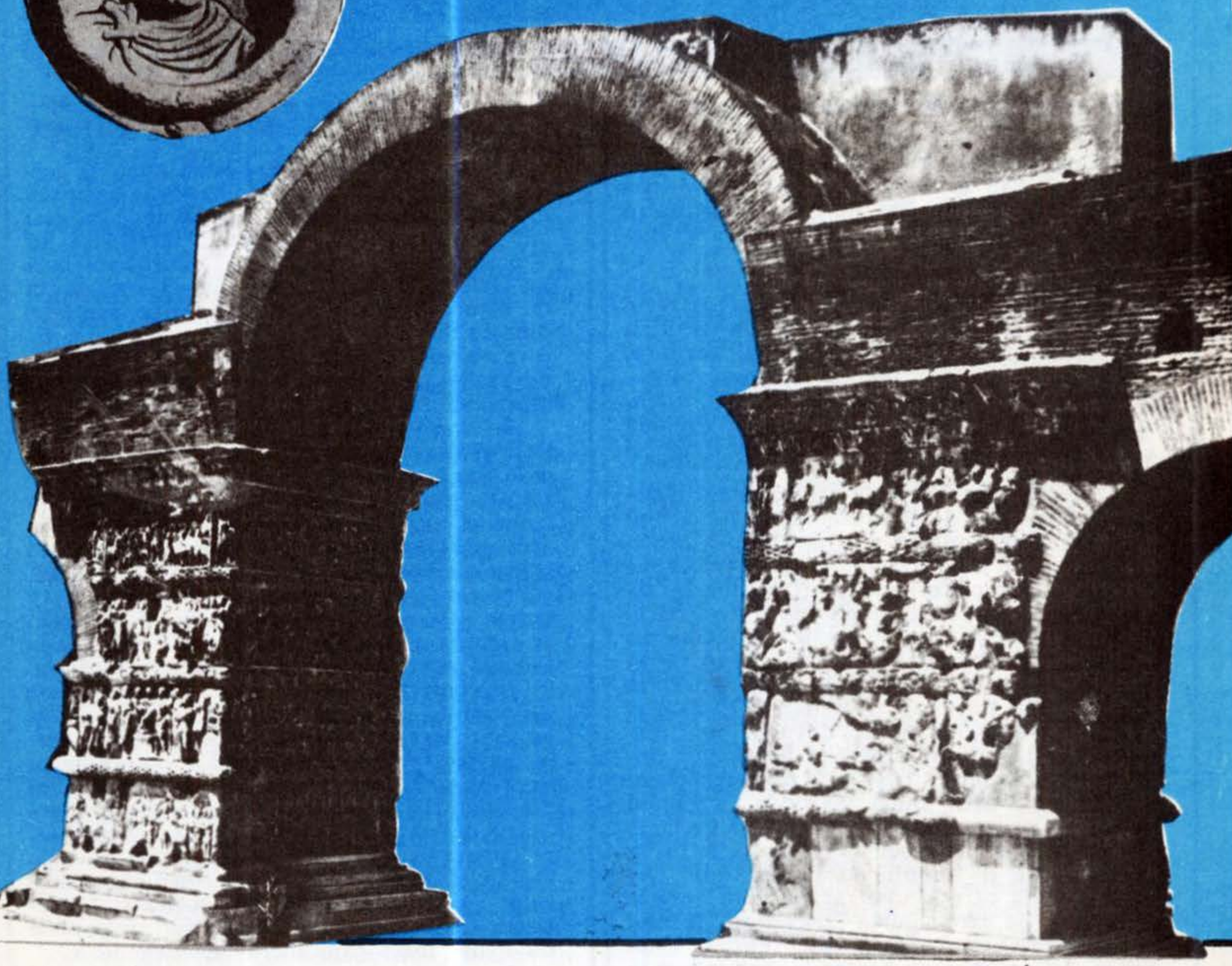

Prima zi din luna mai a anului 305, din era noastră. Pe „Colina lui Jupiter", de lîngă Nicomedia, noua capitală a Imperiului roman sub Diocleţian, în Bithynia, pe coasta de Vest a Asiei Mici (azi Izmid), este adunată o mare mulţime de oameni. Cu doisprezece ani în urmă, tot aici, un ostaş, prin vitejia sa, a fost ridicat de împăratul Diocleţian la rangul de caesar[1] **Acum, la 1 mai 305, cezarul Caius Galerius Valerius Maximianus, cunoscut în istorie sub numele de Galerius, este la rîndul său proclamat** augustus. **Astfel îşi începe domnia efectivă — asociat la tron fusese încă din anul 293** — unul dintre primii împăraţi romani de obîrşie traco-dacică.

[1] La 1 martie 293, în Imperiul roman s-a înfăptuit o reformă constituţională, prin instituirea **tetrarhiei.** Aceasta a însemnat împărţirea responsabilităţii conducerii imperiului între patru împăraţi:doi împăraţi principali, care au primit titlul de **augustus** (Diocleţian, în Răsărit; Maximian, în Apus) şi doi asociaţi la tron numiţi **caesari** (Galerius şi, respectiv, Constantius Chlorus) — **n.r.**

1.

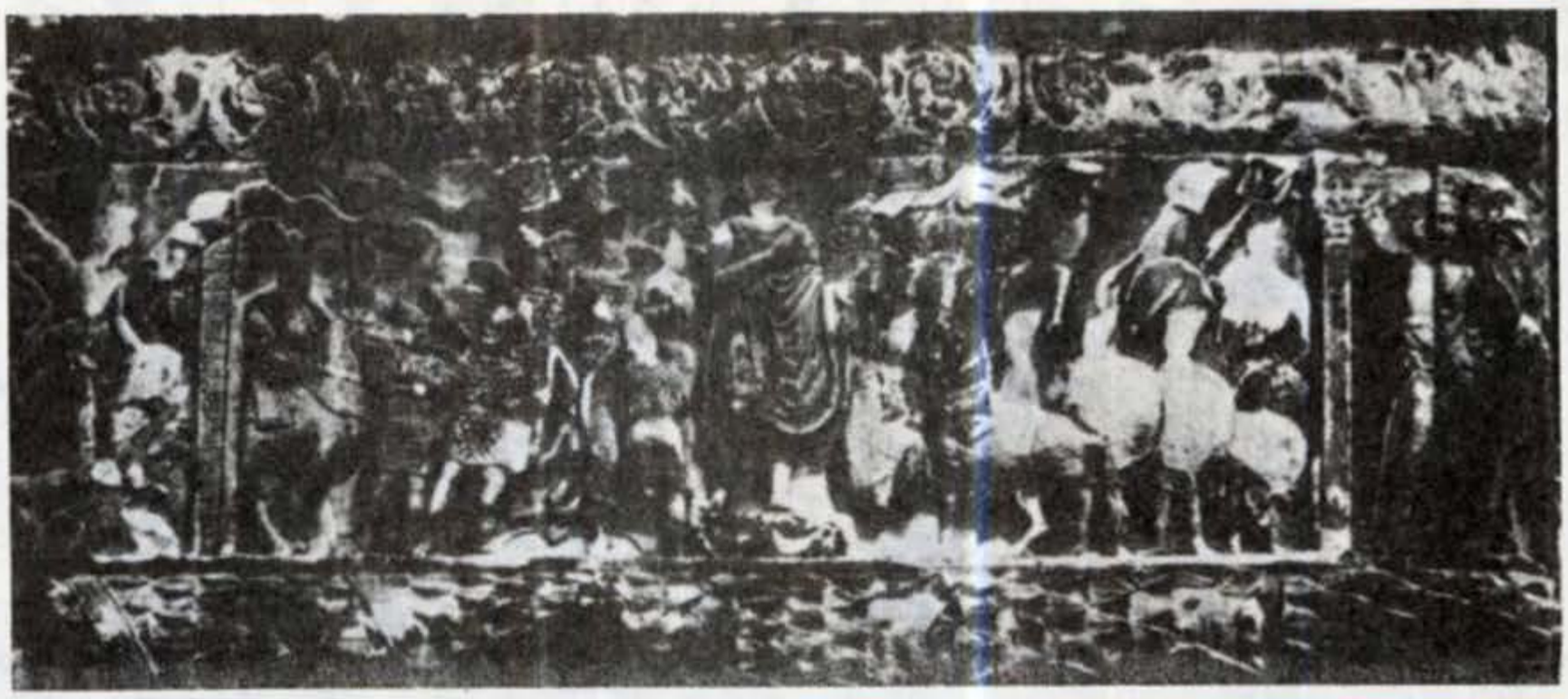

Un păstor pe tronul cezarilor

Împăratul Galerius (293-311) s-a născut între anii 245 și 250 e.n. (data nu se știe precis) într-un sat aflat nu departe de orașul **Serdica** (Sofia de astăzi). Tatăl său era, probabil, trac romanizat, iar mama sa, Romula, o „transdanubiană" (deci de origine dacică, deoarece dacă ar fi fost romană această cetățenie ar fi fost în mod cert semnalată de istorici) refugiată — în urma unui atac al carpilor, desfășurat cu puțin înainte de anul 245 — de la Nord de Dunăre, din teritoriul provinciei Dacia Inferior, poate chiar din Romula (Reșca), jud Olt, orașul al cărui nume îl purta.

Originea traco-dacică a părinților lui Galerius este probată de două elemente: în primul rînd, stabilirea lor într-o regiune locuită aproape exclusiv de traci și ocupația lor de crescători de vite și agricultori, ocupații predilecte ale populației romanizate de obîrșie traco-dacică. Galerius însuși era poreclit **Armentarius** („Ciobanul"), denumire ce arată ocupația și originea lui socială. Înrolat de tînăr în armata romană, sub împărații Aurelian (270-275) și Probus (276-282) a făcut dovada unui deosebit curaj și vitejii, ajungînd în timpul împăratului Dioclețian (284-305) un apreciat comandant de oști. După înălțarea în rangul de **caesar,** prilej cu care Dioclețian l-a declarat fiu adoptiv și succesor la tron, Galerius a luat numele de familie al proaspătului său „părinte", la care a adăugat și supra numele de **Iovius,** pe care-l purta Dioclețian, ca unul ce se socotea descendent din Jupiter, tatăl zeilor. În calitate de **caesar,** a participat la conducerea Imperiului roman, avînd ca principală sarcină paza graniței dunărene și administrarea provinciilor situate de-a lungul fluviului și la Sud de acesta, în Peninsula Balcanică, începînd din **Noricum,** în părțile Austriei de astăzi, pînă la Marea Neagră. Reședința sa era la **Sirmium** (Mitrovița, în R.S.F.Iugoslavia). În cei trei ani — 294-296 — în care a apărat granița dunăreană, și-a cîștigat merite deosebite prin victoriile dobîndite împotriva sarmaților, carpilor, goților și altor populații care amenințau frontiera de la Dunăre; drept răsplată, i s-au acordat titlurile de **Sarmaticus, Carpicus** și **Gothicus maximus.**

În anul 296, Dioclețian l-a însărcinat să pornească împotriva perșilor, care amenințau frontiera de Răsărit a imperiului. În acel an, Narses, regele persan, pătrunsese în Mesopotamia romană. Venit în întîmpinarea sa, Galerius a făcut imprudența de a se avînta în fruntea unei armate inferioare numeric, dincolo de rîul Eufrat. Cu toată vitejia de care au dat dovadă, romanii au fost înfrînți de oștile persane mult mai numeroase, iar Mesopotamia a căzut în mîinile acestora.

În anul următor (297), Galerius și-a întărit armata cu noi forțe recrutate din provinciile dunărene și a pornit o nouă expediție. Bătălia s-a dat în regiunea Armeniei și s-a încheiat cu o strălucită victorie a romanilor. Întregul lagăr persan, cu haremul și tezaurul „marelui rege", a căzut în mîinile învingătorilor, care au reocupat Mesopotamia și au extins suzeranitatea romană asupra Armeniei și Gruziei. În amintirea acestei victorii, la Salonic, unde biruitorul își mutase reședința, a fost construit în anul 304 e.n. un măreț arc de triumf. Totodată, Dioclețian și Galerius au luat fiecare titlul de **Persicus maximus** și, în cinstea izbînzii, au fost bătute monede cu inscripția **Victoria Persica.** Așa cum rezultă din relatările istoricilor, Galerius se considera un al doilea Alexandru cel Mare (**Alexander redivivus**) pe ale cărui urme mersese în Asia. De altfel, însăși alegerea ca reședință a orașului Salonic, nu poate fi socotită întîmplătoare, întrucît localitatea se află nu departe de Pella, fosta capitală a lui Alexandru.

În anii următori, Galerius a exercitat o mare influență asupra lui Dioclețian, determinîndu-l, între altele, să ia măsuri de persecutare a creștinilor, deoarece considera că în felul acesta va întări vechile instituții ale statului sclavagist roman. În anul 305, Dioclețian a abdicat, decizie în care urmașul său a jucat, se pare, un rol important. Chiar în ziua proclamării sale ca **augustus,** Galerius l-a înălțat pe nepotul său Maximinus Daia la rangul de **caesar.** Galerius a domnit pînă în anul 311. Cu puțin timp înainte de moarte, cuprins, se pare, de remușcări, a dat, la Ser-

2.

dica, primul edict de toleranță a creștinilor, făcut public la Nicomedia, la 30 aprilie 311, cu doi ani înainte de cunoscutul „Edict de la Milano" al lui Constantin cel Mare[1]. Potrivit dorinței sale, n-a fost înmormîntat în mausoleul (azi Rotonda Sf. Gheorghe), construit încă din timpul vieții la Salonic, ci în satul său natal, **Romulianum,** numit astfel de fostul împărat pentru eternizarea numelui mamei sale, Romula.

„Kamara" și splendorile sale

Construit pe Via Egnatia într-un vechi cartier al Salonicului, Arcul de triumf (sau „Kamara", cum îi spun localnicii) alcătuia, împreună cu hipodromul și palatul, datorat tot lui Galerius, un ansamblu arhitectonic unitar. Arcul ridicat din blocuri de marmură și din cărămidă era format din patru mari pilaștri centrali și din alți patru laterali, mai mici. Pilaștrii centrali susțineau o cupolă de 12,50 m (pe sub care trecea Via Egnatia), iar cei laterali cîte un arc înalt de 6,50 m.

Din monument nu s-au păstrat decît trei pilaștri: doi centrali și unul lateral. Cele patru fețe ale fiecăruia dintre pilaștrii centrali sînt acoperite cu plăci de marmură, sculptate în relief, restul monumentului fiind decorat cu marmură colorată. Inițial, deasupra pilaștrilor mari se afla cîte o nișă arcuită în partea de sus, în care erau așezate statuile celor patru împărați din Estul și Vestul imperiului: ale lui Dioclețian și Galerius în nișele dinspre Est; ale lui Maximian și Constantius Chlorus în cele dinspre Vest, fiecare privind deci spre provinciile pe care le guvernau. Reliefurile — care se păstrează în cea mai mare parte — reprezintă scene din războiul împotriva perșilor. Ele sînt dispuse în cîte patru frize separate prin brîie puternice, împodobite cu ghirlande de frunze și flori. În general, specialiștii apreciază că reliefurile pilastrului de Nord-Est reprezintă luptele din Asiria, iar cele de pe pilastrul de Sud-Vest luptele din Armenia.

Prima dintre scenele (foto 1) care ne rețin în mod deosebit atenția este cea cunoscută sub titlul de „Cuvîntarea lui Galerius", existentă în registrul superior de pe fața principală a pilastrului de Sud-Est. În centru, pe un mic piedestal, este reprezentat împăratul, în costum de pace, stînd în picioare în mijlocul soldaților săi. Mîna dreaptă este ridicată spre umărul stîng — gestul obișnuit al împăraților, atunci cînd aceștia vorbeau în fața mulțimii sau cînd primeau soli. Soldații, gata de război, au coifuri, platoșe, cnemide, lănci și scuturi. Unii poartă steaguri obișnuite, alții stindarde în formă de balauri. Scena a fost interpretată ca reprezentînd o cuvîntare a împăratului Galerius în apropierea unei cetăți, simbolizată printr-o poartă existentă în partea stîngă. Din păcate, figura de la aceeași extremitate a scenei, socotită ca personificarea orașului sau a zeiței protectoare a acestuia, este distrusă, ceea ce îngreunează identificarea localității. Se crede că imaginea ar reprezenta momentul pregătirii celei de-a doua expediții împotriva perșilor, orașul în fața căruia vorbește Galerius fiind, în acest caz, Serdica. De altfel, aserțiunea este întărită de faptul că la extremitatea dreaptă a tabloului este înfățișată zeița Victoria, ținînd în mînă cornul abundenței, ca un simbol al rezultatului bun al războiului ce va urma. Unitățile în fața cărora Galerius rostește obișnuita alocuțiune de îmbărbătare la luptă sînt alcătuite din ostași recrutați de el din Daciile sud-dunărene, stindardul în chip de balaur aparținînd, foarte probabil, acestora.

Pe fața de Nord-Est a aceluiași pilastru, tot în registrul superior, se află cea de-a doua scenă (foto 2) în care apare stindardul în formă de balaur. Ea reprezintă sosirea cezarului în cetatea armeană Eriza, unde exista un renumit templu al marei zeițe Anaitis, căreia împăratul roman i-a adus ofrandele cuvenite. Imediat, dedesubtul acestui tablou, este înfățișată o bătălie cu perșii: Galerius, călare, se avîntă în luptă, avînd deasupra capului său vulturul roman cu aripile desfăcute și cu o cunună de lauri în gheare; între figurile tinere de soldați romani care-l însoțesc, se recunosc, cu probabilitate, viitorii

[1] Edict prin care se proclama libertatea de credință și egalitatea în drepturi pentru creștinii din imperiu — n.r.

3.

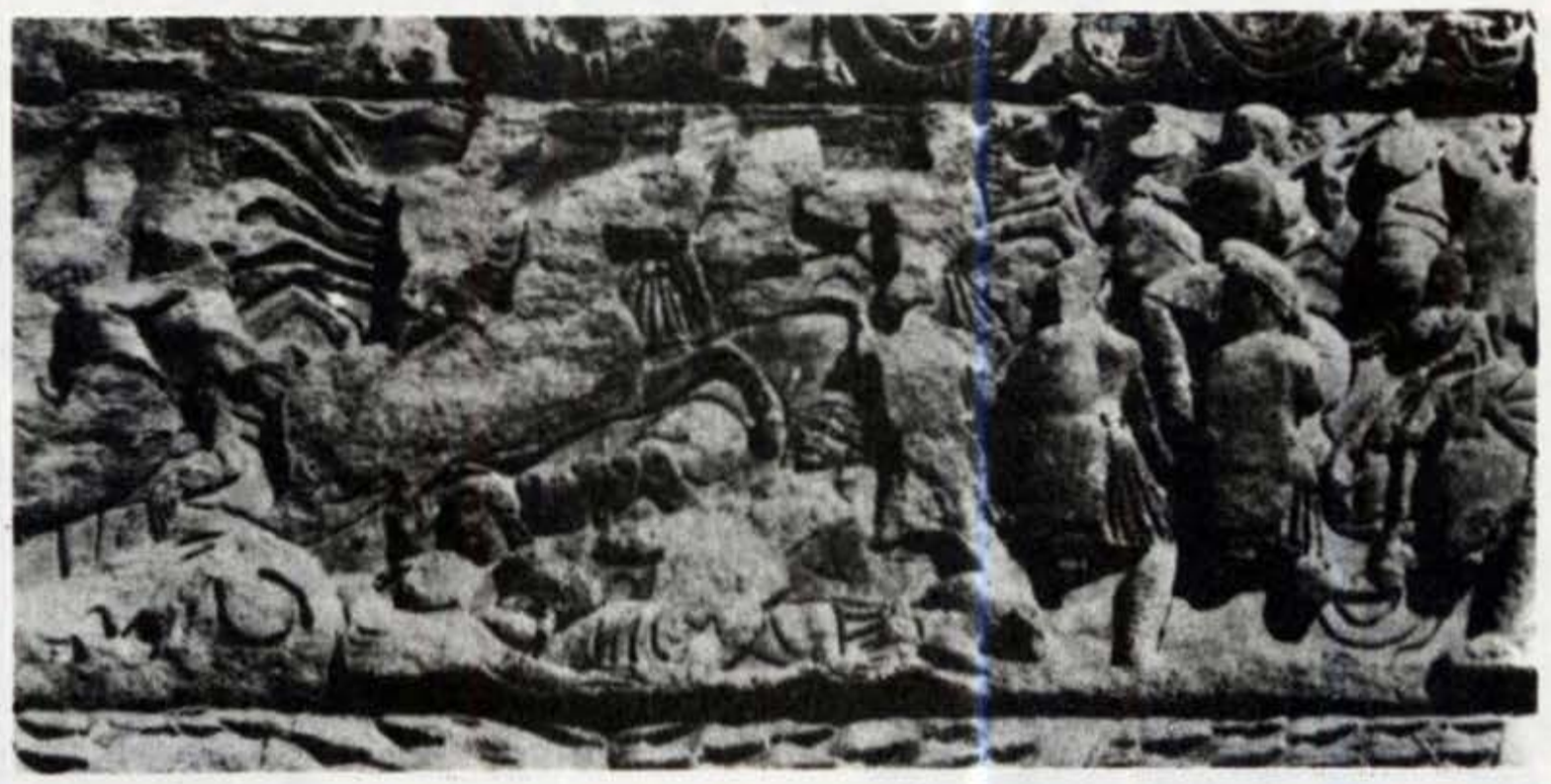

cezari Licinius și Constantin, participanți la această campanie.

Celelalte scene de pe același pilastru înfățișează pe împărații Dioclețian și Maximian cu cezarii lor Galerius și Constantius Chlorus, însoțiți de mai multe divinități protectoare; în continuare sînt reprezentate alte momente legate de bătăliile cu perșii.

Pe latura de Sud-Vest (din interiorul arcului) a celuilalt pilastru, în registrul superior, este înfățișată cea de-a treia scenă (foto 3) care ne interesează în mod deosebit, deoarece apare din nou stindardul dacic. Este vorba de așa-numita „Bătălie în țara Kurzilor". După ce a trecut un rîu, armata romană se întîlnește cu cea persană. Un escadron de cavaleri, cu Galerius în frunte, înaintează în galop. Soldații poartă coif, cuirasă în formă de solzi, iar ca armă lancea. Împăratul, îmbrăcat în cuirasă și hlamidă, ce flutură în vînt, împreună cu cavalerul din stînga lui, se năpustesc asupra dușmanilor; o mare parte dintre aceștia sînt căzuți sub picioarele cailor, iar ceilalți parcă abia mai pot rezista cavaleriei în plin avînt. În partea de sus a scenei, pe al doilea plan, se văd trei steaguri în formă de balaur, dintre care primele două bine păstrate, iar al treilea — ce pare susținut mai curînd de un infanterist decît de un cavaler — este în mare parte distrus.

Pe același pilastru se văd și alte reprezentări: prizonieri ieșind dintr-un oraș asirian; atacuri prin surprindere și bătălii ale cavaleriei romane în Mesopotamia; solii de pace trimise de perși; armata persană pusă pe fugă dincolo de Tigru; împăratul acordînd clemență învinșilor și cămile purtînd prăzi de război.

Semnificația celor trei scene

În trei scene, deci, prezente pe Arcul de triumf din Salonic, soldații poartă stindarde cu așa-numitul balaur dacic. De altfel arheologul danez K.F. Kinch, primul care a studiat în mod special Arcul lui Galerius, publicînd încă din secolul trecut o excelentă lucrare asupra lui[1], a socotit pe cavalerii care-l însoțeau pe împărat drept „daci", iar steagul pe care îl purtau, „stindardul dacic". Punctul de vedere al lui Kinch a fost împărtășit și de arheologul grec H.I. Makaronas, în publicația-ghid despre același monument, apărută la Salonic în limbile greacă (1969) și engleză (1970). La rîndul său, într-o temeinică lucrare publicată recent despre Arcul lui Galerius, arheologul german H.P. Laubscher[2], după ce subliniază că este greu de stabilit, pe baza stindardelor, apartenența etnică a soldaților lui Galerius, **admite** că poate fi vorba de soldați pe care cezarul lui Dioclețian i-a recrutat în **Dacia Ripensis** și **Dacia Mediterranea,** pentru cea de-a doua expediție contra perșilor.

Trebuie, desigur, precizat că nici unul din soldații romani figurați pe Arcul lui Galerius nu poartă costum dacic, așa cum poartă, de exemplu, soldații daci reprezentați pe Columna lui Traian. Trebuie remarcat, de asemenea, că simbolul străvechi al balaurului, folosit ca stindard de indieni, perși, parți, sciți și daci, a fost preluat, începînd din sec. II e.n., poate chiar în urma războaielor lui Traian cu dacii, și de către romani. Dar, în același timp, nu trebuie pierdut din vedere faptul că Galerius își recruta soldații la un răstimp de mai bine de 20 ani de la părăsirea Daciei de către armatele și administrația romană, dar nu și de populația locală, în a cărei conștiință un astfel de stindard era încă viu. Era deci firesc ca soldații de aici să folosească acest simbol drept stindard. În plus, trebuie ținut seama că, așa cum am mai precizat și cum susține și istoricul I.I. Russu, Galerius însuși era un „traco-dac"[3], iar

---

[1] K. F. Kinch: **L'Arc de Triomphe de Salonique** (Arcul de triumf din Salonic), Paris, 1890.

[2] H. P. Laubscher: **Der Reliefschmuck des Galeriusbogens in Thessaloniki** (Decorațiile în relief de pe Arcul lui Galerius din Salonic), Berlin, 1975.

[3] I. I. Russu, **Elemente traco-getice în Imperiul roman și în Byzantium,** București, 1976, pp. 41-47.

soldații ce purtau aceste stindarde făceau parte din garda sa personală. Ei erau oamenii săi de încredere, ostași devotați pe care îi cunoscuse în perioada în care apărase provinciile dunărene.

De aceea, avînd în vedere originea tracodacă a lui Galerius, șederea sa îndelungată la Dunăre, faptul incontestabil că de aici și-a recrutat soldați pentru a doua campanie, ca și tradiția pe care însemnul dacic și-o perpetuase pe aceste meleaguri, putem considera că stindardele de pe Arcul de triumf de la Salonic sînt **dacice.** La o astfel de presupunere îndeamnă însuși faptul că stindardele în chip de balaur apar în mod repetat în unele din scenele cele mai importante ale Arcului triumfal, în strînsă și imediată legătură cu Galerius. Desigur, calea unor cercetări rămîne deschisă și, poate, viitoare descoperiri vor aduce în această privință, noi și prețioase contribuții.

Cum am reconstituit dacii de pe Arcul lui Galerius

CONSTANTIN IORDACHE

Încă de cînd eram student al Facultății de arte plastice, am avut prilejul să obțin cunoștințe despre istoria veche a poporului dac. La cursuri am învățat că trebuie să ne documentăm foarte temeinic atunci cînd facem o compoziție cu temă istorică, să o înfățișăm așa cum a fost ea, să nu o falsificăm. Tot în acea vreme, de la profesorul meu, maestrul Corneliu Medrea, am primit cadou Dacia preistorică, monumentala carte a lui Nicolae Densușianu, apărută în 1913. De acolo am aflat prima dată că împăratul Galerius a fost de origine dacică și că și-a construit, la Salonic, un Arc de triumf, unde dacii se văd în chip de învingători.

Am făcut mai multe încercări pentru a obține documentatia necesară. În cele din urmă am primit cîteva fotografii. Din aceste fotografii mi-am dat seama că personajele înfățișate de artiștii antici au fost serios deteriorate de vreme. Nu se vede Galerius, ci numai capul lui; nu se văd nici cei care țin steagurile dacice, dar mi-am închipuit că aceștia trebuie să fie daci.

Pornind de la fotografiile primite și folosind experiența pe care o am în restaurarea unor monumente distruse în timpul celui de-al doilea război mondial, am început munca de reconstituire a uneia din scene. Pentru probleme de restaurare în general, am consultat și specialiști de la Muzeul de Istorie al R.S.R.

În scena pe care mi-am propus să o reconstitui figurează 27 personaje, distruse în mare parte, după cum am arătat, de trecerea timpului. Unora le lipsește capul, altora alte părți ale corpului. Dar, în ansamblul imaginii, am găsit modele după care m-am ghidat în redarea acestor părți lipsă. Și Galerius apare în diferite fotografii, unde chipul i se vede în întregime, așa că am putut face reconstituirea.

În înfățișarea chipurilor dacilor și a vestmintelor m-am orientat și după chipurile de daci existente pe Columna lui Traian; am mai făcut sculpturi înfățișînd daci și experiența dobîndită în acest domeniu m-a ajutat. Cunoscînd tipologia dacilor, expresia lor, pe care am întîlnit-o și la oamenii din Transilvania, am căutat să-i redau cît mai exact. La fel și caii tracici, i-am înfățișat așa cum îi știam: mici, de munte, iuți — am căutat să nu fac cai de curse. Am respectat toate amănuntele și cred că am izbutit să refac scena așa cum era ea la construirea Arcului. Timp de patru ani am lucrat la alcătuirea schițelor, apoi am făcut macheta. După această machetă voi face una în mărime naturală și atunci o să execut figurile în detaliu. Sper să fie o imagine reușită.

VIȘEU, IZA, VASER – râuri ce-au „izvorît" de la traco-daci

VASILE BOLOGA

Vastitatea spațiului geografic pe care s-a desfășurat civilizația tracilor, largile ei zone de contact și osmoză cu celelalte culturi ale antichității[1], găsesc, în ultima vreme, tot mai numeroase și constante argumentări în toponimie. Ramură a onomasticii care — așa cum notează dicționarele — studiază originea, sensul, forma și evoluția numelor proprii de locuri, toponimia arată, prin însăși definiția sa, existența unei legături între denumirea unui loc și semnificația concretă a acestuia. Această legătură se reflectă în faptul că toponimicul desemnează aspectele cele mai caracteristice ale locului respectiv, ceea ce face ca, datorită acestei relații de cauzalitate, etimologia sa să nu poată fi contestată.

Pornind de la această premisă, vom încerca, în paginile următoare, să arătăm semnificația unor toponimice maramureșene și adîncile lor rădăcini în istoria populației trăitoare pe aceste meleaguri.

Trei ape...

Rîurile Vișeu, Iza și Vaser sînt cele mai importante cursuri de apă care străbat Depresiunea Maramureșului. Documentar sînt menționate cam în aceeași perioadă: Vișeul, la 14 mai 1353, Iza, la aceeași dată, Vaserul, un veac mai tîrziu, în 1453. Analizînd diferitele variante sub care sînt menționate aceste rîuri și comparîndu-le cu denumiri asemănătoare de pe spațiul indoeuropean[2], am ajuns la concluzia că, la origine, denumirea lor (aparent atît de diferită) era aidoma sau foarte asemănătoare.

VIȘEUL. Menționat prima oară sub numele de **fluvium Wysso,** mai este întîlnit în alte documente[3] sub numele **fluvium Viso.** Localitățile oiconime (purtînd același nume) sînt menționate, la rîndul lor, la 2 februarie 1365 sub numele **Kethuyssou** (cele două Vișeuri). Îndepărtînd numeralul **Keth** = cele două, rămîne toponimicul **uyssou** identic cu vechea rădăcină indoeuropeană **uiso** sau **vis(s)io,** din care au derivat termenii latini **uissio** și **vissio.**

Această rădăcină indoeuropeană și descendentul său latin au înțelesul de miros specific al animalelor sălbatice (zimbru, cerb etc.) De altfel, în diferite limbi și dialecte romanice, din aceeași rădăcină și cu același sens au derivat cuvintele **voisson** (în franceza veche), **fiso** (picardiană), **vehö** (valenciană) **fiseau** (bearneză).

Aceeași origine o are și cuvîntul german **Wisent** (zimbru, bizon). De altfel, însăși cuvîntul latin **bison** s-a format tot din rădăcina indoeuropeană, **visio,** căreia i s-a adăugat particula **onto** (animal viu), după cum sinonimul său **zimbru** are la origine termenul prusiano-lituanian **wis-sambrs** (devenit în slava veche **zabr**) reprezentînd de asemenea un derivat al lui **uisso.**

Răspîndirea acestei rădăcini indoeuropene este ilustrată și de o serie de toponimice, atît în țara noastră (Vișea, jud. Cluj), cît și în restul Europei: Viseu (oraș în Portugalia), Besançon (Franța). Chiar localitățile antice Bizanț și Bizone (Kavarna de azi), derivă din aceeași rădăcină indoeuropeană.

IZA. Pomenită întîia oară sub numele de **magnum fluvium Iza,** mai este menționată în 1387 sub numele de **Isaa.** I. Mihalyi, editorul volumului de **Diplome maramureșene din secolul XIV și XV,** consideră că denumirea „ne-a rămas de la popoarele antice ale celților și dacilor" și că acea **Pons Ises,** menționată în **Tabula Peutingeriană**[4], ar fi o trecere peste acest rîu. Foarte probabil și această denumire a derivat tot din indoeuropeanul **uiso (vissio)** prin muierea și, ulterior, dispariția primului sunet.

În sprijinul afirmației vine denumirea dată de iberici caprei negre din Pirinei: **isar** sau **isard,** știut fiind că acest animal are un miros caracteristic. Limba română cunoaște și ea un cuvînt asemănător: **iz,** definit ca „miros deosebit, specific, aromă particulară; miros și gust neplăcut".

VASERUL. Amintit în aceeași culegere de documente a lui I. Mihalyi, care scria despre el că „poartă numirea aceasta din timpuri

(Continuare în p. 37)

[1-2] Vezi **Magazin istoric,** nr. 1-2/1977; 3/1971.

[3] Editate de I. Mihalyi: **Diplome maramureșene din secolul XIV și XV,** Sighet, 1900.

[4] Hartă antică, care și-a primit numele după descoperitorul ei, Conrad Peutinger.

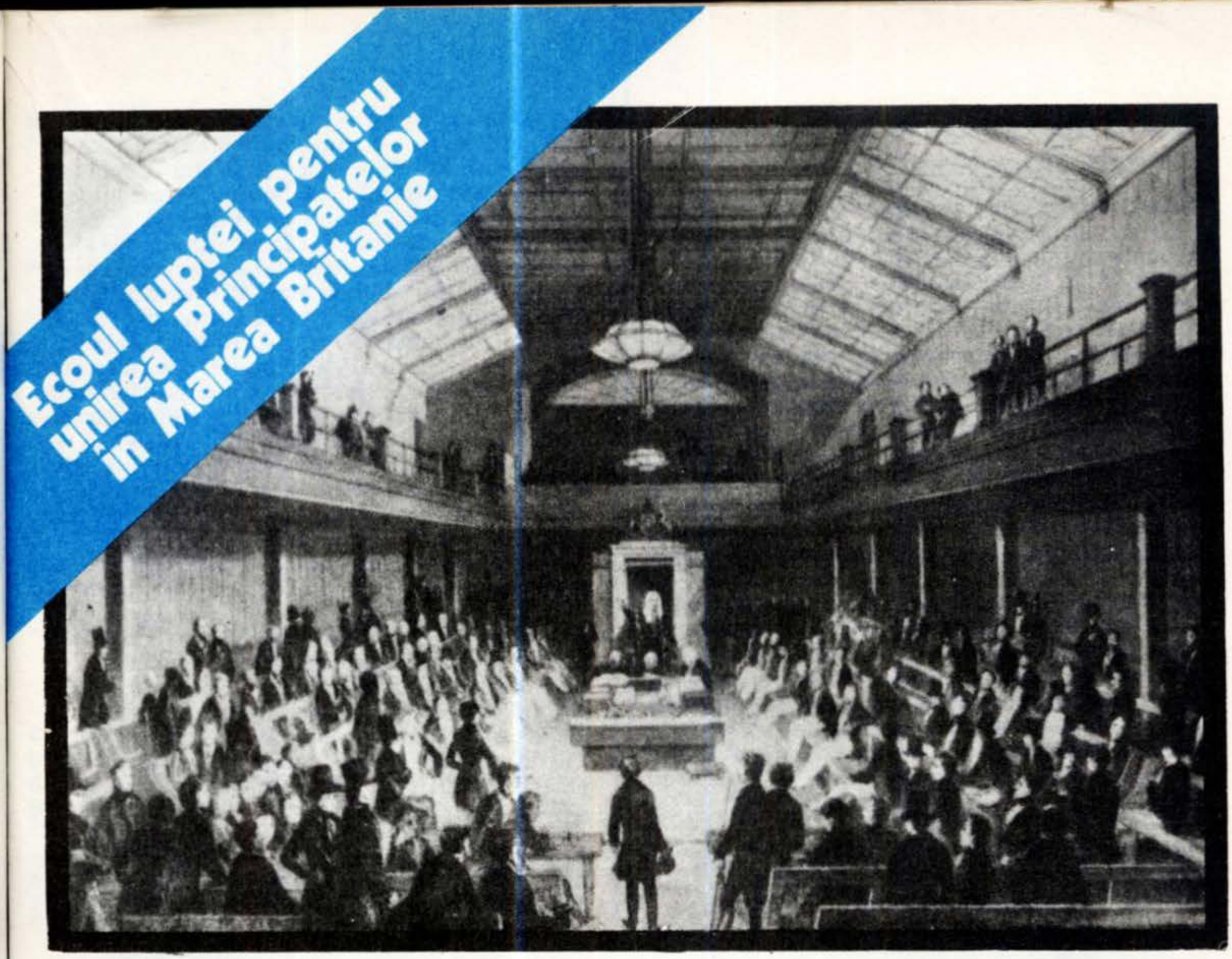

1858: MOȚIUNEA LUI GLADSTONE ÎN CAMERA COMUNELOR

MIRCEA MALIȚA

Dimineața zilei de 14 iulie 1858 îl găsi pe William Ewart Gladstone[1] în cabinetul său de lucru din reședința londoneză de la Carlton House Terrace. În decorul încărcat al erei victoriene, într-o ordine ce reflecta disciplină și rigurozitate, erau așezate studiile clasice din care extrăsese substanța pentru cartea sa despre Homer, publicată cu trei luni în urmă, colecțiile de reviste la care colabora, printre care favorita Quarterly Review, **mai multe eseuri și lucrări politice. Nimic nu cuprindea însă atît de mult din viața și gîndirea acestui bărbat energic, cu privirea pătrunzătoare, cu o figură lată și brăzdată de trăsături aspre, ca șirul uniform al tomurilor de dezbateri din Camera Comunelor. Acolo se aflau primul său discurs rostit la 24 mai, intervențiile în care susținuse pe mentorul său conservator, Robert Peel, cuvîntările în care își apărase mai tîrziu, ca ministru al Finanțelor, proiectele de buget, disputele faimoase cu celebrul său oponent Disraeli.**

Volumul, încă nelegat, al lucrărilor parlamentare pe anul în curs începea cu discursul său prin care provocase prăbușirea guvernului lordului Palmerston, a cărui diplomație a dominației fără scrupule o denunțase și în trecut. Urmau intervențiile sale ca deputat ales în Parlament de Universitatea Oxford, formulate cu „simpatii conservatoare, dar opinii liberale" și atît de temute de noul cabinet conservator, cu lordul Derby în frunte și cu Disraeli, de data aceasta, la Finanțe.

Pe masă erau așezate textele discursurilor rostite în iulie, privind crearea unei universități naționale în Scoția și mișcările armatei din India, ce trebuiau corectate, precum și schița intervenției sale de peste cîteva zile, referitoare la Columbia Britanică.

[1] W.E. Gladstone (1809-1898) — om politic britanic, lider al Partidului Liberal — **n.r.**

„Să nu ignorăm interesele Principatelor române"

Dar mîinile mari și viguroase ale omului ce alterna orele de studiu și oratorie cu plimbările lungi prin păduri, unde vîna și tăia copaci, luară de pe masă un album, depus cu cîteva zile în urmă la locuința sa. Era **Albumul valah**, tipărit în 1843 la Paris, cuprinzînd vederi și costume pitorești din Țara Românească, desenate după natură de Michel Bouquet[1]. Răsfoind litografiile care reprezentau ruinele de la Tîrgoviște, mănăstirea de la Cîmpulung, urmele podului lui Traian de la Dunăre și Bucureștii văzuți de la Curtea Arsă, Gladstone își aminti de moțiunea în favoarea unirii Principatelor dunărene, pe care a introdus-o și a apărat-o cu pasiune în Cameră, la 4 mai 1858.

... Avusese dreptate atunci, în ajunul Conferinței de la Paris[2], care urma să analizeze raportul Comisiei de informare de la București[3], după ce Adunările ad-hoc se pronunțaseră ferm pentru unire[4], să formuleze îndoieli față de politica duplicitară a guvernului și să încerce să determine o luare de poziție în favoarea cauzei pe care o apărau românii. Știrile care veneau acum confirmau că, față de atitudinea luată la Congresul din 1856, cînd se încheiase capitolul războiului Crimeei, poziția britanică se schimbase. Întocmise moțiunea și își construise discursul cu cea mai mare grijă. Ele nu dezaprobau politica guvernului, nici nu reprezentau o încercare de a invoca o moțiune de cenzură. În termeni foarte simpli, Parlamentul era invitat ca, luînd în considerare obligațiile impuse de Tratatul de la Paris în ce privește Principatele dunărene, să înregistreze cu satisfacție declarația plenipotențiarului britanic din 1856[5] și să facă un pas înainte, afirmînd speranța că dorințele poporului din Țara Românească și Moldova, recent exprimate prin reprezentanții lui, vor fi tratate cu atenția cuvenită.

Gladstone ceruse, deci, Parlamentului să reafirme ceea ce fusese declarat și anunțat. Nu ascunsese că motivul care l-a determinat era impresia creată în exterior că Marea Britanie, care sprijinise în 1856 la Congresul de pace de la Paris, împreună cu Franța și Rusia, ideea și posibilitatea unirii Principatelor, lua acum o poziție contrară. Articolul 24 al Tratatului de la Paris lăsase chestiunea organizării definitive a vieții de stat a Principate-

[1] M. Bouquet (1807-1888), pictor și grafician francez. A călătorit în Țara Românească între 1840 și 1848 — **n.r.**

[2] Este vorba de Conferința reprezentanților celor șapte puteri de la Paris din 1858, privind organizarea Principatelor Române. Vezi și **Magazin istoric**, nr. 1, 2/1975.

[3-4] Vezi **Magazin istoric**, nr. 8, 9/1975; 4, 6/1975.

[5] William Clarendon, reprezentantul Angliei la Congresul de pace de la Paris din februarie-martie 1856, se asociase la acea dată părerii Franței că, dacă unirea satisface voința populației din Principate, ea trebuie admisă și proclamată.

„ROMÂNIA ÎȘI APARȚINE DE DREPT ȘI DE FAPT"

IOANA URSU

Printre cei mai activi luptători români ai revoluției de la 1848 care au susținut pe plan european cauza unirii Principatelor Române s-a aflat și Dumitru Brătianu[1]. Timp de două decenii, alături de alți fruntași ai revoluției de la 1848, el a întreținut o asiduă corespondență cu numeroase personalități europene, a elaborat articole și memorii, petiții și adrese în care, pe bază de date istorice, statistice, juridice și politice a făcut cunoscute opiniei publice progresiste marile idealuri ale poporului nostru de libertate și independență, de unitate națională și progres.

În lucrarea, Din arhiva lui Dumitru Brătianu. Acte și scrisori din perioada 1840-1870, *vol. II, publicată de Al. Crețeanu, în 1934, găsim reprodus un însemnat număr de scrisori schimbate de D. Brătianu, între 1855 și 1858, cu oameni politici britanici ce s-au arătat într-o perioadă sau alta — în măsura în care evoluția evenimentelor internaționale a coincis cu interesele Angliei — favorabili unirii Principatelor. Este vorba de documente ce întregesc imaginea ecourilor pe care le-a avut cauza unirii românilor în rîndul oamenilor politici din Marea Britanie, deși volumul nu reflectă decît în parte multitudinea de contacte avute de omul politic român în această țară, contacte ce anticipează, de altfel, începuturile diplomației românești la scara statului național-modern. Am identificat astfel 13 memorii, scrisori, comentarii trimise de Brătianu unor fruntași politici englezi și 40 scrisori, mesaje, adrese primite din partea Foreign Officeului, a unor fruntași politici și ziariști. Printre personalitățile de prim rang cu care reprezentantul român a purtat această asiduă corespondență se află: H.J.T. Palmerston, W.E. Gladstone, W. Clarendon, Robert Cecil, John Russell, J.A. Roebuck, Arthur Otway, Dudley Stuart, Croweley, S. Deasy, E. E. Crowe, M. Hartman și alții.*

Unul dintre documentele semnificative reproduse în paginile volumului amintit este scrisoarea pe care D. Brătianu a adresat-o, la 2 februarie 1856, în preajma des-

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 4/1974.

lor pe seama judecății și opiniei poporului din Moldo-Valahia.

Vocea lui Gladstone vibrase cu căldură: „Întreb acum Camera Comunelor dacă este pregătită să recunoască și să adopte această politică sau să stea de o parte, în tăcere, privind cum interesele [Principatelor] sînt jocul unei intrigi subtile și cum credința Europei, angajată prin acel articol, este zădărnicită și anulată, conform urzelilor egoiste ale părților interesate".

Cine ar fi zis că acest discurs, care a durat mai mult de o oră, va provoca una dintre cele mai animate dezbateri din Cameră, ocupînd întreaga ședință din seara zilei de 4 mai 1858? Cele mai mari nume ale oratoriei parlamentare au luat parte la dezbatere. Cinci oameni politici care au stat sau urmau să stea în fruntea cabinetului britanic și-au spus cuvîntul.

„Dacă acești oameni ar fi liberi..."

De unde-i venise căldura și convingerea cu care a pledat cauza unirii Principatelor? Fără îndoială, din adînca credință că era o cauză dreaptă și nu contrazicea, ci se armoniza cu o politică înțeleaptă și rațională de lungă durată a Angliei. Dar nu putea să nu-și aducă aminte și de românii care făceau diplomație înainte de a avea un stat unit. Grupul acela de români inteligenți și pasionați care asaltau pe membrii Parlamentului cu scrisori, memorii și petiții, nu putea să nu impresioneze o minte receptivă ca a lui Gladstone. Încă din 1856, aceștia îi ceruseră să sprijine întrunirile publice pe care le organizau în favoarea unirii în orașele engleze. Afișe fuseseră puse pe străzi la Brighton, ca și la Birmingham și Manchester, pe care scria cu litere mari: „Întrunirea publică pentru a promova unirea Principatelor danubiene".

Grupul acesta cu sediul la Paris și aflat în strînsă legătură cu fruntașii luptei unioniste din Principate, avînd ca reprezentanți la Londra pe Dimitrie Brătianu[1] și pe alții cu ședere mai puțin îndelungată (Bălcescu fusese și el în capitala de pe Tamisa în 1850) nu se descuraja nici de răspunsurile seci, nici de cele redactate cu o politețe reținută, nici de ignoranța pe care mulți politicieni o manifestau pentru problemele unei regiuni atît de îndepărtate și puțin cunoscute ca Principatele românești. Puteau fi întîlniți la Londra, aranjînd întrevederi, insistînd la redacțiile ziarelor pentru publicarea unor articole și știri în favoarea cauzei lor, participînd la întrunirile celorlalți revoluționari europeni. Ziaristul Eyre Evans Crowe fusese trimis de ei în țară și la Constantinopol pentru a scrie și pleda în favoarea unirii.

Gladstone fusese impresionat nu numai de căldura cu care aceștia apărau cauza sacră

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 4/1974.

chiderii Congresului de la Paris, lordului Clarendon, ministrul Afacerilor Externe al Angliei și în care îi releva din nou că dorința cea mai vie a poporului român este „să-și poată lua locul care i se cuvine ca națiune independentă, și la care îi dau dreptul originea, cultura, aspirațiile sale, și, de asemenea, perseverența energiei sale, cît și prudența sa, cu prețul cărora s-a putut menține intact în mijlocul atîtor elemente ostile în timpul unei perioade de 18 secole".

De altfel, într-un articol publicat în ziarul Românul, *din 1872, la moartea marelui patriot italian Giuseppe Mazzini, D. Brătianu, reproducea conținutul unei întrevederi cu primul ministru britanic Palmerston, care ne oferă amănuntele colaborării sale cu lordul Clarendon:*

„La 1856, lordul Palmerston, pe care nu-l văzusem de mai mulți ani, de cînd intrasem în Comitetul revoluționar[1], îmi face cunoscut că ar voi să-mi vorbească. Comitetul mă autorizâ să văd pe ministru. Ducîndu-mă la dînsul, lordul Palmerston îmi zice:

— Ce faci domnule Brătiene?

— Conspir Mylord.

— O știu, conspiri, căci nu-ți poți servi țara de almintrelea. Acum Congresul de la Paris îți deschide calea de a-ți ajunge scopul ce urmărești sau cel puțin de a te apropia mult de el, fără a mai conspira. Permite-mi dar a-ți propune să însoțești la Paris pe [lordul Clarendon] primul plenipotențiar al Maiestății Sale. Guvernul împăratului Napoleon mi-a acordat aceasta. La Paris, lordul Clarendon te va prezenta contelui Walewski și celorlalți membri ai Congresului.

Propunerea ministrului nu făcu o prea bună impresiune asupra colegilor mei din Comitet, care aveau oroare de diplomație; și apoi aduceam și eu oarecari servicii Comitetului; căci fiind mai tînăr, mă puteam strecura mai

[1] Referire la Comitetul central democratic european organizat la Londra în 1850, din care făceau parte Giuseppe Mazzini, Ledru Rolin, Albert Darasz, Arnold Ruge. În aprilie 1851, grupul revoluționar român aflat la Paris, la invitația lui Mazzini, l-a numit reprezentant al său în acest organism pe D. Brătianu.

W.E. Gladstone

a poporului lor, dar mai ales de viziunea și argumentele lor politice, de priceperea de a atinge coardele sensibile ale interlocutorului. Își adusese aminte, răsfoind albumul, cu cîtă finețe i se adresaseră acești diplomați neoficiali ca unuia care promovase o politică comercială bazată pe reducerea tarifelor, contribuise la abrogarea legilor porumbului[1] și încurajase importurile de cereale. Ei îi descriseseră o țară care putea să devină un bun partener comercial pentru Anglia.

Dacă acești bărbați manifestau clarviziune și realism, stăruință și pricepere chiar și în condițiile aspre, vitrege și nefavorabile în care se găseau, ce-ar face ei în cadrul unui stat unit?

Scrisoarea românilor de la Paris care însoțea albumul vorbea astfel: „Inima ne spune că parcurgînd albumul, această mărturie slabă a sentimentelor noastre de gratitudine, sufletul vostru mare va exclama la fiecare pagină: «Dacă acești oameni ar fi liberi!»".

În față avea desenul reprezentînd Bărăganul iarna. Costumele pitorești ale lui Bouquet nu puteau ascunde coliba îngropată în zăpadă din planul al doilea și care trăda condițiile de mizerie și asuprire în care se afla această populație. Aceștia sînt țăranii despre care vorbise el în Camera Comunelor: „Clasa țărănească este în poziția cea mai dureroasă și stă mai rău decît țărănimea din alte țări în privința suferințelor pe care trebuie să le îndure în prezenta situație a legilor...".

Această țărănime votase pentru unire. Unanimitatea sufragiului îl impresionase pe Gladstone. Într-o Cameră obișnuită cu planurile politice, cu calculele și cu strategia, care avea ca subiect exclusiv interesele de mare putere a Angliei, Gladstone adusese ca prim argument în adoptarea unei poziții voința populară. După ce alegerile din Moldova fuseseră falsificate, anulate și ținute a doua oară[2], cele două Divanuri se pronunțaseră în favoarea unirii, „manifestînd o rară unanimitate".

Gladstone spusese în Cameră: „Va fi dificil, într-adevăr, să găsești multe momente mai remarcabile decît declarația sentimentelor acestui popor". Subliniase că trebuia plecat de la constatarea că „unirea Principatelor este de dorit în ceea ce privește bunăstarea acestor provincii". Și continuase prin ceea ce era exprimarea unei concepții care zguduia mentalitatea strategilor unei mari puteri: „Dacă acesta este cazul, conjur Camera să gîndească bine înainte de a hotărî dacă soarta acestor țări poate fi dirijată de alte considerații decît bunăstarea poporului. Ne angajăm pe un teren primejdios și alunecător cînd refuzăm ceea ce convine la patru sau cinci milioane de oameni sau cînd spunem

[1] Sub această denumire era cunoscută legislația britanică privind importul și exportul de cereale, reflectînd o politică protecționistă.

[2] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1974, nr. 5/1975.

lesne, și reprezentînd o țară mică, în negocierile cu care eram însărcinat, aveam avantajul să nu am a lupta cu rivalitățile naționale și cu chestiunile de supremație, care adesea compromit interesele cele mai vitale ale popoarelor. Nimeni nu zicea nimic: Mazzini rupse tăcerea și-mi zise: «N-avem nevoie să ne gîndim mult ca să știm ce este de făcut. Trebuie să primești propunerile lui Palmerston, trebuie să mergi la Paris: mai întîi de toate te datorești patriei tale. România se află în condițiuni excepționale, și în împrejurările de astăzi poate prea bine să dobîndească ceva chiar prin diplomație; ești dator să încerci. De vei reuși, ceea ce se va face pentru țara ta, va fi în profitul tuturor națiunilor oprimate»".

Patru luni mai tîrziu, la 27 mai 1856, adresîndu-se titularului de la Foreign Office, lord Clarendon, diplomatul român menționa că acestuia, în calitate de prim-plenipotențiar al Angliei la Congres, îi revine „onoarea de a fi spus în fața Congresului de la Paris: «Congresul și-a propus înainte de toate ca, ocupîndu-se de provinciile danubiene, să dea posibilitatea exprimării libere a populațiilor», să ceară înlăturarea actualilor domnitori în vederea asigurării unei libertăți totale Divanurilor ad-hoc; să ceară ca «firmanul privind convocarea Divanurilor ad-hoc să fie pus de acord cu reprezentanții puterilor semnatare la Constantinopol și redactat de o manieră care să permită întreaga aplicare a articolului ce determină componența acestor adunări» [...] La Paris am avut onoarea să prezint Excelenței Voastre o lucrare asupra vechilor adunări moldo-valahe și asupra modului în care ar trebui să se compună Divanurile ad-hoc în împrejurările actuale. Modul indicat în această lucrare, bazat pe istorie și pe legile Moldovei și Munteniei, ar fi poate singurul care ar putea asigura Principatelor o reprezentare serioasă".

În timpul desfășurării Congresului de la Paris, Dumitru Brătianu a ținut la curent pe lordul Clarendon asupra încercărilor de imixtiune ale diferitelor puteri în treburile interne ale Principatelor române. Iată conceptul scrisorii din 9 iunie 1856, așa cum este reprodus în volumul menționat, scrisoare prin care diplomatul român denunța o încercare de ingerință a Habsburgilor: „Austria, după ce a încercat în zadar, prin diverse amenințări, să determine revocarea de către Divanul Moldovei a concesionării, în favoarea unei companii austriace, a unei bănci de credit funciar acordată unei companii prusiene, a cerut domnitorului, întrucît el este stăpînul absolut al Moldovei și nu trebuie să țină seama de hotărîrile Divanului, să atribuie banca companiei austriace. Excelența Voastră vede că, la fel cum proceda Rusia, dar într-o manieră mult mai îndrăzneață decît Rusia, o face Austria, pentru a-și atinge scopurile, cînd spune domnitorilor că sînt suverani absoluți, cînd recurge la plîngeri împotriva hotărîrilor lor la Constantinopol ca și cum acestea ar fi deciziile unor simpli pași [funcționari superiori otomani], și ea găsește din nefericire Poarta la fel de dispusă, așa cum altădată o găsea Rusia, să se amestece în afacerile externe ale Principatelor. Dacă, în așteptarea reorganizării Principatelor și în baza

că bunul Dumnezeu i-a trimis în lume nu ca să-şi urmărească fericirea şi bunăstarea [...] ci ca să fie victimele celor cu vederi străine de interesele lor".

„Nu aprindeţi focul pentru ca apoi să astupaţi coşul!"

Subsecretarul de Stat de la Externe, Saymour Fitzgerald, fusese îndeosebi consternat de această afirmaţie. Părea că gîndeşte în banca lui: dar unde va ajunge diplomaţia imperiului dacă factorul intern, voinţa populară, aspiraţiile mulţimii devin criteriu de judecată? Şi în răspunsul în care apărase politica guvernului britanic şi ceruse respingerea moţiunii din 4 mai spusese: „Trebuie oare să i se ceară Camerei să sprijine dorinţele populaţiei din Moldova şi Valahia numai pentru că aceasta este în favoarea independenţei? Înţelege oare onorabilul domn [Gladstone] să adopte această poziţie? Şi pentru simplul motiv că un popor se declară pentru independenţă, Camera engleză a Comunelor trebuie să-i iasă în întîmpinare...? Aceasta este o direcţie mai primejdioasă decît oricare drum pe care Camera a fost vreodată invitată să-l urmeze".

Înfierbîntat de pasiunea argumentării, subsecretarul de Stat de la Externe nu şi-a dat seama că adoptase o terminologie unionistă, vorbind despre o singură populaţie a celor două Principate: **populaţia română.**

Gladstone înţelegea însă că factorul aspiraţiilor popoarelor nu mai poate fi neglijat, că mari mişcări populare zguduiau Europa de la regiunile din Răsărit la cele din centru şi pînă în Peninsula italică. El refuza să gîndească în schemele celor rămaşi în urmă, în termenii areopagului vienez de la 1815[1].

Dar după Fitzgerald, s-au ridicat protagoniştii aceleiaşi gîndiri. Lordul Palmerston părea că desfăşoară un imens joc de şah cu figuri principale: Imperiul habsburgic aici, Rusia ţaristă acolo, Sublima Poartă dincoace. Pe acest eşichier căuta în zadar Principatele române ca pion de sine-stătător. Credeţi, spunea el, că Anglia, împăratul Franţei şi celelalte puteri ale Europei au intrat în războiul Crimeei ca să apere Principatele? Au intrat, explica el, pentru că Principatele erau posturi înaintate ale Imperiului turc şi pentru că integritatea şi independenţa acestuia, esenţiale pentru interesele Europei, au fost ameninţate. Din nou „omul bolnav" ce nu trebuia lăsat să moară. Şi Gladstone era acuzat că împinge Camera spre o politică favorabilă dezmembrării Imperiului otoman.

Pentru moţiune vorbise reprezentantul din Cork, Serjeant Deasy. El reluase unul din argumentele lui Gladstone: statutul special de autonomie internă şi relativă independenţă a Principatelor în raport cu Poarta. Enumerase tratate începînd cu secolul XV pentru

[1] Aluzie la Sfînta Alianţă — n.r.

armatei sale de ocupaţie[1] şi a favorurilor Porţii otomane, se va permite Austriei să pună mîna, cum îşi propune să o facă, pe băncile, căile ferate, vămile, minele şi toate sursele bogăţiilor Principatelor, dominaţia austriacă va prinde asemenea rădăcini, încît nimic nu o va mai putea extirpa, iar independenţa acestor Principate va fi grav compromisă".

O susţinută corespondenţă a avut D. Brătianu cu lordul Clarendon în privinţa întoarcerii în ţară a fruntaşilor politici români care au fost exilaţi în urma ocupării, în toamna lui 1848, a Principatelor de către trupele imperiilor vecine intervenţioniste. Conceptul unei scrisori din 11 februarie 1857, destinată aceluiaşi diplomat englez, dezvăluie principalele idei ce au stat la baza dialogului dintre cei doi oameni politici în această problemă: „Ca răspuns la scrisoarea mea privind emigranţii români, Excelenţa Voastră mi-a făcut ieri onoarea să-mi ceară numărul acestor emigranţi, reşedinţele lor actuale şi cauza care se opune, astăzi, reîntoarcerii lor în Principate. Mă grăbesc, deci, să supun astăzi Excelenţei Voastre următoarea expunere asupra problemei:

1) Ocupînd Bucureştii în luna septembrie 1848, turcii, la cererea generalului rus Duhamel, care îi însoţea, au îndepărtat din Principate românii în chestiune pentru că au încercat să introducă în ţara lor reforme [...]. Cîteva luni după aceea, fără să-i fi judecat, nici chiar în contumacie, şi în ciuda autonomiei moldo-valahilor, un firman a transformat îndepărtarea lor temporală într-un exil nedeterminat.

2) Obstacolul care se opune astăzi reîntoarcerii emigranţilor români în ţara lor este ordinul dat în 1848 de a nu fi lăsaţi a trece frontierele Principatelor, ordin care este încă în vigoare. În ultimul timp, unul dintre ei, domnul Paleologu, în urma unei invitaţii care i-a fost adresată de prinţul caimacam Alexandru Ghica, a părăsit Parisul cu familia sa şi a ajuns

[1] În urma convenţiei turco-austriacă din august 1854, trupele austriace au pătruns în Ţările române, rămînînd pînă în 1856.

H. J. T. Palmerston

a demonstra că Principatele n-au făcut parte niciodată din Imperiul otoman și, deci, nu era vorba de dezmembrarea acestuia[1]. Descrisese, încă o dată, procedura stabilită de Congresul de la Paris, care deschisese o poartă spre unire și desfășurarea lucrărilor Divanurilor ad-hoc. Adusese și o mărturie personală: îi spusese lui un domn din Scoția, care călătorea în acea vreme prin Principate, că a asistat la ședințele Divanurilor și a văzut ordinea, priceperea și aptitudinea cu care acestea au lucrat. Tot Deasy vorbise de identitatea de origine și de limbă a locuitorilor ce populau două teritorii armonios legate.

Deputatul de Sheffield, J.A. Roebuck, vechi cunoscut al românilor, cărora le adresase mesaje de sprijin încă în 1856, la întrunirea de la Brighton, se pronunțase și el în favoarea moțiunii. Argumentele istorice se împleteau cu demonstrarea intereselor adevărate ale Angliei. Dacă aceasta vrea într-adevăr să ocupe un loc în Europa, conform cu demnitatea și puterea ei, îndemna Roebuck, atunci să sprijine dorințele liber exprimate de un popor. Vocea lui Roebuck nu era de neglijat. În ianuarie 1855 o intervenție a sa pricinuise demisia lordului John Russell[2]. Ceea ce nu va împiedica, în ședința din 4 mai, pe fostul prim-ministru și fruntaș al liberalilor să fie de aceeași parte a baricadei și să apere moțiunea împreună cu Roebuck. La vot, lordul Russell va spune „Aye", adică „pentru".

Lordul Robert Cecil, viitor prim-ministru al Marii Britanii și o persoană centrală în diplomația anilor următori, se arătase enervat de aluzia subsecretarului de la Externe privind incompetența Camerei de a discuta chestiunea, ironizînd-o: „Subiectul, spune onorabilul prieten, este prea sacru, prea ermetic pentru intelectele slabe ale Camerei". Robert Cecil îndemnase cu un raționament strîns să se voteze moțiunea, pentru ca, pe continent, pretențiile Angliei de campioană a libertății să nu fie primite drept lăudăroșenii ipocrite.

Gladstone spusese în discursul său, ca un avertisment împotriva schimbării atitudinii Angliei: „Nu aprindeți focul pentru ca apoi să astupați coșul!". Comisia internațională de la București, care trebuia să vegheze la respectarea „intereselor generale și prepondérente ale Europei", avea tocmai acest rol. „Nu aprindeți focul speranțelor și dorințelor unui popor — nu dați promisiunilor Europei, buna credință a Europei și sancțiunea Europei [...], luînd în același timp șase membri ai Comisiei și punîndu-i să astupe coșul".

Gladstone nu se lăsase purtat numai de căldura apelurilor pentru consecvență, pentru bună-credință, pentru respectarea intereselor altuia. La 49 ani, omul care urma să fie

[1] Referire la vechile tratate cunoscute sub numele de Capitulații; vezi **Magazin Istoric**, nr. 3/1975.

[2] John Russell (1792-1878), om de stat englez, șeful Partidului Conservator.

la frontierele Munteniei. Aici, văzîndu-se împiedicat să intre în Principate, l-a informat pe prințul caimacam. I s-a răspuns că în baza firmanului de exil care nu fusese revocat și a noilor instrucțiuni care tocmai le primise de la Constantinopol, prințul caimacam se vedea, cu mare regret, în imposibilitatea de a-i deschide porțile patriei. Domnul Paleologu a trebuit, deci, să se întoarcă la Paris [...]

3) Românii exilați în 1848 în virtutea firmanului de care am vorbit Excelenței Voastre erau în număr de 35. Cinci dintre ei au murit în exil, alții [...] s-au reîntors în diferite perioade în țara lor [...] iată tabelul cu numele lor [ale celor rămași în exil] și respectivele lor adrese: generalul Gh. Magheru, Ion Eliade Rădulescu, D. Bolintineanu, D. Kretzulescu, Gr. Peretz, Ion [Nițâ] Magheru, I. Ionescu, Gr. Zossima, Marin Serghiescu, maior Al. Cristofi (toți la Constantinopol), Cristian Tell (Smirna), Ion Ghica (Samos), N. Pleșoianu (Rusciuc), Al. Zane (Brussa), I. Snagoveanu, C. A. Rosetti, Cezar Bolliac, Al. Paleologu, C. Bălcescu, Gr. Grădișteanu, Șt. Golescu, N. Golescu, I. Brătianu (toți la Paris)".

Pentru rezolvarea situației emigranților români, D. Brătianu a solicitat și sprijinul deputatului Arthur Otway, care, în ședința Camerei Comunelor din 18 martie 1857, a întrebat pe primul ministru britanic, lordul Palmerston, dacă va interveni în favoarea întoarcerii în țară a exilaților. Răspunsul primului ministru englez dovedește simpatia și respectul de care se bucurau fruntașii români în capitala Marii Britanii: „Am onoarea — a spus el — a cunoaște pe unul din acești domni, dl. Brătianu [care] este o persoană din cele mai inteligente și din cele mai respectabile, și cred că și ceilalți exilați sînt demni de toată considerațiunea". Lordul Palmerston a adăugat că întoarcerea exilaților în țară era numai o chestiune de timp și că guvernul britanic își va manifesta dorința de a vedea deschizîndu-se pentru aceștia porțile patriei lor.

Deosebit de ilustrativă pentru ecoul pe care cauza românilor l-a avut în lumea politică engleză

John Russell

de trei ori prim-ministru al Angliei, dominînd, împreună cu Disraeli, scena politică pînă aproape de sfîrșitul secolului, era un bărbat de stat politic cu simțul realităților și o judecată bine cîntărită. Reprezentant al unei țări în expansiune, Anglia imperială, el nu-i nesocotea interesele, dar le vedea într-o perspectivă mai largă, în care nu refuzase, cum făceau oponenții săi, considerarea factorilor noi ce apăreau în istorie. Iar în chestiunea orientală se îndepărta de aceștia. Războiul Crimeei, sfîrșit pe cîmpul de luptă, continua pe plan diplomatic. El începuse și se terminase cu treceri de armate străine prin Principate. Dar Principatele aspirau la independență, primul pas fiind unirea. Pentru unii englezi, echilibrul în Sud-Estul european se păstra prin menținerea intactă, dar artificială, a autorității otomane. Vreți să mențineți echilibrul? întreba Gladstone. Permiteți satisfacerea aspirațiilor popoarelor asuprite, nu le închideți calea spre liberă afirmare și veți avea adevăratul factor de echilibru, barierele naturale care vor frîna ciocnirile între marile puteri.

— Nu, spusese însă Disraeli — acest maestru desăvîrșit al cuvîntului — cînd s-a ridicat în încheierea ședinței din 4 mai și a aruncat în balanță toate resursele lui oratorice și politice pentru a contracara moțiunea. Tăcerea care se așternuse în Cameră nu egala decît pe aceea cu care fusese ascultat Gladstone.

„Nu te poți lupta împotriva viitorului!“

Pe Gladstone îl îngrijorase declarația lui Disraeli care îi confirmase propria afirmație: dacă Anglia dă înapoi, Franța va retrage și ea sprijinul său cauzei unirii. Îl asigur pe foarte onoratul reprezentant al Universității Oxford, spusese atunci Disraeli, că guvernul se găsește în deplină înțelegere cu Franța asupra acestui punct: „O deplină identitate de sentiment, de vederi și de politică, în cel mai larg și adevărat sens al cuvîntului“. Cu alte cuvinte, în discuțiile secrete, care avuseseră loc la întîlnirea dintre Napoleon III și regina Victoria, la Osborne[1], se hotărîse să se refuze a se da sprijin mai departe procesului unirii. Din nou convorbirile în cabinetele plușate, înconjurate de mister, unde se decidea soarta a milioane de oameni. Degeaba ținuseră românii sfat deschis, Disraeli o spusese clar: „Nu poți să decizi o chestiune ca aceasta prin cuvîntări strălucite într-un Divan ad-hoc“.

Și apoi, într-una din cascadele sale de fraze, întrebase ce securitate va exista pentru a menține statul „descendenților liberi, independenți, curajoși și prosperi ai vechilor daci“, descriși de Gladstone, pentru ca tot el să răspundă că nu vede decît „tabloul unei generoase himere“.

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr 1/1974.

este și corespondența dintre D. Brătianu și lordul W. E. Gladstone. Așa cum rezultă și dintr-un concept de scrisoare din 5 august 1856, diplomatul român îl aprecia pe fruntașul politic englez pentru că acesta sesizase adevărul istoric că poporul român, în condițiile extrem de dificile ale istoriei sale, a știut să-și păstreze limba și individualitatea proprie. Brătianu își exprima convingerea că Gladstone, care se ridicase și în sprijinul cauzei independenței și unității Italiei, va contribui, prin cuvîntul și scrisul său, la asigurarea viitorului patriei române „asupra căreia nici o putere nu mai poate să formuleze nici un drept, nici o pretenție. România sau Moldo-Valahia își aparține de drept și de fapt“.

Într-o scrisoare trimisă lui D. Brătianu la 20 octombrie 1858, Gladstone îl asigura că păstrează sentimentele „ce le-am exprimat [...], sentimente pe care le știu împărtășite de către mai mulți dintre cei mai de frunte oameni de stat din această țară și, de asemenea, vă asigur că mă bucur de orice s-ar fi hotărît la recentele conferințe din Paris spre a recunoaște, măcar în mod relativ, dreptatea cauzei Principatelor dunărene, și că voi [...] folosi toate prilejurile favorabile spre a susține ce ar putea fi de natură a le perfecționa autonomia, puterea și prosperitatea...“.

Cercetînd documentele Din arhiva lui Dumitru Brătianu, *întîlnim și alte mărturii ale activității diplomatului român în vremea cît s-a aflat la Londra. Astfel, într-una din paginile volumului este reprodus următorul text: „O întrunire publică în favoarea unirii Principatelor dunărene Moldova și Muntenia va avea loc în localul Primăriei din Brighton, luni 6 octombrie 1856, la ora 8 seara. Dl. W. Hallett, primarul orașului Brighton, a binevoit să consimtă a prezida. Alteța Sa Ghica [Grigore Alex. Ghica, fostul domnitor al Moldovei] urmează să asiste la întrunire. Vor vorbi domnii: A. Otway, J. Forster și W. Scholefield, membri ai Parlamentului; dl. D. Brătianu, fost membru al guvernului valah și alți domni de seamă“. În aceeași pagină, o notă de subsol conține următoarea precizare: „Urmează un articol extras din* Brighton Herald, *în care se arată în ce constă problema unirii Principatelor și se insistă asupra interesului ce l-ar avea opiniunea publică din Anglia să influențeze guvernul britanic în favoarea unirii“.

Despre această întrunire, deputatul Arthur Otway i-a scris lui D. Brătianu, la 14 octombrie 1856: „Am fost bucuros de a afla că întrunirea de la Brighton a avut un atît de mare succes [...] Se pare că, într-adevăr, discursul deputatului Scholefield s-a bucurat de o mare aprobare din partea auditoriului. Credeți-mă, doresc în modul cel mai sincer ca speranțele ce le nutriți pentru viitorul țării dv. să fie îndeplinite și aș fi într-adevăr fericit dacă ar sta vreodată în puterile mele de a contribui cît de puțin la îndeplinirea lor“.

Întrunirea despre care este vorba mai sus a avut loc la cîteva luni după nota circulară a Porții din 31 iulie 1856, prin care Imperiul otoman s-a pronunțat împotriva unirii Principatelor. În acele împrejurări, D. Brătianu și-a sporit activitatea în vederea susținerii cauzei române. Pe lîngă intensificarea contactelor cu oamenii po-

Pentru Disraeli, omul care urma să o facă pe regina Victoria împărăteasă a Indiilor şi să dea Angliei Canalul de Suez, nu exista loc decît pentru marile imperii; el nu cunoştea entităţile statale, nici nu credea în posibilitatea şi viabilitatea independenţei lor. „Trebuie să luăm în considerare poziţia unei populaţii limitate, risipită pe o suprafaţă considerabilă, avînd, fără îndoială, mari resurse şi bogăţii nedezvoltate, dar nu un popor de o asemenea mărime care să dea tăria unui stat. Nu prin voturi în această Cameră, continuase el, putem menţine o independenţă factice [artificială] ca aceasta, şi tot ceea ce vom putea obţine prin imixtiunea noastră va fi remuşcarea pe care o vom resimţi atunci cînd societatea ce se ridică va fi zdrobită, remuşcare care va putea fi de altfel pictată cu admirabilă elocinţă de oratorul zilei". (Ironia îl viza pe Gladstone, al cărui discurs fusese calificat elogios de toţi.)

Răsfoind albumul, Gladstone nu se mai simţi nici înfrînt de duelul oratoric cu Disraeli, nici dezamăgit de rezultatul votului prin care moţiunea căzuse. Notase în caietul său, noaptea după şedinţă: „Mai 4. Camera Comunelor. Am introdus moţiunea privind Principatele. Am pierdut prin 292: 114 şi cu aceasta se duce o altă făgăduială făcută unui popor".

Dar acolo, în Moldova şi Muntenia, se aflau oameni care aveau să dejoace schemele strategiei unor mari puteri. În mai puţin de opt luni, aceşti oameni aveau să realizeze prin ei înşişi unirea Principatelor, în ciuda termenilor adverşi cu care îi întîmpinau puterile europene prin Convenţia de la Paris, din vara lui 1858. Iar el, Gladstone, va continua să ţină la punctul său de vedere. Presimţea oare în acel moment că va înfrînge pe Disraeli în 1880, în culmea puterii acestuia, în urma unei confruntări asemănătoare, în chestiunea soartei popoarelor asuprite din Imperiul otoman?

Citi încă odată scrisoarea diplomaţilor români veşnic nedescurajaţi, încrezători: „Noi aparţinem, domnule, unui popor care de secole suferă şi luptă fără să fi fost înfrînt sau aplecat şi noi am învăţat să onorăm eforturile conştiincioase ale oamenilor şi nu succesul facil. Este, oare, adevărat că moţiunea n-a avut succes şi că a rămas sterilă? Nu, căci atunci cînd primul orator al unei ţări libere se ridică să ceară respectarea cuvîntului dat, vocea sa nu poate să nu aibă ecou în conştiinţa poporului acelei ţări".

Gladstone lăsă scrisoarea românilor la o parte. Luă tocul şi cu scrisul său ordonat mulţumi pentru frumosul album. Nu merita o asemenea atenţiune, scrise el, care ar putea cel mult să-i amintească, cu cît ar fi putut fi mai bine susţinută cauza. „Oricum ar fi, sînt convins că este justă cauza pe care o apărăm".

Gladstone se ridică apoi să plece spre Parlament. Notă pentru sine cîteva cuvinte pe care le va insera într-un nou discurs: „Nu te poţi lupta împotriva viitorului!".

litici, el a organizat, în diferite oraşe, adunări la care reprezentanţi ai vieţii publice engleze şi fruntaşi ai emigraţiei române au luat cuvîntul în sprijinul unirii Principatelor.

Relaţii strînse a întreţinut Dumitru Brătianu şi cu ziariştii britanici, pe care îi îndemna să viziteze Principatele spre a se convinge la faţa locului de năzuinţa arzătoare spre unire şi independenţă a românilor.

Ziaristul M. Hartman, într-o scrisoare adresată lui Brătianu, la 13 decembrie 1856, arătîndu-şi simpatia faţă de români, îşi exprima dorinţa de a face cunoscută cauza poporului nostru opiniei publice britanice: „Pe cînd mă găseam la Constantinopol [...], am făcut cunoştinţă cu dl. Alex. Golescu. În urma convorbirilor pe care le-am avut, de mai multe ori cu dînsul, am început a mă interesa de problemele în legătură cu Principatele şi, în cele din urmă, am mers la Bucureşti [...]. Am resimţit o simpatie firească faţă de cauza independenţei [...] şi am făgăduit prietenilor mei din Bucureşti că voi încerca, la întoarcerea mea în Anglia, să favorizez împlinirea dorinţelor lor, prin publicaţiuni în presa britanică [...]

Scrisorile pe care le-aţi publicat [D. Brătianu] în presa engleză îmi arată că sînteţi persoana cea mai indicată a colabora cu mine cu scopul de a expune publicului englez chestiunea Principatelor şi aş fi foarte fericit să primesc sugestiuni în privinţa formei celei mai nimerite spre a-mi prezenta ideile, precum şi în privinţa mijloacelor de a aduce cele ce le scriu la cunoştinţa publică în chipul cel mai potrivit, spre a deştepta atenţia".

Există în toate aceste documente o ilustrare a interesului cu care opinia publică engleză, presa, oamenii politici din Marea Britanie au urmărit, la vremea respectivă, evenimentele din Ţările române, a simpatiei cu care prin activitatea revoluţionarilor de la 1848, a fost înconjurată cauza emancipării, unirii şi independenţei româneşti.

D. Brătianu

CURȚI ȘI REȘEDINȚE DOMNEȘTI

ȘTEFAN S. GOROVEI

O imagine istoriografică de ansamblu a vechilor reședințe domnești din Țările române, dintre care unele au îndeplinit, într-o vreme sau alta, și funcția de capitală, nu s-a realizat încă. Cetate de scaun **(sedis)**, oraș de frunte, de căpătîi al țării **(caput patriae)**, cum glăsuiesc documentele medievale, capitala era sediul organelor centrale ale puterii de stat, grupate între zidurile curții domnești. Este vorba, în primul rînd, de locuința celui care era **domn și voievod** al țării. În palat își avea sediul și sfatul domnesc, organ reprezentativ al feudalității, avînd, în general, atribuțiile unui guvern din zilele noastre și ale cărui întruniri se făceau într-o sală din imediata apropiere a apartamentelor princiare. Tot în capitală, în apropierea curții, se afla mitropolia țării, organul suprem al organizării eclesiastice. Așadar, capitala adăpostea cei trei factori ai conducerii statului medieval: voievodul, sfatul domnesc și capul bisericii. De aici porneau, spre toate colțurile țării, poruncile reglementînd cele mai variate aspecte ale vieții și activității din orașele și satele noastre; aici se hotăra pacea sau războiul, aici veneau și de aici plecau soliile diplomatice sau comerciale, în fine, aici își căutau dreptatea, la suprema instanță judecătorească — domnul și sfatul său — cei nemulțumiți de justiția provincială. Într-un cuvînt, pe atunci, ca și astăzi, ca și în toate timpurile și în toate locurile, capitala era inima și creierul țării.

În evoluția unei așezări medievale pînă la rangul de capitală am putea surprinde două faze principale: prima ar corespunde perioadei prestatale, iar cea de-a doua — perioadei de organizare statală a țării, căci, trebuie spus, o **capitală** este de neconceput în afara unui stat organizat: ea era și este un atribut și un semn definitoriu al organizării de stat. În prima fază, constatăm că reședința cneazului devine o așezare cu un nucleu fortificat — ca la Cuhea, în Maramureș[1] — îndeplinind rolul de centru al cneazului respectiv. Într-o etapă ulterioară, cînd mai multe cnezate se unesc formînd voievodatul, reședința unuia dintre cnezi — anume a aceluia ales ca voievod — devine centrul întregii formațiuni. În această fază avem de-a face, așadar, cu un fel de capitale neoficiale, care nu presupun existența neapărată a unor așezări de tip urban, ca în faza următoare.

Odată cu întemeierea statului medieval, unul singur din vechile centre ale formațiunilor anterioare — cel care oferă cele mai bune garanții pentru îndeplinirea funcțiilor arătate — devine capitala țării. Condiții economice și politice au determinat fixarea unei capitale inițiale, sau mutarea ei ulterioară, dar, odată stabilită, capitala era **una singură.** Din rîndul celorlalte centre ale vechilor formațiuni — centre care, datorită situației lor de pînă atunci, pășiseră deja pe calea urbanizării — se ridică orașele care vor păstra privilegiul de a adăposti, mai departe, curți domnești.

Voievozii vor poposi aici, pentru odihnă, în timpul călătoriilor prin țară sau parcurgînd etapele unei campanii militare. Sfatul întreg se va deplasa, odată cu domnul, și avem nenumărate documente emise în curțile domnești din țară, nu numai în cea din capitală. Aceste curți mai aveau un rol, ele erau centre ale administrației provinciale; în jurul lor se grupau oștenii ținutului, **curtenii.** Existența mai multor reședințe domnești, folosite simultan și dintre care una joacă rolul de oraș de scaun, permite să se vorbească de un adevărat **sistem al reședințelor,** care se poate urmări atît în Țara Românească și Moldova, cît și, oarecum diferit, în Transilvania.

Prima capitală a Moldovei — deși nu, încă, în sensul deplin al cuvîntului — a fost **Baia** (jud. Suceava). Conform cronicii, aici și-a stabilit sediul inițial Dragoș vodă (1347-1354)[2]; nu era, pe atunci, decît centrul voievodatului de pe valea rîului Moldova, ea însăși numindu-se **Moldavia** (nume sub care va fi cunoscută și în secolele următoare) și mult timp după aceea se va consemna, în diferite documente, că această Moldavie a fost „capitala țării moldovenești". Mutarea capitalei

[1-2] Vezi **Magazin istoric,** nr. 2/1973; 1/1972 și 6/1976.

la **Siret** a fost impusă de alungarea tătarilor din acele locuri chiar în vremea lui Dragoș, pe de o parte pentru a nu se produce un vid de autoritate în ținuturile proaspăt eliberate, iar pe de altă parte pentru a se asigura o pază eficientă la hotarul cel mai amenințat. Mai tîrziu, cînd Moldova a căpătat graniță comună cu regatul polon, s-a considerat că orașul **Suceava** putea îndeplini mai bine rosturile unei capitale, și Petru I (1375-1391) a așezat-o aici[1], pentru aproape două veacuri, după care, pentru alte trei, a fost mutată la **Iași.**

În vreme ce capitala era la Suceava, documentele atestă existența curților domnești la Iași[2], Roman, Bacău, Piatra Neamț, Vaslui, Hîrlău, Bîrlad[3] — orașe despre care avem suficiente temeiuri să credem că au fost centre ale unor formațiuni prestatale timpurii — la Cotnari, în legătură, fără îndoială, cu viile renumite de acolo etc.

În Țara Românească, cercetările arheologice au dovedit că prima capitală a voievozilor ei de sine stătători, sugestiv numită **Curtea de Argeș,** a îndeplinit funcția de reședință a unui vechi organism statal, anterior celui condus de voievodul Seneslau[4], amintit de celebra Diplomă a ioaniților (1247)[5]. În același timp, primii Basarabi mențin și un vechi centru urban, **Cîmpulungul,** existent încă din sec. XIII, de vreme ce este menționat comitele său, Laurențiu, mort în anul 1300, și îngropat în biserica Bărăției; Basarab I și fiul său Nicolae Alexandru au murit și au fost îngropați tot la Cîmpulung. La 1372, Vlaicu vodă stătea însă la Curtea de Argeș, considerată „residencia nostra"; tot aici au emis documente Dan I (1384-1386) și Mircea cel Bătrîn (1386-1418); cel din urmă avea însă curți domnești și în alte locuri, ca la **Rîmnicul Vîlcii** (1389: „orașul domniei mele numit Rîmnic"), sau „în cetatea **Giurgiului"** (1409); fiul său, Mihail I, se afla, în 1418, la **Tîrgoviște,** unde va sta în 1424 și Dan II, capitala propriu-zisă rămînînd, în tot acest răstimp, la Curtea de Argeș. Și Craiova era oraș de reședință: aici rezidau banii Craiovei, conducători cu largi puteri și tendințe spre autonomie ai Olteniei. Începînd din 1431, capitala a fost mutată la Tîrgoviște, arătat în unele documente drept „orașul de scaun" al Țării Românești.

Din 1459, cetatea **București** a preluat acest rol, odată cu titlul de „oraș de scaun". Spre sfîrșitul veacului XV, în domnia lui Vlad vodă Călugărul (1482-1495) și în primii ani ai domniei lui Radu cel Mare (1495-1508), Tîrgoviștea și Bucureștii și-au disputat calitatea de cetate de scaun. Această „dualitate" — constatată și în Moldova, unde începînd din a doua jumătate a sec. XVI, domnitorii au oscilat între Suceava și Iași, preferînd în cele din urmă Iașii — era determinată de un complex de factori, atît interni cît și externi; ei i se va pune capăt în sec. XVII, odată cu statornicirea capitalei într-un oraș prin „părăsirea definitivă de către domnie a sistemului reședințelor" (Dan Bădărău, Ioan Caproșu, **Iașii vechilor zidiri,** Iași, 1974, p. 58).

O situație diferită găsim în Transilvania. Stăpînirea maghiară s-a întins asupra acestei provincii românești într-o vreme cînd pe teritoriul ei existau mai multe nuclee de organizare românească — voievodatele lui Gelu, Glad, Menumorut, „țările" din Maramureș[6], Făgăraș[7], Hațeg[8] etc. — care, continuînd procesul legic al evoluției spre viața de stat, urmau să se închege într-un singur voievodat, centralizat, cu o singură capitală. Cursul acestei evoluții a fost schimbat prin așezarea, în fruntea Transilvaniei, a unui dregător regal care a preluat titlul de voievod, deosebindu-se însă substanțial de voievozii din Țara Românească și Moldova, care erau ereditari și suverani (domni). Neereditari și nesuverani, conducătorii Transilvaniei nu par să fi avut, în sec. XII-XIII, o capitală anume a voievodatului, fiecare rezidînd pe domeniile sale — atunci cînd nu stăteau la Curtea regală, unde nu îndeplineau și alte funcții, sau în alte orașe. Astfel, în 1321, voievodul Doja (1318-1321), a emis o serie de documente în orașul **Debrețin,** iar regele Carol Robert a emis documente în **Timișoara**; în 1322, voievodul Toma Szécsény (1321-1342) se afla la **Turda,** iar regele, venit în provinciile românești, tot la Timișoara (ca și în alți ani). La **Deva,** unde fusese centrul voievodului Ladislau Kán (1294-1315) — cunoscut oponent al lui Carol Robert și aproape suveran al Transilvaniei — Toma Szécsény a emis documente și în 1324 și în 1325; în 1326, s-a aflat la Deva, Turda, Sîntimbru, uneori prezidînd adunările „obștești" ale nobililor locali.

Pe măsură ce puterea și autonomia voievozilor transilvăneni au crescut, orașul **Alba Iulia** a început a fi considerat capitala Transilvaniei[9]. După căderea regatului Ungariei, prin lupta de la Mohács (1526), și transformarea în pașalîc (1541), capitala voievodatului, apoi a principatului autonom[10], s-a statornicit aici, principii păstrîndu-și însă reședințele particulare în castelele lor. Aici și-a avut capitala și Mihai Viteazul, ca domn al celor trei Țări române, în 1600.

Analiza documentelor, a cronicilor, coroborată cu rezultatele săpăturilor arheologice întreprinse în multe din locurile fostelor curți domnești — martori ai frămîntărilor, bucuriilor și necazurilor din care se încheagă istoria poporului nostru — și cu descrierile călătorilor străini care le-au vizitat, îngăduie reconstituirea istoriei lor, a vieții și a evenimentelor, mari sau mici, desfășurate între zidurile lor. Este ceea ce **Magazin istoric** își propune să realizeze prin înfățișarea celor mai însemnate momente din evoluția reședințelor și a curților domnești, ca și a rolului pe care unele dintre ele l-au avut de-a lungul veacurilor, în lupta poporului român pentru unitate și independență.

[1-10] Vezi **Magazin istoric,** nr. 11/1974; 3/1973; 9/1974; 4/1970; 4/1976; 1/1972; 2/1973; 11/1972, 10/1976; 5/1975; 3/1973.

CURTEA DE ARGEȘ — străveche vatră voievodală după 1150

Dr. N. CONSTANTINESCU

● Reședință voievodală încă acum opt veacuri ● „Dăscălecatul" — o dată ulterioară ● Seneslau — un voievod cu strămoși și urmași la Argeș ● Unicul oraș care perpetuează existența „Curții"

Sub titlul Basarab I, Tihomir și — poate — Seneslau[1], **încercam cu ani în urmă să evidențiez o parte din problematica izvorîtă din cercetarea istorico-arheologică întreprinsă, începînd cu anul 1967, la Curtea domnească din Argeș. Menționez și pe această cale că voiam să arăt limpede ideea de** continuitate **în vatra voievodală, de care eram și am rămas absolut convins. Am acum bunul prilej de a înfățișa cititorilor un răspuns la întrebarea:** ce **și** pe cine **ilustrează monumentele de la Curtea domnească din Argeș?**

[1] Vezi **Magazin istoric, nr. 4/1970.**

Ceea ce vedem astăzi în **str. Negru vodă, nr. 2 din Curtea de Argeş** (să reţinem de pe acum această îngemănare fericită a urbanizării moderne cu istoria locului şi a Ţării Româneşti), adică la Curtea domnească, este rezultatul refacerilor şi adaosurilor pe care **residencia** din Argeş, menţionată prima oară ca atare la 16 iulie 1372, le-a suferit în veacurile următoare, îndeosebi în vremea lui Neagoe Basarab (c. 1517).

Lucrările de restauraţie, efectuate după anii '20 ai veacului nostru, au ţinut prea puţin seama de existenţa unor construcţii din diferite epoci şi, în consecinţă, au avut oarecum darul să uniformizeze ruinele: tot ceea ce lipsea a fost înălţat, nivelat şi plombat, dar mai ales acoperit de cenuşiul cimentului modern, incitînd multe din opiniile eronate ce au urmat şi care — trebuie s-o spunem — dăinuie şi astăzi.

Ansamblul de monumente este implantat pe o terasă de pe stînga Argeşului, la poalele colinei cunoscute sub numele de Sîn Nicoară (localnicii, unii cel puţin, ca o dovadă a forţei viului grai, dar şi ca o reminiscenţă a ortografiei din veacul trecut — cînd se scria **San Nicóra** — mai pronunţă încă **Sanicora!**). Se disting clar **două incinte**: prima, situată la Vest, se înscrie într-un patrulater vag trapezoidal, în care sînt adăpostite mai multe clădiri în ruină, respectiv casele domneşti de pe laturile de nord şi sud, precum şi cîteva construcţii din secolul trecut; pe traseul curtinei de Est se află un turn de intrare, peste care stă aşezată o pitorească şi curată căsuţă în stil argeşean, durată în veacul trecut. Lipită de prima incintă, la Nord-Est se află a doua incintă marcată de un zid arcuit sprijinit către stradă de mai mulţi contraforţi. Ea adăposteşte Biserica domnească, construcţie nouă, ridicată peste o alta mai veche, şi pe care pentru a le deosebi le vom numi Argeş I (cea veche) şi Argeş II (cea nouă). Intrarea este la Sud de aceasta pe sub turnul actual: o construcţie scundă care iniţial însă avea două etaje, cum atestă şi desenul graficianului francez Michel Bouquet din 1840; tot la Sud de biserică se găsesc fundaţiile aşa-numitei „chilii". În sfîrşit, mai există şi o a treia incintă evidenţiată doar arheologic, ale cărei rosturi le vom reaminti mai jos, dar deocamdată să precizăm că această împrejmuire trapezoidală, înconjură astăzi Biserica domnească.

Am considerat absolut necesară această prezentare, tocmai spre a contura mai lesne distincţiile privind morfologia şi cronologia întregului ansamblu de la Argeş, desigur în relaţiile cu ceea ce **s-a petrecut** în vatra voievodală timp de peste 800 ani.

Un secol înaintea Diplomei ioaniţilor

Fosta **Curte**, împreună cu monumentul ei cel mai însemnat — biserica Sf. Nicolae domnesc — nu s-au bucurat de vreo descriere veche şi nici de vreo reprezentare oarecare, chiar fantezistă, care să fi însufleţit manuscrisele şi tipăriturile medievale. Aceasta a durat pînă la 1840, cînd amintitul Michel Bouquet şi-a îndreptat privirea asupra locurilor domneşti din Argeş, realizînd splendida imagine panoramică publicată în 1843.

Oraşul însă a fost ocolit de tăcere. Aceasta se datorează atributului instituţional pe care l-a avut de la **bun început** — acela de reşedinţă voievodală şi apoi de **scaun** pentru conducerea ţării; iar mai tîrziu şi lucrul nu e de mirare, datorită celebrei ctitorii care a fost Mănăstirea lui Neagoe voievod (1517).

Am zis de la bun început. Dar care anume început? Cumva acela al tradiţiei noastre istorice, care dă relief şi chiar substanţă veacului lui Neagoe Basarab şi urmaşilor săi, prin apariţia subită a legendarului „descălecător" Negru vodă?[1]. Spusele letopiseţelor par limpezi: „Iar cînd au fost cursul anilor de la Adam 6798[1290], fiind în Ţara Ungurească un voievod ce l-au chiemat Radu Negru voievod, mare herţeg pre Amlaş şi pre Făgăraş, rădicatu-s-au de acolo cu toată casa lui şi cu mulţime de noroade: rumâni, papistaşi [catolici], saşi, de tot féliul de oameni, pogorîndu-se pre apa Dîmboviţii, început-au face ţară noao. Întîi au făcut oraşul ce-i zic Cîmpul Lung. Acolo au făcut şi o biserică mare şi frumoasă şi înaltă. De acolo au dăscălecat la Argeş şi iar au făcut oraş mare şi şi-au pus scaunul de domnie făcînd curţi de piiatră şi case domneşti şi o biserică mare şi frumoasă" **(Letopiseţul Cantacuzinesc)** „care şi pînă astăzi iaste" adaugă cealaltă **Cronică,** a **Bălenilor,** care mai spune că „în zilele acestui domnŭ, după cum se veade văleatul, au fost împărat la Ţarigrad Mihail Paliologul, carele au scos Ţarigradul den mîinile frăncilor (că-l luase mai înainte cu 70 ani)". Prima cronică precizează despre Radu Negru: „Şi au domnit pînă la moarte, îngropîndu-l la biserica lui din Argeş. Şi au domnit ani 24".

Istoriografia s-a ostenit îndelung cu interpretarea acestor plăsmuiri ale tradiţiei şi unul din iluştrii ei reprezentanţi, care a fost Dimitre Onciul, a dedicat problemei două studii monumentale; pînă la urmă a ajuns să rezolve chestiunea propunînd o ecuaţie sugerată chiar de izvoare: Radu Negru = Radu I al Ţării Româneşti (c. 1377-c. 1383). Onciul a definit magistral contradicţiile tradiţiei: **„totul, afară de data cronologică, este, în oarecare înţeles, adevărat în ea, nimic însă în legătura în care e dat".** Cît de actuală este această concluzie reiese din cercetarea arheologică de la Curtea domnească, dintre anii 1967-1973.

Într-adevăr, cronologic cel puţin, tradiţia este infirmată de rezultatele obţinute la Argeş, căci data de 1290 devine una oarecare, fiind prea tîrzie în raport cu ceea ce, realmente, s-a întîmplat ca fenomen istoric pe Argeşul Superior în veacul XIII. De altfel, încă acum două sute ani, în 1774, istoricul german Georgius Pray, publica acel document de inestimabilă valoare pentru istoria noastră —

[1] Vezi **Magazin istoric,** nr. 5/1969, 8/1970, 10/1976.

Diploma ioaniților[1] (2 iunie 1247), care dintr-o dată, dădea la o parte un văl de sub a cărui întindere, ce acoperea cea mai mare parte din teritoriul dintre Carpați și Dunăre, ieșeau la iveală forme de organizare românească, structuri sociale, politice, economice și culturale — **cnezate și voievodate.** Și cine n-ar fi fost tentat și chiar obligat să stabilească o legătură între **vechiul nivel de locuire** identificat la Argeș cu vatra de existență a voievodului Seneslau, menționat în Diplomă? Ceea ce am și făcut, într-o primă etapă a interpretărilor cu care am operat.

În momentul de față însă putem afirma mai mult: însăși epoca lui Seneslau (menționat și în relatarea cronicarului persan Rașid-ed-Din în legătură cu invazia mongolă din 1241[2]) este vădit ulterioară începuturilor de organizare feudală de la Argeș. Întemeiați pe materiale arheologice diverse — inclusiv monede bizantine de la împăratul Alexios I Angelos (1195-1203) — am ajuns la concluzia că mica biserică înconjurată de cea de-a treia incintă **datează chiar de la începutul veacului XIII (c. 1200)** și reprezintă lăcașul de închinare al unui voievod a cărui curte se afla alături, la circa 100 m spre Sud, respectiv în colțul Sud-Estic, în afara actualelor ruine de la Curtea domnească. Cît privește primul așezămînt voievodal, arheologia a adus probe materiale indiscutabile: **începuturile vechii curți se situează încă în veacul XII, probabil puțin după anul 1150!**

Înaintașii lui Seneslau

Din nefericire, istoria nu a înregistrat numele celor dintîi voievozi care au înălțat, pe rînd, vechea curte și această biserică pe care o putem numi acum biserica Argeș I; nu este nevoie însă de prea multe calcule, pentru a trage concluzia că — pînă la Seneslau, în 1241 sau în jurul acestui an — cel puțin doi sau trei voievozi l-au precedat pe acela pe care Diploma din 1247 îl așază în stînga Oltului, acoperind, așadar, cu oblăduirea sa și ținutul Argeșului. Cu alte cuvinte, vechile monumente de la Argeș sînt expresia palpabilă a unei evoluții petrecute în sînul societății românești din pragul sec. XIII, a unei stratificări evidente, de pe urma căreia au ieșit în evidență vîrfurile feudale locale, cnezii și voievozii români. Este, de fapt, epoca afirmării tot mai pregnante și pe plan politic și militar a românilor de pe ambele maluri ale Dunării; în vremea cînd la Argeș se înălța primul nucleu al curții voievodale, în Balcani mocnea și izbucnea revolta Asăneștilor (1185), care a dus la crearea Imperiului româno-bulgar. În luptele purtate cu Imperiul bizantin, așa cum ne informează cronicarul bizantin Nicetas Choniates, Asăneștii au apelat și au primit sprijinul direct al românilor de la Nord de Dunăre — lucru care se va repeta și după anul 1200 — de pildă, în timpul țarului Asan Borilă, prin 1210, cînd o revoltă boierească din Vidin a fost înăbușită cu concursul comitelui Joachim de Sibiu, în a cărui oaste se aflau și românii **(associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis).**

Pe de altă parte, condițiile vieții feudale românești, în continuă ascensiune, au impus alături de puterea laică, voievodală și organizarea bisericească, ierarhia ortodoxă. Încă în 1234, în scrisoarea către principele Bela (viitorul rege al Ungariei), papa Grigore IX se arăta îngrijorat de prezența la Sud de Carpați și chiar în episcopatul Cumaniei a unor „pseudoepiscopi" ortodocși (adică nerecunoscuți de scaunul apostolic), de care ascultau românii **(Walathi).** Mai mult, acești episcopi atrăgeau la ortodocsism și alte neamuri, chiar din teritoriul stăpînit de maghiari. Diploma din 1247 este și mai explicită în această privință, întrucît stipulațiile ei nu atingeau „drepturile arhiepiscopilor și episcopilor [românilor] pe care se știe că le au". În chip necesar, episcopul trebuia să-și aibă sediul de păstorire **lîngă** voievozii din Argeș; de altfel, nu este întîmplător că, ulterior, scaunul episcopal de aici a fost ridicat la rangul de mitropolie.

După iureșul mongol din 1241, care, după cum vădesc cercetările arheologice, nu a produs distrugeri în această zonă, cum a fost cazul în multe locuri (relatarea-lui Rașid-ed-Din indică o luptă a lui Bucek **„la hotarele lui Miselav"**, în munți împăduriți) viața de la vechea curte voievodală pare a fi urmat o dezvoltare liniștită; relațiile cu țările din jur, în special cu Bizanțul și Ungaria, s-au dezvoltat ceea ce s-a oglindit în apariția unor produse de import pentru cerințele curții; alături de ele abundă produsele autohtone care, trebuie subliniat, sînt de un nivel tehnic și artistic foarte ridicat.

În ultimul pătrar al sec. XIII, în ținuturile subcarpatice au avut loc evenimente importante, cu ecou — dacă nu chiar cu implicații directe — în vatra de existență a voievodatului din stînga Oltului. Este vorba de momentul Litovoi-Bărbat, acțiunea întreprinsă de Litovoi, voievodul din dreapta Oltului și fratele său, Bărbat, despre care ne informează documentele dín 1285 și 1288. În ciuda repetatelor „îndemnuri" primite din partea regelui ungar (de fapt, un copil care guverna sub regență, Ladislau IV Cumanul), de a recunoaște suzeranitatea coroanei arpadiene, Litovoi a refuzat plata tributului, încercînd să-și extindă stăpînirea asupra altor ținuturi românești. În lupta care a urmat, voievodul român a fost ucis, iar fratele său a căzut prizonier, fiind răscumpărat cu o mare sumă de bani. Acțiunea fraților voievozi avea deci la bază **calcule politice,** iar faptul că Bărbat a continuat să conducă voievodatul celui ucis ne dezvăluie pentru întîia oară **practica dinastică** — fir axial al vieții politice românești, în condițiile statale propriu-zise de mai tîrziu. Încercarea de extindere teritorială a lui Litovoi reprezintă un moment de seamă în istoria acelor vremi, ea constituind

[1-2] Vezi **Magazin istoric,** nr. 4/1976; 11/1976.

ARGEȘ I — ctitoria primilor voievozi de la Argeș de la începutul sec. XIII (reconstituire de arhitect Monica Mărgineanu) și inscripția care atestă înălțarea celei de-a doua ctitorii de către Vlaicu vodă

În p. 27: *inel descoperit într-unul din mormintele voievozilor de la Argeș*

o primă încercare de unificare politică a ținuturilor românești dintre Carpați și Dunăre, încercare din păcate neizbutită.

Moștenirea lui Seneslau voievod s-a transmis însă neîndoielnic, lui Tihomir, voievodul de la sfîrșitul sec. XIII și începutul celuilalt — veacul de afirmare deplină a statelor românești independente. Nu știm dacă Tihomir va fi fost din stirpea lui Seneslau, lucru cu totul posibil, dar este cert că voievodul din Argeș a trăit într-o vreme de decădere a statelor din jur (stingerea dinastiei arpadiene în Ungaria și instaurarea anarhiei feudale după 1301, ieșirea din scenă a hanilor Nogai etc.); el a fost — în concordanță cu tradiția — acela care l-ar fi putut întîmpina pe la 1290 pe miticul descălecător la Argeș... dacă am admite spusa letopisețelor muntenești. În sfîrșit, mai știm ceva: Tihomir a fost părintele lui Basarab (sau Basarabă voievod). Nașterea acestuia trebuie să se fi petrecut nu multă vreme după evenimentele care au pus capăt vieții lui Litovoi.

Un singur cîrmuitor

În împrejurări încă nelămurite, în orice caz în decada a doua a veacului XIV (în general se admit datele 1310-1315), tînărul Basarab s-a ridicat în fruntea voievodatului din Argeș. Faptul că, în 1324, izvoarele vorbesc de **Țara Transalpină,** precum și de **Bazarab woyuodam nostrum Transalpinum** (cum îl numea regele Carol Robert de Anjou) arată cu claritate că într-un răstimp scurt, de la finele veacului XIII și în primul deceniu al veacului următor, au fost create condițiile **unificării politice** a formațiunilor de la Sud de Carpați și punerea lor sub autoritatea unui singur voievod. Desigur, pentru realizarea acestei unificări era nevoie în primul rînd de recunoașterea celor dinlăuntru. Acesta este, de altfel, și **sensul** tradiției istorice, care vorbește despre supunerea (sau închinarea) „Băsărăbeștilor" de la Apus de Olt. Cît privește recunoașterea din afară, ea nu a întîrziat din partea țărilor din Sud și Est (țaratul bulgar și despotatul sîrb), dar a întîmpinat rezistență îndelungată din partea feudalității ungurești și a noului ei stăpîn, Carol Robert de Anjou.

Unificarea s-a răsfrînt pozitiv și asupra așezării. **Curtea de Argeș** a devenit centrul politic al noului stat feudal, scaun de țară — sau, cum spunem azi, capitală. Către ea se îndreptau acum privirile, interesele și demersurile și acolo sta voievodul înconju-

rat de ai săi, sfetnici și dregători, slujitori și oaste de pază. Aici au venit peţitorii lui Ivan Alexandru de la Tîrnova, a cărui soţie dintîi a fost Teodora, fiica lui Basarab voievod și mama viitorului ţar Sraţimir de la Vidin. Casa voievodală — totuși redusă ca dimensiuni — trebuie să se fi dovedit improprie cerinţelor unei vieţi de curte tot mai tumultuoase și de aceea este foarte probabil că Basarab s-a gîndit să amplifice curtea sau să zidească o alta alături. Duşmanii din afară l-au împiedicat însă să întreprindă atunci noile zidiri.

În anul 1330, dorind să readucă ţara în stare de vasalitate, regele Ungariei, Carol Robert de Anjou, a pornit împotriva lui Basarab. Ambiţiile angevine s-au izbit însă de voinţa întregului popor de a trăi în neatîrnare și de iscusinţa și dîrzenia oastei lui Basarab I. Strălucitoarea victorie asupra invadatorilor, din 9-12 noiembrie 1330[1], a arătat contemporanilor și urmaşilor lor forţa și viabilitatea Ţării Româneşti, consfinţind pe cîmpul de luptă independenţa ţării — adică, în oglinda timpului, existenţa de sine stătătoare, al cărei corespondent în titulatura următorilor voievozi va fi slavonescul **samoderjavnîi,** străvechiul **autocrator.**

Invazia din 1330 a lăsat urme și în vatra voievodală, căci un strat de incendiu și de dărîmături marchează nivelul respectiv, ceea ce probează că regele trufaş îşi ţinuse, măcar în parte, promisiunea pe care — ne încredinţează **Cronica pictată de la Viena** — o făcuse solului de pace al lui Basarab: de a-l scoate pe acesta din „bîrlogul" **(latibulum)** de la Argeş...

La aproape un deceniu de la această confruntare, mai sigur, după 1338, cînd a fost emisă una din monedele angevine găsite în stratul de construcţie, Basarab a reconstruit curtea, ridicînd construcţiile din prima incintă, care a devenit reşedinţa marelui voievod. O reşedinţă întinsă, în bună parte pavată cu piatră, cu un mic turn la Răsărit (altul decît acela pe care-l vedem azi în ruină), și cu o casă impunătoare pe latura de Sud, aşezată în întregime pe o pivniţă tăvănită. La durarea ei va fi pus mîna, spre a se căli și în treburile de rînd, și fiul său — Nicolae Alexandru, născut în cealaltă curte, mai veche. De fapt, bătrînul se îngrijea de zestrea urmaşilor și nu-i de prisos a aminti că în interioarele casei se găseau și noutăţi de confort, cum erau sobele lucrate din teracotă în formă de oală sau de discuri meşteşugit învîrtite. Cît priveşte biserica Argeş I, aceasta și-a continuat existenţa alături de noua curte, arheologia aducînd mărturii certe că nu a fost afectată de invazia din 1330.

În a doua parte a veacului XIV, afirmarea și consolidarea Ţării Româneşti a avut un exponent de seamă în Nicolae Alexandru vodă, sub a cărui domnie, în urma unor repetate demersuri la Patriarhia din Constantinopol, Mitropolia Ţării Româneşti a fost recunoscută, în 1359. Mitropolit la Argeş a fost adus Iachint, cel care pînă atunci păstorise la Vicina. În legătură cu acest eveniment se cuvine să facem o precizare. O parte din specialişti afirmă că Biserica domnească era chiar lăcaşul mitropolitan, iar sediul acestei Mitropolii se afla în prima incintă. Curtea voievodală ar trebui căutată pe minuscula colină, în jurul Bisericuţii Sîn Nicoară. Această interpretare porneşte însă din greşita încadrare cronologică a Bisericii domneşti ale cărei începuturi se situează — afirmă ei — în timpul domniei lui Basarab I. În realitate, această construcţie e datorată urmaşului lui Nicolae Alexandru, Vladislav I, sau Vlaicu vodă (1364-c. 1377)[2]. Personalitatea acestui voievod este recunoscută: el a avut un rol eminent, de protagonist, în politica Sud-Est europeană din anii 60-70 ai veacului XIV, o epocă de mişcare și de zbucium. Regalitatea maghiară se afla sub scutul propagandei catolice în plină epocă de expansiune; dinspre Sud turcii, perseverau în infiltrarea lor în Balcani, profitînd de luptele dintre ţaratele bulgare. În ciuda tinereţii sale, Vlaicu s-a arătat nu numai un oştean gata de luptă, de apărare a fiinţei statale, ci și un adevărat gospodar: a emis prima monedă a ţării (monetăria a funcţionat chiar în interiorul Curţii domneşti), a organizat administraţia, cancelaria domnească și biserica, fiind un **ctitor** prin excelenţă. „Am zidit și am zugrăvit" — va spune mai tîrziu în hrisovul pentru Vodiţa[3]. A trebuit însă ca lupta sa să se desfăşoare chiar și în casa lui de la Argeş, unde i se împotrivea catolica Doamnă Clara, mama-i vitregă, încurajată de papa Urban V. Drama istorică a lui Alexandru Davila (una din sursele de pătrundere a numelui lui Vlaicu vodă în conştiinţa naţiunii noastre) înfăţişează tocmai această teribilă înfruntare.

Și voievodul a ales: apărarea credinţei strămoşilor săi; în preajma anului 1369 a ridicat din temelie edificiul Bisericii domneşti. Cercetarea arheologică a adus probe absolut concludente în această privinţă, iar inscripţia pictată deasupra tabloului votiv din naos — unde îi vedem pe ctitori: Vladislav și Doamna Ana — arată limpede că biserica Argeş II, inclusiv pictura, era terminată în anul 1369; în titlul său din inscripţie (în slavonă) se precizează: **„...voievod singur stăpînitor și domn a toată Ţara Românească, al Vidinului și al întregului ţinut al Vidinului".**

În scaunul vechilor domni

Noua biserică reprezintă o încununare a străduniilor depuse de Vlaicu vodă, a luptei sale pentru creşterea prestigiului Ţării Româneşti. De altfel, și-a găsit probabil, sfîrşitul tot în lupta pentru apărarea independenţei, opunîndu-se duşmanilor ce voiau să ocupe cetatea Severinului; a fost înmormîntat în ctitoria sa de la Argeş, în mormîntul nr. 10, descoperit la 31 iulie 1920.

[1-3] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1970, 10/1970; 6/1975; 1/1969.

În urma invaziei otomane condusă de Baiazid I, în octombrie 1394, Curtea domnească de la Argeș a suferit o serioasă lovitură. Distrugerile provocate au constituit unul din motivele care l-au determinat pe Mircea cel Bătrîn să-și aleagă o nouă reședință și Capitală; considerente economice în primul rînd, dar și politico-militare, au făcut ca locul ales să se afle pe malul drept al Ialomiței, la Tîrgoviște.

În chip cert, după stingerea lui Mircea cel Bătrîn (1418) peste Argeș s-a așternut uitarea; pămîntul a acoperit pavajele tocite de pași, iar zidurile s-au surpat în bună măsură. Situația a durat pînă în timpul domniei lui Neagoe Basarab (1512-1521). Chiar în starea în care se afla însă străvechea vatră voievodală pătrunsese atît de adînc în conștiința poporului ca reședință domnească, încît un document din 1510 de la Vlad cel Tînăr avea ca loc de emitere **„Curtea de Argeș"**, arătînd limpede rosturile orașului de **Curte domnească.** Pentru prima dată așezarea era denumită cu noul ei nume și, totodată, constituie unicul exemplu din toponimia românească, cînd o localitate își primea denumirea din existența unei curți voievodale, perpetuîndu-i amintirea.

Opera de mare constructor a lui Neagoe Basarab s-a răsfrînt și asupra reședinței în scăpătare pînă atunci; chiar în vremea cînd voievodul zidea, la Argeș, celebra mănăstire (consacrată la 15 august 1517) la Curtea domnească se lucra intens pentru refacerea și mărirea vechii case a lui Basarab I, se înălța o nouă casă pe latura de nord, se înlocuia turnul de intrare răsăritean, iar lîngă Biserica domnească apărea „chilia" sau mai degrabă casa eclesiarhului ctitoriei lui Vlaicu vodă. Domnia lui Neagoe Basarab a constituit relamente o epocă de renaștere a Curții domnești. Voievodul însuși a subliniat acest lucru, punînd să se înscrie pe hrisovul său pentru Govora, din 30 octombrie 1519: **„Am scris pe scaunul vechilor domni, în Curtea de Arghiș".**

În epocile următoare, Curtea de Argeș a cunoscut și binele și răul prin care a trecut întregul pămînt românesc. L-a adăpostit pe Mihai Viteazul, întregitorul de o clipă al neamului, a văzut perindîndu-se pe alții care își îndreptau pașii mai ales către bijuteria arhitectonică înălțată acolo de Neagoe. Nu odată între bătrînele ziduri și-au făcut bivuacul otomanii, cătanele și muscalii. Lîngă biserică, începînd chiar din veacul XV, au început să fie înmormîntați tot mai mulți din oamenii de vază, apoi tîrgoveți și lume de rînd, socotindu-se vrednici de a sta lîngă odihna voievodală dinlăuntru.

Martoră a alcătuirii și consolidării Țării Românești — al cărei curs este incrustat în pietre și cărămizi — fosta Curte a Argeșului este un simbol și o dovadă neștearsă a existenței noastre istorice.

PLANȘELE NOASTRE

① Istoria multimilenară a poporului român, de la îndepărtatele vremuri ale strămoșilor traco-geto-daci și pînă la mărețele înfăptuiri ale socialismului pe pămîntul românesc, a constituit o generoasă și inepuizabilă sursă de inspirație artistică pentru sute și sute de mii de creatori de frumos, participanți la Festivalul național „Cîntarea României", amplă trecere în revistă a valorilor spiritualității României socialiste. Unul din momentele de răscruce din istoria poporului nostru, evocat la prima ediție a Festivalului național „Cîntarea României" l-a constituit Unirea Țărilor române, de la 24 ianuarie 1859, căreia artistul plastic amator Vasile Vicol i-a dedicat această compoziție

② Vechea clădire a Teatrului Național din Capitală, distrusă de bombardamentele hitleriste din august 1944, așa cum arăta la începutul secolului nostru, și impunătorul edificiu al primei scene a țării, inaugurat de către președintele republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la 20 decembrie 1973

③ Creșterea legăturilor economice și comerciale dintre coloniile grecești din Marea Neagră și populațiile băștinașe din regiunile învecinate au însemnat, totodată, și întărirea relațiilor culturale și artistice. **În imagine,** vas atenian de la sfîrșitul sec. V. î.e.n.

④ Hartă desenată pe baza informațiilor cuprinse în **Îndreptarul geografic**—lucrarea geografului grec, Ptolemeu, care cuprinde numeroase localizări de așezări de pe teritoriul stăpînit de geto-daci, Muzeul de Istorie al R.S.R. **(Călătoria lui Herodot la Marea Neagră,** p. 6)

FESTIVALUL NAȚIONAL
„CÎNTAREA ROMÂNIEI"

ALBUM ISTORIC ROMÂNESC

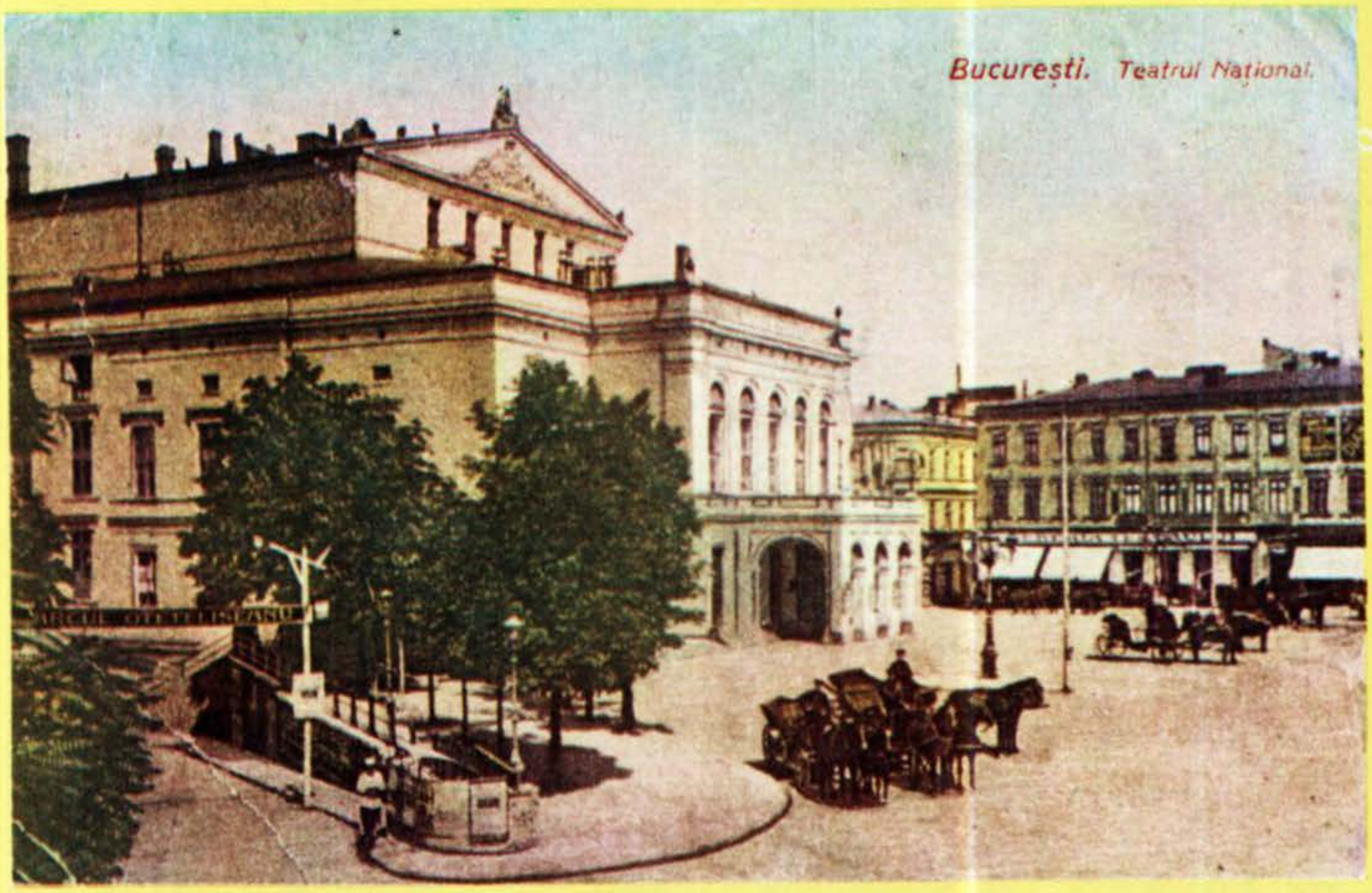

IASYGES METANASTE

Pannonie inferioris pars.

Dalmacie pars.

Histrie et liburnie pars.

DATIA

Mysia superior

ADRIATICI PARS.

ITALIE PARS.

Macedonie pars.

MISIA INFERIOR

Bizanci

PONTI EVXINI PARS.

PROPONTIDIS.

Ponti et bithinie pars.

Asie minoris pars.

cherson.

MARIS EGEI PARS.

ACTELE PROGRAMATICE ALE REVOLUȚIEI ROMÂNILOR DIN 1848

În numerele precedente[1] ale revistei au apărut cele mai importante documente ale gîndirii politice și social-economice românești de la sfîrșitul secolului XVIII și începutul sec. XIX, documente ce reconstituie amplul proces de elaborare a programului care a stat la baza edificării statului modern român și care a imprimat principalele direcții de evoluție a acestuia. A fost un proces istoric obiectiv, caracterizat prin acerbe confruntări de idei, prin puternice mișcări sociale și o tot mai viguroasă afirmare a conștiinței naționale românești. Acumulate în timp, izvorîte din realitățile obiective ale societății românești și confruntate permanent cu aceste realități, ideile novatoare, transformatoare, au fost sintetizate, spre mijlocul sec. XIX, într-un program revoluționar închegat, care aborda societatea românească în ansamblul său. Acest program se adresa direct maselor largi populare pe care le orienta și le antrena în lupta revoluționară.

O expresie evidentă a acestui remarcabil progres a fost revoluția burghezo-democratică din 1848, de la a cărei izbucnire se vor împlini în curînd 130 ani. „Revoluția burghezo-democratică de la 1848 — apreciază **Programul Partidului Comunist Român** — a constituit un moment crucial în trecerea României de la feudalism la capitalism, a dat un puternic impuls creșterii conștiinței de sine a poporului român, a exprimat hotărîrea moldovenilor, muntenilor și transilvănenilor de a sfărîma vechile relații feudale, de a deschide calea noii orînduiri, de a făuri unitatea națională în cadrul frontierelor unuia și aceluiași stat, de a înainta neabătut pe drumul progresului și democrației".

Înainte de toate, revoluția românilor din 1848 a fost expresia puternicei afirmări a națiunii noastre, conștientă de rolul pe care trebuia să-l joace în această parte a Europei.

Continuatoare a idealurilor propuse de români la 1784-1785 și la 1821, moment culminant al stării revoluționare din deceniile trei și patru ale veacului trecut și, totodată, punct de pornire al transformărilor înnoitoare din deceniile următoare, revoluția de la 1848 își află cauza ei adîncă și adevărată în situația istorică din Țările române. „Revoluția română — spunea Nicolae Bălcescu — n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără altă cauză decît voința întîmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției române. Cauza ei se pierde în zilele veacurilor. Uneltitorii ei sînt optsprezece veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului român asupra lui însuși". Revoluția română, cu propriile sale obiective, s-a integrat amplului val social-politic ce cuprinsese Europa, fiind avanpostul cel mai înaintat spre Răsărit al revoluțiilor burgheze din cadrul continentului.

De altfel o primă schiță de program revoluționar burghezo-democratic a fost alcătuită — în vreme ce în Țările române se înmulțea răspîndirea de scrieri cu caracter antifeudal și împotriva asupririi străine — la 8/20 martie 1848 de militanți munteni și moldoveni în locuința lui Nicolae Bălcescu de la Paris.

Plămădite în condiții asemănătoare, desfășurate în aceeași perioadă, proclamînd țeluri comune, evenimentele revoluționare din 1848 au avut un **caracter unitar** în toate provinciile locuite de români. Programele elaborate de revoluționarii români, în care se îmbinau obiective ale luptei împotriva asupririi străine cu cele ale luptei îndreptate împotriva vechii orînduiri feudale, sînt nu numai asemănătoare, dar și identice în revendicările majore: scuturarea dominației străine, realizarea unității naționale, desființarea servituților feudale și, înainte de orice, eliberarea țărănimii iobage, drum slobod pentru dezvoltarea relațiilor capitaliste, introducerea libertăților democratice burgheze.

Dublul caracter național și social al țelurilor stabilite a imprimat marii ridicări la

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 7-12/1977.

luptă a românilor un loc deosebit în ansamblul mișcărilor revoluționare ale timpului. Prin obiectivele sale, ea a determinat antrenarea în procesul revoluționar a maselor largi populare: lucrători, meseriași, meșteșugari, tîrgoveți, țărani, intelectuali animați de ideile progresiste ale veacului.

Programele revoluției românilor din 1848 — așa cum s-au cristalizat și desăvîrșit ele în timpul evenimentelor — veritabile documente ale istoriei, pe care **Magazin istoric** le reia începînd cu acest număr, dau o imagine cuprinzătoare a conținutului pe care l-a avut lupta înaintașilor noștri în furtunosul an 1848.

Revoluția a debutat în Moldova, unde au avut loc primele frămîntări și s-a schițat cel dintîi program revoluționar. A urmat apoi faza acțiunilor și programelor revoluționare de mare amploare, care a cunoscut momentele ei de vîrf în luna mai (pentru Transilvania) și iunie (pentru Țara Românească).

Petiția proclamațiune a boierilor și notabililor moldoveni a constituit prologul programatic al revoluției de la 1848. Documentul a fost întocmit în casele lui Costache Sturdza de un comitet de șapte membri, ales în adunarea de la Hotelul Petersburg din Iași, la 27 martie (stil vechi) 1848[1]. Redactarea a fost încredințată lui Vasile Alecsandri care tocmai în acele zile compunea manifestul său în versuri intitulat atît de semnificativ: **Deșteptarea României.** Semnată de sute de persoane, petiția a fost înmînată, la 28 martie, domnitorului Mihail Sturdza, de către o delegație din care făceau parte, printre alții: Vasile Ghica, C. Rolla, Costache Moruzi. După amintirea lui G. Sion, între delegați se găsea și Mihail Kogălniceanu. Domnitorul a refuzat să accepte programul și a luat măsuri represive contra petiționarilor.

Deși formula numeroase revendicări de esență progresistă, social-politică, economică și culturală, programul nu ataca frontal problemele sociale și naționale fundamentale ce trebuiau rezolvate și care vor forma obiectivele principale în celelalte programe pașoptiste.

Izbucnirea revoluției la Iași a avut loc în împrejurările în care trupele țariste se aflau mobilizate la granița țării, ceea ce a impus moderație programului burghezo-liberal. În acel moment, revoluționarii moldoveni au trebuit să acționeze astfel — așa cum rezultă și dintr-o broșură publicată de Mihail Kogălniceanu, o lună mai tîrziu, și intitulată **Întîmplări din Moldova în luna martie 1848** — încît să evite o acțiune intervenționistă străină. Așa se explică de ce fruntașii mișcării au preconizat respectarea legii în ființă atunci, adică a Regulamentului organic. Ca urmare a emancipării revoluționare, cinci luni mai tîrziu, masele populare din București aveau să ardă pe rug Regulamentul organic, văzînd în el o lege a trecutului.

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 4/1968.

Evenimentele de la Iași au fost doar uvertura marii epopei românești din 1848. Unii dintre revoluționari aveau convingerea că pe o cale petiționară erau posibile transformări în cadrul societății. Foarte curînd ei au înțeles că fără sprijinul și acțiunea maselor, care trebuiau să-și găsească propriile lor interese în programele politice, sociale și economice, revoluția nu-și va putea atinge obiectivele.

Petiția alcătuită de revoluționarii din Iași are meritul istoric de a fi deschis programatic revoluția din 1848, așa după cum acțiunea lor are meritul de a fi fost primul pas al revoluției care, ulterior, s-a dezvoltat în toată amploarea, în întreg spațiul românesc. Au urmat programele de la Blaj, Brașov, Islaz și Cernăuți care exprimau o concepție unitară a românilor asupra căilor de dezvoltare a națiunii române; ele formulau trei mari deziderate: eliberarea națională, unirea, desființarea relațiilor de producție feudale.

Conținutul **Petiției-Proclamațiune** din 27 martie 1848 va fi net devansat de cel de-al doilea program elaborat, la numai o lună și jumătate după aceea, de revoluționarii din Iași. După ce, la 3 mai 1848, au luat parte la marea adunare de pe Cîmpia Libertății din Blaj, fiind martorii înfrățiți ai hotărîrii vibrante a românilor transilvăneni de a-și apăra drepturile lor naționale și sociale, ei s-au întrunit la Brașov, la 12 mai, și au întocmit un nou program de luptă, **Prințipiile noastre pentru reformarea patriei,** cea mai succintă enunțare a principiilor programatice ale revoluției pașoptiste.

Prințipiile, redactate tot de Vasile Alecsandri și al căror manuscris ni s-a păstrat, au fost semnate de fruntașii revoluționari: Theodor Sion, Costache Negri, Lascăr Rosetti, Vasile și Ion Alecsandri, George Cantacuzino, Manolache Costachi-Epureanu, Alecu Russo, Grigore Balș, Zaharia Moldoveanu, Petrache Cazimir, Ioan T. Curius, George Sion și Nicolae Ionescu. Alți patru patrioți moldoveni, între care și Alexandru I. Cuza, prezenți și ei la Blaj, au ajuns mai tîrziu la Brașov și semnăturile lor apar numai pe **Apelul** adresat la 1 iunie 1848 domnitorului Mihail Sturdza, o declarație deschisă de luptă pentru înlăturarea acestuia și a guvernului său.

În martie 1848, revoluționarii din Iași nu-și putuseră exprima decît parțial gîndul și voința revoluționară. Acum ei și-au putut ridica glasul fără să țină seama de considerentele care-i stăpîniseră atunci. Pe lîngă grija dovedită în martie de a nu abate asupra țării o intervenție străină, ei beneficiau acum și de experiența revoluționară trăită la Blaj, experiență ce confirma năzuințele revoluționare ale tuturor românilor. Alături de alte idei călăuzitoare pentru revoluție, în noul program, ei au înscris, ca un principiu fundamental, „**Unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatîrnat, românesc**". În cugetul lor exista limpede ideea unirii tuturor celor trei provincii istorice româ-

neşti, deci şi a Transilvaniei. Faptul că n-au exprimat-o încă în mod evident se datoreşte tacticii revoluţionare care le impunea să nu divulge prematur planurile referitoare la declanşarea unei mişcări generale româneşti.

La rîndul lor, **Prinţipiile noastre pentru reformarea patriei** vor fi dezvoltate în **Dorinţele partidei naţionale din Moldova,** redactate de M. Kogălniceanu, în august 1848 şi care reprezintă programul cel mai complet al revoluţiei române de la 1848 în Moldova.

Iată, în continuare, textele documentului elaborat la Iaşi, la 27 martie, şi al celui formulat la Braşov, la 12 mai 1848. Ele au fost reproduse din volumele **Anul 1848 în Principatele române. Acte şi documente,** vol. I, Bucureşti, 1902, pp. 176-179 şi **Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova,** Bucureşti, 1960, p. 226.

În redarea textelor s-au păstrat caracteristicile stilistice ale originalului, dar s-au adoptat normele ortografiei actuale; explicaţiile introduse de noi au fost marcate prin paranteze drepte.

Ion BULEI

Iaşi, martie 1848:

PETIŢIUNEA-PROCLAMAŢIUNE[1]

Fraţilor,

În preajma dovezilor vederate de suferinţele ce se simt de poporul Moldovei şi a neapăratelor îmbunătăţiri ce cere starea ţării, Ocîrmuirea, prin organul d-lui ministru [Ştefan Catargiu] s-a adresat la cîteva persoane din locuitori, spre a se da opinia publică în privirea suferinţelor şi a îmbunătăţirii stării poporului ţării Moldovei. Acele persoane răspunzînd d-lui ministru că nu pot lua asupra lor însărcinarea de a arăta opiniile obştei pînă a nu cerceta în sînul ei, s-au îndatorit a merge în sînul obştei şi a asculta glasurile sale, spre a le împărtăşi Ocîrmuirii. D-l ministru nu numai că a primit această propunere, cunoscînd singur boala ţării şi neapărata ei trebuinţă de vindecare, ci a făgăduit să vie însuşi în mijlocul fraţilor săi, ca un om ce, fiind însărcinat a păzi Regulamentul ţării, trebuie să fie însufleţit de dorinţa binelui obştesc.

Deci, în 27 martie 1848, seara, pe la 7 ceasuri, adunîndu-se numeroasă obşte, alcătuită de toate stările din ţeară, precum şi de străini de toate naţiile ce locuiesc în Moldova, acea obşte a ales un comitet, în care şi-a depus toată încrederea sa şi s-a însărcinat a arăta cîrmuirii simţirile şi dorinţele de care este pătruns fiecare.

Comitetul dar, adunîndu-se astăzi, în 28 martie 1848, şi cercetînd starea critică de astăzi a societăţii, s-a încredinţat în cuget curat şi nemişcat de patimi, că, pentru de a pune Moldova pe o cale de fericire, mijloacele cele mai sigure şi mai neapărat trebuitoare sînt următoarele:

1. Sfînta păzire a Regulamentului, în tot cuprinsul său şi fără nici o răstălmăcire.

2. Secarea corupţiei prin pravile înadins făcute şi a abusurilor ce isvorăsc din acea corupţie.

3. Siguranţa personală, adecă nimeni să nu poată fi pedepsit decît pe temeiul legilor şi în urmarea unei hotărîri judecătoreşti. Fieştecare arestuit să fie înfăţişat în vreme de 24 ceasuri dinaintea tribunalului competinte.

4. Grabnică îmbunătăţire a stării locuitorilor săteni, atît în relaţia lor cu proprietarii moşiilor, cît şi în acelea cu Ocîrmuirea, precum contenirea tuturor beilicurilor [corvezilor] sub numirea de plată şi cele-lalte.

5. Alcătuirea unei nouă catagrafii [recensămînt, inventar] spre a scăpa de împilare pe toţi nenorociţii locuitori, care sînt astăzi asupriţi prin măsurile catagrafiei trecute.

6. Mazilii [răzeşi însărcinaţi cu stringerea birurilor], ruptaşii [contribuabili care încheiau o **ruptă** adică o înţelegere între ei şi vistierie, prin care, în locul tuturor dărilor existente se stabilea o sumă globală fixă plătibilă anual în una sau mai multe rate] ruptele vistieriei şi cele-lalte clasuri privilegiate să fie ocrotiţi, potrivit Regulamentului şi să nu mai fie întrebuinţaţi în trebile particulare.

7. Privighetorii [supraveghetorii] să se aleagă după glăsuirea Regulamentului fără nici o înrîurire a cîrmuirii.

8. Reforma şcoalelor pe o temelie largă şi naţională, spre răspîndirea luminărilor în tot poporul.

9. Desarmarea grabnică a arnăuţilor [ostaşi mercenari din garda domnească] şi a altora ce s-au înarmat de Ocîrmuire şi închezăşluirea [a se da garanţia] lor pentru viitor, că nu vor mai fi pricină de turburare publică.

10. Ridicarea pedepselor trupesci înjositoare caracterului de miliţie naţională, îmbunătăţirea hranei sale şi mai ales dreapta înaintire în ranguri după merituri personale.

11. Militarii care au slujit patriei şi care au cîştigat recunoscinţa obştească să fie scutiţi de orice dăjdii, cînd vor eşi din slujbă.

12. Miniştrii să aibă deplină libertate pravilicească în lucrările lor, pentru ca să poarte toată răspunderea acestor lucrări.

13. Desfiinţarea poşlinei [taxei asupra comerţului cu grîu], ca una ce este vătămătoare agriculturii şi comerţului ţării.

14. Îmbunătăţirea portului Galaţi, ca cel mai mare canal al înfloririi comerţului şi agriculturii ţării.

15. Ridicarea morală şi soţială a clerului.

16. Păzirea cu sfinţenie a legilor pe care se reazemă creditul public, şi aceasta în privirea tuturor fără osebire, pentru siguranţa relaţiilor comerciale.

17. Informarea unui tribunal de comerţ din Iaşi; codul de comerţ al Franţei, consfinţit de Regulament, să fie tălmăcit în limba ţării.

18. Banii de reservă să fie întrebuinţaţi în formarea unei bănci de scont pentru înlesnirea neguţătorilor în înflorirea comerţului.

19. Hrana obştei de prin tîrguri să fie supt cea mai aproape îngrijire a stăpînirii, spre a nu se face mijloc de îmbogăţire particulară.

20. Aşezarea poliţiei tîrgurilor pe principii de omenire în privirea nenorociţilor arestaţi.

21. Liberarea tuturor arestaţilor în pricini politice, atît civile cît şi militare; reîntoarcerea drepturilor politice acelor cărora li s-au ridicat nedrept pentru asemenea pricini.

22. Nestrămutarea din posturi a amploiaţilor vrednici şi cinstiţi şi înaintarea lor în posturi, potrivit Regulamentului, precum şi sporirea lefilor lor, spre a le înlesni mijloace de o vieţuire cinstită şi neatîrnată.

23. Toţi amploiaţii să fie răspunzători pentru faptele lor în lucrările slujbelor.

24. Înfiinţarea unui banc [bănci] naţional pe cel mai sigur temei.

25. Grabnicele forme de îmbunătăţire ale condicei criminale, ale procedurei şi ale sistemului pedepsitor.

26. Împărţirea dreaptă şi potrivit Regulamentului a banilor pensiilor şi îndreptarea abusurilor ce s-au introdus în împărţirea acestor bani.

---

[1] Cele 35 puncte ale **Petiţiei** au fost reluate şi dezvoltate în broşura publicată de Vasile Alecsandri la Braşov, în mai 1848, şi intitulată **În numele Moldovei, a omenirii şi a lui Dumnezeu — n.r.**

27. Ofisurile (decreturile) slobozite pînă acum de Ocîrmuire în ramul judecătoresc și administrativ să se supue voturilor Obștescii Adunări și de acum să se contenească de a slobozi asemenea ofisuri, fără a fi cercetate de Adunare.

28. Seanțele tribunalelor să fie publice.

29. Seanțele Obștescii Adunări să fie publice. Ținerea rînduielii în sînul ei să atîrne de însăși Adunarea, iar nu de Vornicia de aprozi, potrivit Regulamentului.

30. Fie-care pămîntean să aibă dreptul de a adresa jalbă Obștescii Adunări.

31. Deputații să nu poată fi în slujbă, să nu poată primi nici ranguri, nici mulțumire bănească în vremea deputăției lor.

32. Chipul ce s-a întrebuințat la alegerile deputaților, fiind împotriva legilor și în urmare și Obștească Adunare și astăzi, fiind rodul acestui chip, nu insuflă nici o încredere obștei, deci această Adunare să se desființeze și îndată să se înjghebe o nouă Cameră, fără nici o înrîurire asupra alegătorilor din partea cîrmuirii, pentru ca acea Cameră să fie adevărată reprezentație a natiei și adevărată închezășluire a fericirii patriei.

33. Pe temeiul art. 57 din Regulament, Camera să aibă dreptul de a face domnului punere înainte a tot felul de lucrări privitoare la folosul obștesc.

34. Ridicarea censurei în privirea tuturor trebilor și a intereselor din lăuntrul țării.

35. Formare grabnică a unei garde cetățenești prin toate tîrgurile țării, alcătuită atît de români cît și de străini proprietari.

Brașov, 12 mai:

PRINȚIPIILE NOASTRE PENTRU REFORMAREA PATRIEI

1. Desființarea boierescului și a orice alte dări ale locuitorilor săteni către proprietari.

2. Ridicarea beilicurilor, a lucrului șoselelor și a tuturor împovărărilor fără plată către stăpînire.

3. Împroprietărirea locuitorilor săteni fără nici o răscumpărare din partea lor.

4. Nimicirea tuturor privilegiilor și, prin urmare, deopotriva purtare a sarcinilor statului de către tot poporul îndeobște, precum și deopotriva împărtășire a lui, la toate drepturile politice și țivile.

5. Întemeierea instituțiilor țării pe prințipiile de libertate și egalitate și de frățietate, dezvoltate în toată întinderea lor.

6. Unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatîrnat, românesc.

In memoriam

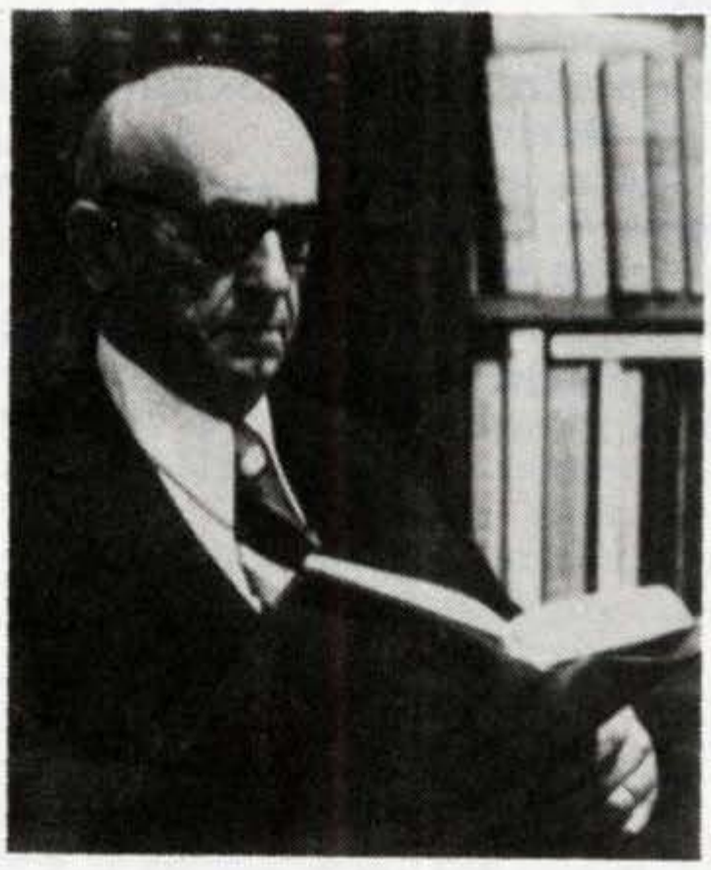

Ultima fotografie a cărturarului patriot, la 26 octombrie 1977, cînd împlinea 76 ani

La 13 noiembrie 1977 s-a stins din viață, în plină putere creatoare, academician profesor Constantin C. Giurescu (1901-1977), reprezentant de seamă al istoriografiei românești din acest secol și al învățămîntului universitar, personalitate a științei binecunoscută și dincolo de hotarele patriei sale.

Colaborator apropiat al Magazinului istoric, *acad. C.C.Giurescu a fost o prezență statornică în paginile revistei noastre. Drumul către cititori al unora dintre cărțile sale a început în paginile* Magazinului istoric, *prin fragmentele pe care le-am publicat în avanpremieră. Ultimul articol purtînd semnătura C.C.Giurescu a apărut în nr. 10/1977, în aceeași lună în care împlinea 76 ani. Cu puține zile înaintea neașteptatului său sfîrșit, ne anunțase că* Probleme controversate în istoriografia română, *din care reprodusesem fragmentul, ieșise de sub tiparele Editurii Albatros.*

„N-avem pretenția de a fi rezolvat toate problemele — scria C.C.Giurescu în această ultimă carte a sa; ceea ce urmărim este să contribuim la rezolvarea controverselor, făcînd apel la unele informații trecute cu vederea de predecesori, evitînd ideile preconcepute și ținînd seama de unele realități permanente ale vieții economice și sociale". O mărturisire ce, într-un fel, exprimă însuși crezul istoricului care, în decursul a peste cinci decenii de cercetare și publicistică istorică, a abordat, cu egală pasiune și rîvnă, subiecte și teme din cele mai felurite, privind cu preponderență istoria românilor, din cele mai vechi timpuri și pînă în epoca actuală. În aria sa de cercetare s-au aflat, astfel, numeroase probleme referitoare la istoria politică, la economie, relații, clase și instituții sociale românești; a cercetat și prezentat istoria unor străvechi ținuturi și localități românești, începînd cu capitala țării, București; a întocmit lucrări fundamentale privind dezvoltarea științei și tehnicii în Țările române, a raporturilor acestora cu alte state. Este autorul unei Istorii a românilor *(în cinci volume, 1935-1946) iar, împreună cu fiul său, istoricul Dinu C. Giurescu, a sintezei privind istoria noastră națională, apărută în două ediții, a celei pentru tineret, și a unei* Istorii a românilor, *proiectată în opt volume, din care au apărut vol. I (1974) și vol. II (1976). Cel de-al treilea se afla în mapa sa de lucru, cînd fulgerătorul accident cerebral vascular l-a lovit definitiv.*

Opera sa științifică cuprinde peste 350 titluri de monografii, sinteze, cursuri, studii, eseuri, rod al patriotismului fierbinte al omului și al excepționalei puteri de muncă și riguroasei discipline a savantului.

Stilul său direct, claritatea și precizia demonstrațiilor au fost apreciate deopotrivă de specialiști, și de marele public de cititori. Expresie a unei vieți întemeiate pe vigoarea cercetării neobosite, a unei gîndiri originale, scrisul său dezvăluie și virtuțile unui sensibil și înzestrat povestitor, așa cum ne apare din paginile jurnalului de călătorie sau din însemnările sale memorialistice, din care, înainte de a apare în volum, a încredințat revistei Magazin istoric *primele pagini.*

Rămîn în urma academicianului C.C.Giurescu cărțile sale închinate toate unui singur judecător și moștenitor: poporul român. Iar odată cu ele, perpetuată, amintirea celui care le-a scris și pe care, evocînd-o, ne revin în minte cuvintele lui Vasile Pârvan, ilustrul său profesor: „Alături cu fiecare dintre noi crește încă de cînd suntem în leagăn datoria vieții noastre. Ferice de cel ce și-o cunoaște întreagă și și-o împlinește cu toată puterea sufletului său".

Așa cum a împlinit-o pînă în ultima clipă istoricul patriot Constantin C. Giurescu.

«1947 PREMIANȚI»

Țoma Nicolae — *Tg. Lăpuș;* Damian George — *GL;* Brătianu Vasile — *Sighișoara;* Baciu Dumitru — *SV;* Diaconescu Ioan — *Ploiești* Vâjâianu Marcel — *GL;* Opriță Adriana — *B;* Zbârnea Tiberiu — *Breaza;* Iovulescu Nicolae — *Ploiești;* Mihai Cristian — *Ploiești;* Stoian Teodor — *Timișoara;* Păunescu Ermiliu — *B;* Constandache Eliza — *B;* Mihai Adrian — *Ploiești;* Huștiu Neculai — *BC;* Apostol Vasile — *GL;* Morar Caezar — *Miercurea Ciuc;* Badea Iancu — *B;* Gâfu Marin — *B;* Dumitru Gheorghe — *Ploiești;* Ardeleanu Marina — *Cîmpina;* Popoiu Ioniță — *Bîrlad;* Cîbu Ioan — *Cugir;* Anastasiu Ștefan — *Segarcea, DS;* Călinescu Constantin — *Piatra Neamț;* Rotaru Rodica — *Vinderei, VS;* Dressler Milan — *Timișoara;* Popan Ioan — *Reșița;* Dobrogeanu Ion — *SB;* Filip Marinache — *CT;* Arhiri Andrei — *Codlea, BV;* Nane Gh. — *Craiova;* Poterașu Vanghele — *BZ;* Dan Călinescu — *Piatra Neamț;* Crețeanu Teodor — *Vinderei, SV;* Cîrlan Sava — *IS;* Panait Tincuța — *Tg. Ocna;* Maria Popescu — *Curtea de Argeș;* Elena Irod — *B;* Călin Voicu — *Rm. Vîlcea;* Dressler Octavia — *Timișoara;* Enătescu Gloria — *Oradea;* Enătescu Gh. — *Oradea;* Dascăl Dimitrie — *AR;* Avram Bogheanu — *Rădăuți;* Grigor Mihai — *Sighetul Marmației, MM;* Mălcică Nicolae — *B;* Gorbotă Vasile — *IS;* Vătavu Gheorghe — *BC;* Dinulescu Emilia — *Urlați, PH;* Predescu Ecaterina — *Urlați, PH;* Vasile Bardan — *Tg. Jiu;* Firescu Ioan — *B;* Cușnir Iuliana — *HD;* Botoș Aurel — *Cluj-Napoca;* Berți Livia — *Cluj-Napoca:* Popescu Miorița — *Pitești;* Ilie Gabriela — *Bradu, AG;* Vancsa Anna — *BV;* Vancsa Iuliana — *BV;* Baboș Șarlota — *BV;* Petrovici Sebastian — *B;* Gheorghe Elena — *B;* Barbu Constantin — *Deva:* Barbu Ana — *Deva;* Iacob Mihai — *SV;* Dressler Ovidiu — *Timișoara;* Cimpoeșu Mina — *Piatra Neamț;* Georgeta Popescu — *Boldu, BZ;* Adrian S. Popescu — *Boldu, BZ;* Năstase Rodica — *B;* Botez Costache — *Brodești, VS;* Constantinescu Gh. — *Pitești;* Gh. Z. Jitariu — *B;* Pintilie Istina — *Baia Mare, MM;* Cristea Rodica — *SB;* Dorca Ioan — *SB;* Obretin Ion — *Călmățuiu, TR;* Mutulescu Emil — *Basarabi, CT;* Panda Melania — *Cristian, BV;* Lupșa Constantin — *B;* Dascălu Adonican — *IȘ;* Cocea Aurică — *IS;* Mihail Ganea — *B;* Rotaru Marcel — *Vinderei, VS;* Trifu Anton — *Fetești, IL;* Robu Gheorghe — *Fălticeni;* Mihăescu Roman — *Timișoora;* Cioată Tiberiu — *Făurei, BR;* Danciu Aurel — *Oravița:* Fr. Chirilă — *Roman;* Constantinescu Hariton — *Motru, GJ;* Georgescu Nicolae — *Rm. Vîlcea;* Varo Liviu — *Tg. Mureș;* Elena Atanasiu — *B;* Dumitrescu Viorel — *B;* Pop Letiția — *Zalău, SJ;* Arcan Nicolae — *B;* Buftea Maria — *Bicaz, NT:* Ciortea Corina; Orth Friedrich — *AR;* Minzat Dorin — *BV;* Mircea Marta — *Petrești-Greci, DB;* Ionescu Florentina — *B;* Negru I. Aurel — *Tranisu, CS;* Cenghia Giulio — *Zalău, SJ;* Cristea Aurelia — *Valea Călugărească;* Albert László — *Miercurea Ciuc;* Macovei Dorimedont — *IS;* Monica Enătescu — *Oradea;* Grigore Ion — *B;* Damian Corneliu — *B;* Lucia Petrovan — *B;* Moldovan Augustin — *B;* Melinte Radu — *Nixorești, GL;* Cristea Viorica — *Valea Călugărească;* Ossi Horowitz — *Ocna Mureș;* Tampa Marius — *Mediaș;* Sofica Elena — *Sighetu Marmației, MM;* Pascu Miriam — *B;* Mirăuță Teodor — *Rădăuți;* Dănilă Costel — *BT;* Andrabulea Eugen — *GL;* Precupaș Petru — *Timișoara;* Rădulescu Dumitru — *Timișoara;* Ion Zancov — *B;* Orth Ludovic — *AR;* Blaga Ion — *Aiud;* Sebescu Gheorghe — *Bradu, AG;* Alexandrina Balmez — *B;* Miron D. Pavel — *IS;* Demetriade Constantin — *Pitești;* Mihai Oprea — *IS;* Dumbravă Liliana — *Drobeta Turnu-Severin;* Dumbravă Nicolae — *Drobeta Turnu-Severin;* Lujanshi Nicolae — *AR;* Ceaușescu Marioara — *Margina, TM;* Gavril Giurgiu — *Bistrița;* N. Grecu — *Deva;* Simicic Octavian — *Caransebeș;* Câmpeanu Costin — *Timișoara;* Zanfirescu Viorica — *BV;* Banaurs Maria — *B;* Crețeanu T. Ana — *Vinderei, VS;* Ghiță Stelian — *Urlați, PH;* Andrei Constantin — *BV;* Popovici Aglaia — *Ploiești;* Cicerone Gheorghiu — *Bicaz, NT;* Florin Vezendan — *Carei, SM;* Vaidoș Camelia — *Voșlăbeni, HR;* Maxim Ruxandra — *IS;* Ganca Tania — *Baia Mare;* Artenie Gh. — *Bîrlad;* Toma Constantin — *HD;* Ciornei Ștefan — *B;* Maria Șuțu — *BV;* Năstase Ecaterina — *B;* Opriș Ecaterina — *Baia Mare;* Nică Alexandru — *B.*

VIȘEU, IZA, VASER

(Urmare din p. 16)

antice. În zilele noastre se numește și Vaser, românește „rîu". El considera toponimul ca fiind de origine germană și că definea „Rîul [de] lîngă Vișeu, cu urme antice de metall". La prima vedere, derivarea numelui Vaser din nemțescul **Wasser** (apă) este indubitabilă. Iată însă că în germana veche există termenul **vesser** care se traduce prin „putoare" (mirosul exalat de anumite animale sălbatice), fiind, evident, un derivat al rădăcinii indoeuropene **uiso.** De altfel, portughezii numesc într-un chip asemănător **(vaseiro)** o specie de cerbi care, de asemenea, are un miros specific.

...și obîrșia lor comună

Poate fi stabilită vreo legătură între denumirea dată în vechime acestor ape și semnificația rădăcinii indoeuropene? Cum arătam, **uiso** sau **vissio** desemna un anumit gen de animale în rîndul cărora intră bizonul sau zimbrul, cerbul, anumite specii de capride. Or, odinioară, în pădurile din munții înconjurători aceste animale existau în număr deosebit de mare. Ele erau atît de numeroase, încît au împrumutat numele lor unor munți și dealuri. Astfel, Vișeul izvorăște din Muntele **Cerbul;** în apropiere de obîrșia sa, la cîțiva kilometri se înalță vîrful **Zimbroslavul,** la poalele căruia se află locul numit **Zimbroslăviile.** Însuși masivul **Țibăului,** unde se înalță piscul menționat, înseamnă la origine tot zimbru, bizon, cuvîntul fiind echivalent cu **cibolo** din limba spaniolă.

Preferința acestor animale pentru izvoarele minerale (în special carbogazoase), în preajma cărora găseau, vara răcoare, a fost de mult remarcată. Astfel, referindu-se la regiunea Borsecului, iezuitul Johan Frivaldszky remarca numărul mare de zimbri ce căutau asemenea izvoare pentru a se adăposti pe arșița verii **(ut se ab ardore aestivo tutentur).** Același fapt a fost constatat, un secol mai tîrziu, de călătorul englez Littledale, în expediția sa din 1891, în Caucaz. Or, regiunea Vaserului, Izei și, în special, a Vișeului este înțesată de surse hidrominerale carbogazoase, numărul izvoarelor ridicîndu-se la peste 40, dintre care cele mai importante sînt Vișeu de Sus, Valea Vinului-Vișeu de Sus, Gura Fîntînii, Prislop, Valea Birțului ș.a.m.d.

Chiar unul din izvoarele Izei, Izvorul lui Dragoș, ne permite să deducem, prin intermediul legendarei vînători (cu largă circulație și în Maramureș), existența, și în această zonă, a unui mare număr de bizoni. Așadar, în accepțiunea oamenilor din această regiune, locuitorii de origine dacică, deoarece aici stăpînirea romană nu s-a întins; cele trei rîuri desemnau — la origine — „ape unde se află zimbri". Coexistența acestor hidronime într-o arie geografică cuprinzînd toponimice cu aceeași origine și semnificație concretă dovedește, pe de o parte, vechimea lor și, pe de altă parte, perenitatea celor ce le-au dat aceste nume.

Vrem să ne unim cu țara!

DE LA SUPPLEX LA PRONUNCIAMENT

Acad. prof. ȘTEFAN PASCU

Pretutindeni unde condițiile istorice îi oferă teren prielnic, luminismul sau ideologia luminilor[1], investește, în a doua jumătate a secolului XVIII, un caracter mai radical. Peste diferențele de nuanță, luminismul acestei ultime jumătăți de veac se înfățișează ca un dușman făți al stărilor sociale și politice, al concepțiilor vechi și învechite. El pledează teoretic și luptă practic pentru aplicarea a ceea ce este folositor emancipării poporului. Emancipării culturale și politice, sociale și economice, cu alte cuvinte, emancipării naționale. Ideile, concepțiile și activitatea practică, concretă, politică și culturală, economică și socială nu mai sînt doar privilegiul unui cerc restrîns de cărturari „luminați", ci pătrund în conștiința mulțimilor, a maselor populare.

În Țările române, ideologia luminilor și activitatea concretă, științifică și politică a reprezentanților ei (Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Piuariu-Molnar, Ioan Budai-Deleanu, Ioan Para, Iosif Mehești, Gheorghe Lazăr, Ionică Tăutu, Naum Rîmniceanu, Daniel Philipide, Dionisie Fotino, Petrache Poenaru și alții) pledează pentru lupta activă, îndreptată spre izbînda ideilor și idealurilor poporului român de pretutindeni: afirmarea adevărului istoric despre originea daco-romană, continuitatea neîntreruptă pe teritoriul său național, obținerea de drepturi politice și naționale. Finalitatea activității și acțiunilor vizează emanciparea națională a poporului român, în concordanță cu originea, trecutul și importanța sa în susținerea edificiului statal prin contribuția sa materială și umană. Unirea tuturor românilor a reprezentat dintotdeauna năzuința sacră spre care s-au dăruit eforturile și jertfele fiilor aceleiași patrii, străveche vatră a celor „mai viteji și cei mai drepți dintre traci".

Trăinicia și puterea convingerilor drepte

Asemenea idei constituie și temeiul mișcării social-politice de mare amploare și îndrăzneață inițiativă a românilor transilvăneni, cunoscută în istorie sub numele de mișcarea „Supplexului". Numele mișcării derivă de la documentul de mare răsunet elaborat de români în anul 1791. Dar mișcarea străbate ca un fir roșu întregul veac XVIII. Inițiată de vajnicul luptător pentru emanciparea social-politică a românilor, îndrăznețul și neînfricatul vlădică Ioan Inocențiu Micu (Clain), în prima jumătate a sec. XVIII — cel ce a pus bazele programului[2]

[1] Luminism — mișcare ideologică a forțelor antifeudale în ascensiune care militau pentru înlocuirea feudalismului printr-o orînduire „rațională", prin răspîndirea culturii, a „luminilor" în mase. Luminismul românesc, adaptat la condițiile istorice concrete, a îmbrăcat și caracter național.

[2] În prima jumătate a sec. XVIII, Inocențiu Micu, unul din cei mai de seamă reprezentanți ai mișcării de emancipare națională și socială a poporului român, a elaborat o serie de memorii și petiții, care alcătuiesc un adevărat program național, argumentat istoric, etnodemografic, fiscal, militar etc. Programul său a fost amplificat mereu iar documentarea lui s-a adîncit și completat cu noi dovezi și argumente, aflîndu-și expresia cea mai largă în „Supplex".

Șase din cei 40 000 români care s-au adunat, la 3 mai 1848, pe Cîmpia Libertății din Blaj. Detaliu dintr-un desen de epocă

național al poporului român — continuată în a doua jumătate a aceluiași secol, de țăranii năsăudeni sub conducerea temerarului Ștefan Cute din Nimigea, prin adunări de protest și cereri la Curtea împărătească de la Viena, mișcarea românilor atinge un moment fierbinte în marea răscoală de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan[1], în deceniul nouă al secolului luminilor.

Răscoala din 1784-1785 a fost înfrîntă. Dar n-au putut fi înăbușite, prin ascuțișul baionetelor și ghiulelele tunurilor trimise împotriva răsculaților, ideile și voința hotărîtă a poporului român de emancipare națională.

Reformele lui Iosif II[2] — chiar dacă nu erau izvorîte din dorința unor transformări sociale radicale — prin preocupările de ridicare a popoarelor din monarhia habsburgică cu ajutorul culturii și mai ales prin încercările de frînare a abuzurilor mai marilor acelor vremuri, prin reforme politico-administrative și reglementarea raporturilor dintre supuși și stăpîni, dintre iobagi și nobilimea atotputernică, au stîrnit nădejdi în inimile și mințile celor nedreptățiți și oprimați.

Revocarea pe patul de moarte — sub presiunea insistențelor nobilimii alarmate de revoluția franceză — de către împăratul Iosif II a celor mai multe dintre reformele înfăptuite în frămîntata-i domnie și revenirea la vechea situație a determinat reluarea și amplificarea luptei popoarelor oprimate pentru drepturi. Una din formele luptei — folosită frecvent în această perioadă de românii transilvăneni — a fost alcătuirea și înaintarea de petiții autorităților locale și Curții imperiale, prin care își revendicau drepturile. O astfel de petiție a fost înaintată în numele întregii națiuni române **(universa natio valachica)**. Prin ea, românii pretindeau reprezentarea lor în Dieta de la Cluj și întrunirea unui congres în care să-și formuleze revendicările.

A urmat cererea episcopului ortodox român de a fi admis în Dietă. O altă petiție cerea ca poporul român să aibă dreptul la funcții. Ofițerii români ai regimentelor grănicerești — sub îndrumarea vicarului Rodnei, Ioan Para și a protopopului Gurghiului, Petru Maior — pretindeau: egalitatea națiunii române cu celelalte națiuni, admiterea reprezentanților săi la funcții publice în „proporție geometrică", adică în conformitate cu numărul românilor din Transilvania. Cea mai importantă dintre petițiile înaintate la Viena rămîne însă petiția istorică din 1791, publicată de unul din autorii și inspiratorii ei, Ioan Piuariu-Molnar, sub titlul: **Repraesentatio et humillimae praeces universae in Transylvania valachicae nationis** (Reprezentarea și cererea respectuoasă a întregii națiuni române din Transilvania), cunoscută îndeobște sub numele de: **Supplex Libellus Valachorum.** Istorica „suplică" a fost rodul colaborării celor mai prestigioase personalități — culturale și politice — românești din Transilvania. Samuil Micu și Gheorghe Șincai i-au asigurat temeiurile istorice; Petru Maior, Ioan Para și Ignatie Dordbant, episcopul de la Oradea, stilul și demonstrația din memoriile pe care le înaintaseră ei înșiși Curții de la Viena; Ioan Piuariu-Molnar și Ioan Budai-Deleanu, unele idei și haina diplomatică; Iosif Mehești, consilier la Camera aulică transilvană, forma petiționară.

Memoriul a fost elaborat în numele națiunii române din Transilvania, fiind semnat de reprezentanții „stărilor" libere ale acesteia — cler, nobilime, starea militară și cetățenească (orășenime) — care apărau interesele întregii națiuni, ale tuturor claselor ei. El era, deci, expresia unui larg spirit de solidaritate națională.

Marea „suplică" se baza în special pe argumente de ordin istoric, care dovedeau prioritatea națiunii române pe teritoriul Transilvaniei față de celelalte naționalități și procesul deposedării ei treptate de drepturi. Documentarea istorică era bogată, sigură și multilaterală.

Cererile cuprinse în acest document țin-teau obținerea egalității de tratament a na-

---

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1974, 9/1975, 4/1976.

[2] Iosif II, împărat al Austriei (1780-1790). Adept al absolutismului luminat, în spiritul căruia a efectuat numeroase reforme: secularizarea unor averi mănăstirești, Edictul de toleranță din 1781, desființarea iobăgiei, desființarea pedepsei cu moartea în întreg imperiul, separarea justiției de administrație etc.

ţiunii române din Transilvania, în raport cu numărul ei: numirile de toleraţi şi admişi să se şteargă; naţiunii române să i se redea locul avut înainte de Convenţia din 1437 intitulată **Unio trium nationum,** reaşezînd-o în folosinţa deplină a drepturilor civile şi politice; reprezentarea în Dietă şi participarea la funcţii a românilor să se facă proporţional cu numărul lor; clerul, nobilimea şi oamenii de rînd să se bucure de aceeaşi consideraţie, tratament şi beneficii ca şi clerul, nobilimea şi oamenii de rînd ai celor trei „naţiuni" recunoscute; denumiri româneşti pentru unităţile politico-administrative (comitate, districte) locuite în majoritate de români; convocarea unei adunări naţionale a românilor, în care să-şi aleagă deputaţii spre a le apăra cauza. Argumentele principale erau: vechimea românilor în Transilvania mai mare decît a oricărei alte „naţiuni"; majoritatea absolută a românilor — mai mulţi decît toţi ceilalţi locuitori ai acestei ţări la un loc; suportarea sarcinilor — mai grele decît ale celorlalţi locuitori împreună; contribuţia militară, de asemenea mai mare decît a celorlalţi locuitori. **Supplexul** românilor însemna un program concret, care întruchipa aspiraţiile drepte ale poporului român.

Supplexul a fost înaintat noului împărat Leopold II, în martie 1791, de cei doi episcopi români: Gherasim Adamovici şi Ioan Bob. Curtea l-a trimis Dietei transilvane întrunite la Cluj — expresie şi ea a aceloraşi vremuri apuse: 85% nobili, din care, 90% unguri şi secui, iar 10% saşi — nici un ţăran sau lucrător, nici un român; soarta memoriului a fost, astfel, pecetluită. El a fost respins, aşa cum vor fi respinse şi cele următoare.

Supplexul a fost respins, dar n-au putut fi nimicite ideile şi aspiraţiile cuprinse în el. Acesta a constituit programul de luptă al multor generaţii, pînă la înfăptuirea revendicărilor cerute, pînă la realizarea unităţii politice a întregului neam. Cu atît mai mult, cu cît asemenea idei stăpîneau minţile şi inimile tuturor reprezentanţilor naţiunii române, care le exprimau în diferite forme şi în felurite împrejurări, făcîndu-le cunoscute mulţimilor. Aşa cum făcea popa Sava Popovici din Răşinari, care explica din amvon credincioşilor săi fapta „înţelepţilor neamului nostru" care s-au simţit datori a aduce la cunoştinţa lumii nedreptăţile îndurate de poporul român, îndemnîndu-i pe oameni să-şi dovedească şi ei vrednicia pentru a fi demni de o soartă mai bună. Pentru a-şi convinge ascultătorii, învăţatul preot răşinărean le explica pe înţelesul lor temeiurile memoriului „naţiunii române" din 1791, invocînd originea, vechimea, continuitatea — argumente de valoare istorică, în slujba luptei concrete de emancipare socială şi politică a „naţiunii române"

Calea luptei era desţelenită

O naţiune care se străduia din răsputeri să se împlinească prin conjugarea componentelor sale fundamentale ce înaintau cu paşi grăbiţi spre maturizare: comunitatea de limbă şi cultură, psihică şi spirituală, comunitatea de

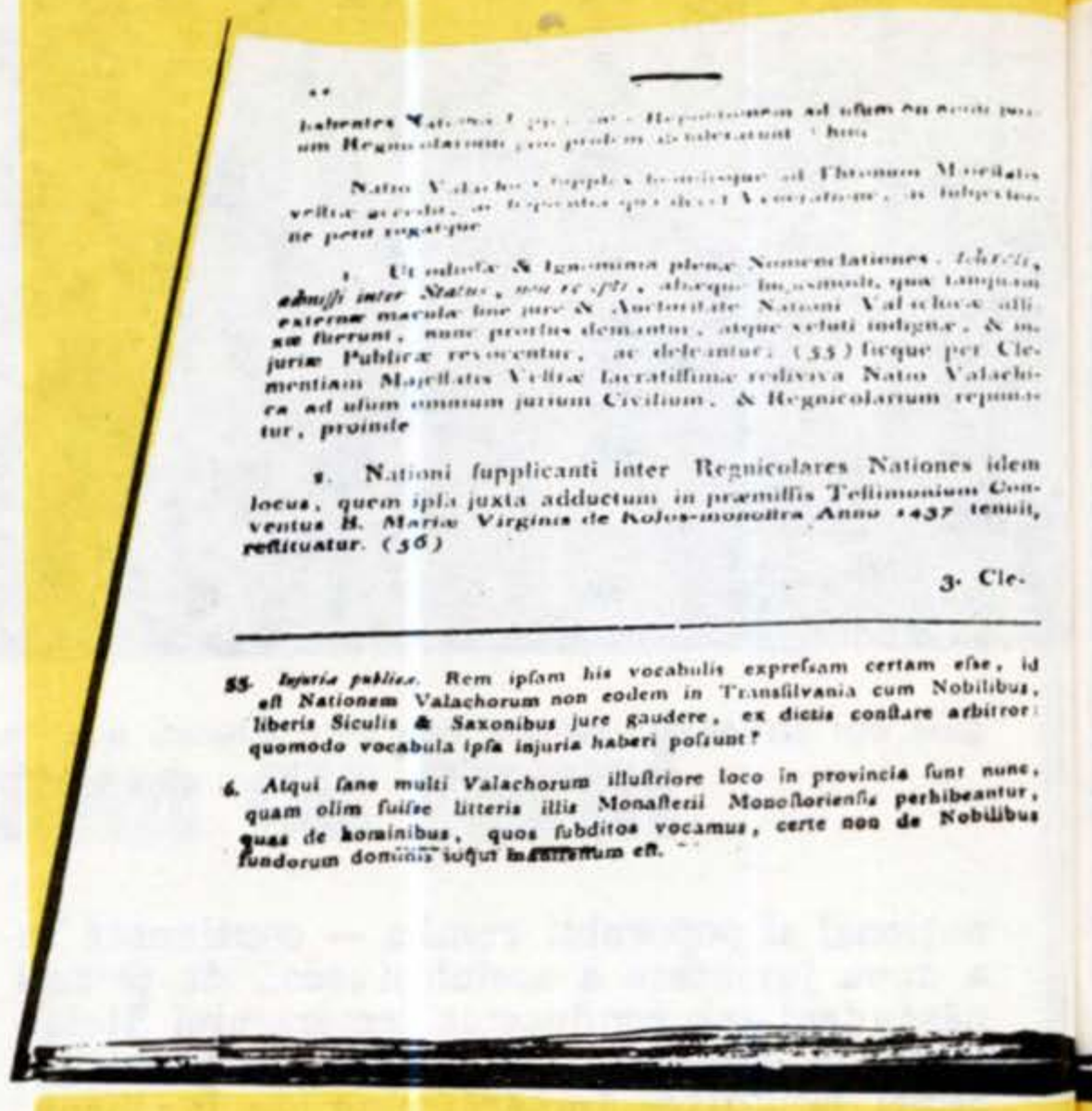

..

laborantes Nationes [illegible] Regnicolarum ad ullum ex [illegible] um Regnicolarum [illegible] laborarunt [illegible]

Natio Valachica reppleta hominibus ad Thronum Majestatis vestræ accedit, ac Regnicolata quæ sibi vendicat, in subjectione ne petit negatque

1. Ut odiosa & ignominiosa plenæ Nomenclationes, *tolerati, admissi inter Status, non recepti*, absque longamoli, qua tanquam extremæ macula hoc jure & Auctoritate Sacratissimi Valachicæ gentis suæ fluxerunt, nunc prorsus demantur, atque velut indignæ, & in jurijs Publicæ revocentur, ac deleantur. (55) Itaque per Clementiam Majestatis Vestræ Lucratissimæ relevata Natio Valachica ad ullum omnium jurium Civilium, & Regnicolarium reponatur, proinde

2. Nationi supplicanti inter Regnicolares Nationes idem locus, quem ipsa juxta adductum in præmissis Testimonium Conventus B. Mariæ Virginis de Kolos-monostra Anno 1437 tenuit, restituatur. (56)

3. Cle-

55. *Injuria publica.* Rem ipsam his vocabulis expressam certam esse, id est Nationem Valachorum non eodem in Transilvania cum Nobilibus, liberis Siculis & Saxonibus jure gaudere, ex dictis conflare arbitror: quomodo vocabula ipsa injuria haberi possunt?

6. Atqui sane multi Valachorum illustriore loco in provincia sunt nunc, quam olim fuisse litteris illis Monasterii Monosiorienſis perhibeantur, quas de hominibus, quos subditos vocamus, certe non de Nobilibus fundorum dominis iuſtum [illegible] est.

teritoriu şi economică, solidaritatea în lupta de emancipare socială şi naţională, ca urmare a transformării conştiinţei de neam în conştiinţă naţională.

Limbă şi cultură unitare, structură etnică unitară, origine, tradiţii şi condiţii istorice unitare au generat un profil spiritual unitar: obiceiuri şi datini, tradiţii şi aspiraţii, structură psihică şi acelaşi mod de a gîndi.

Trăsăturile constitutive ale naţiunii, ajunse la un important grad de maturitate, au generat o conştiinţă naţională activă, exprimată într-o accentuată solidaritate între toţi membrii naţiunii, oriunde locuiau aceştia.

Lupta pentru eliberare naţională şi socială se accentuează tot mai mult, manifestîndu-se în diferite forme în toate cele trei Ţări româneşti, iar ideea unirii tuturor românilor apare în toate preocupările oamenilor politici ai vremii. Revoluţia din 1821 o dovedeşte cu prisosinţă prin programul şi prin scopurile urmărite[1]: înlăturarea dominaţiei otomane, eliberarea maselor populare de sub povara servituţilor feudale, unirea forţelor antifeudale din cele trei Ţări româneşti în lupta pentru emancipare socială şi naţională, pentru unitate politică. Acţiuni concrete se organizează, fiecare şi toate la un loc urmărind acelaşi scop. Asemenea principii sînt înscrise în programul Societăţii secrete „Constituţia" din Lugoj (1830-1834), în cel al Societăţii secrete româno-poloneze cu centrul la Sibiu, care a funcţionat în acelaşi timp, în al foii cu titlul simbolic **România,** editată la Bucureşti în anii 1837-1838 de Aaron Florian şi Gh. Hill, în proiectul de constituţie al „partidei naţiona-

[1] Vezi **Magazin istoric,** nr. 3/1971, 3/1976.

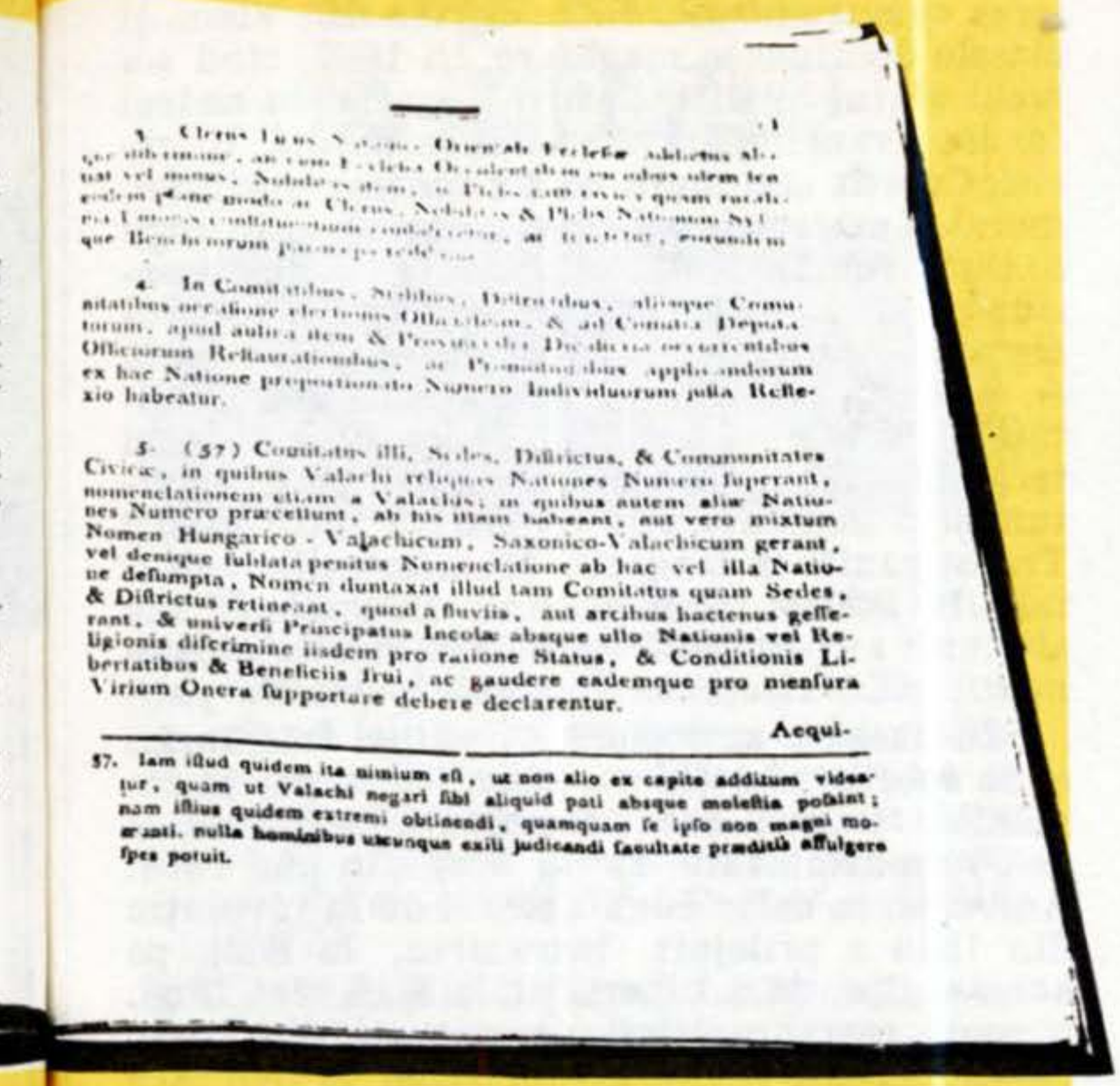

4. Ulcus Ius Natiue Oriundi Ecclesiæ adhuc stat vel nomen, Nobilem item, & Plebeium eosdem ideo pene modo ac Ulcus, Nobilem & Plebeium Statum Unionis constitutionum subiecerat, ac fecerat, secundum quæ Benchmorum parere tenebat.

4. In Comitatibus, Sedibus, Districtibus, aliisque Communitatibus occasione electionis Officialium, & ad Comitia Deputatorum, apud aulica item & Provinciales Dicasteria occurentibus Officiorum Reflaurationibus, ac Promotionibus applicandorum ex hac Natione proportionato Numero Individuorum pulla Reflexio habeatur.

5. (57) Comitatus illi, Sedes, Districtus, & Communitates Civicæ, in quibus Valachi reliquas Nationes Numero superant, nomenclationem etiam a Valachis; in quibus autem aliæ Nationes Numero præcellunt, ab his illam habeant, aut vero mixtum Nomen Hungarico-Valachicum, Saxonico-Valachicum gerant, vel denique fublata penitus Nomenclatione ab hac vel illa Nationc defumpta, Nomen duntaxat illud tam Comitatus quam Sedes, & Diftrictus retineant, quod a fluviis, aut arcibus hactenus gefferant, & univerfi Principatus Incolæ absque ullo Nationis vel Religionis discrimine iisdem pro ratione Status, & Conditionis Libertatibus & Beneficiis frui, ac gaudere eademque pro mensura Virium Onera fupportare debere declarentur.

Acqui-

57. Iam illud quidem ita nimium eft, ut non alio ex capite additum videatur, quam ut Valachi negari fibi aliquid pati absque moleftia poffint; nam illius quidem extremi obtinendi, quamquam fe ipfo non magni momenti, nulla hominibus ubivnque exili judicandi facultate præditis affulgere fpes potuit.

Facsimil din petiția redactată de românii transilvăneni, cunoscută și sub numele de Supplex Libellus Valachorum *(Muzeul de Istorie al R.S.R.)*

le" de sub conducerea lui Ioan Câmpineanu[1], în programul Societății conspirative din 1840 din Țara Românească, condusă de Dimitrie Filipescu și Nicolae Bălcescu[2], în cel al mișcării revoluționare moldovene din 1839, în frunte cu Leonte Radu și, mai ales, în programul Societății „Frăția", organizată și condusă de același Bălcescu, în programul foilor și revistelor cultural-politice progresiste: **Dacia literară,** îndrumată de Mihail Kogălniceanu, **Arhiva românească** de sub conducerea aceluiași, în programul **Gazetei de Transilvania** și al **Foii pentru minte inimă și literatură** de la Brașov, conduse de George Barit, în al foii moldovene **Propășirea** și în revista istorică de la București **Magazin istoric pentru Dacia,** inițiată și condusă de August Treboniu Laurian și Nicolae Bălcescu etc., etc. Toate acestea și altele se întemeiau pe necesitatea imperativă de a deștepta „un duh de unire mai de aproape între toate ramurile neamului românesc și un interes mai viu pentru nație și patrie", cum spunea Mihail Kogălniceanu în lecția sa de deschidere a cursului de istorie națională de la Academia Mihăileană din Iași (1843); toate acestea porneau din dorința de a susține „adevăratele interese materiale și intelectuale ale românilor", spre „a deștepta un interes mai viu pentru știință și nație", după cum era scris în articolul programatic al **Propășirii,** sau de a insufla românilor „mai multă încredere în viitor" și de a-i determina să lucreze „cu mai multă inimă la o reformă politică și socială care să ne facă vrednici a ne lua rangul ce ni se cuvine în marea familie a națiunilor europene", cum proclama **Magazinul istoric pentru Dacia.**

Calea luptei era desțelenită. Această cale va fi urmată, fără abatere, de toate mișcările și acțiunile, orice forme ar fi îmbrăcat, de către toți bunii patrioți și gînditori progresiști, în oricare provincie istorică românească ar fi trăit. Fiecare acțiune însemna o nouă treaptă în mersul fără oprire spre realizarea istoricelor deziderate.

O „republică românească a Daciei"

Așa s-au petrecut lucrurile și în timpul revoluției de la 1848, cînd, de o parte și de alta a Carpaților, se făureau planuri identice de „unire a întregului neam românesc" într-o „Daco-Românie" sau „Românie" independentă. Ideea a fost cuprinsă în **Protocolul de la Blaj,** din 3/15 mai, care proclama că „națiunea română răzimată pe principiul libertății, egalității și frățietății, pretinde independența sa națională", iar cei peste 40 000 participanți la adunare își exprimau dorința și voința de „a se uni cu țara", într-o „republică românească a Daciei". O asemenea hotărîre istorică, „unirea românilor", trebuia să fie hotărîtă de „Congresul general al tuturor românilor", proiectat a se întruni la București în vara anului 1848. Aceste idei erau susținute de ziarele revoluționare muntene, erau afirmate, de asemenea, în programele revoluționarilor moldoveni.

Revoluția a fost înfrîntă prin intervenția forțelor represive externe, habsburgice, țariste și otomane, și acțiunea celor mai retrograde din interior, boierimea conservatoare. N-au putut fi înăbușite însă marile idei și idealuri proclamate de revoluție: dreptate, libertate, independență și unitate. Acestea nu numai că au continuat să trăiască, dar au înregistrat progrese însemnate, pătrunzînd în conștiința mulțimilor: țărani muncitori, meseriași, boierime și burghezie cu gîndire înaintată. Pentru o „Românie întregită, liberă și nedespărțită" luptau revoluționarii români în emigrație, întemeiați pe adevărul că ea este dorită de întregul popor român. Această dorință era cuprinsă în **Programele electorale** din Muntenia și Moldova, în cele ale Comitetelor centrale și locale ale **Unirii** din Principatele române, în **Hotărîrile Adunărilor ad-hoc** din Iași și București[3]: respectarea autonomiei și a drepturilor noastre internaționale și unirea Țărilor române într-un singur stat.

Rodul acestor eforturi și vreri, sacrificii și jertfe, a fost unirea de la 24 ianuarie 1859[4], înfăptuirea ideii „stăpînitoare" a vremii aceleia.

[1-4] Vezi **Magazin istoric,** nr. 11/1977; 12/1977; 4, 6, 7/1975; 1/1969, 5/1973, 1/1976.

„Adevărata opiniune a națiunii întregi“

Statul român modern fiind organizat, privirile românilor din Transilvania erau orientate spre acesta, țintind spre unitatea politică și statală cu România. Această stare de spirit o cunoșteau și diplomații străini, dintre care unii se arătau foarte îngrijorați, cum era, de pildă, ambasadorul Austriei la Constantinopol, Prokesch-Osten, care atrăgea atenția superiorilor săi de la Viena asupra tendinței românilor din Transilvania de a întemeia un regat daco-român, fiind atrași irezistibil spre România. Mai ales că domnitorul Cuza asculta „strigătul de durere“ al fraților din provinciile românești aflate sub dominație străină, doritor să le vină în ajutor, așa cum raporta același ambasador, preocupat și îngrijorat de urmările acestui fapt pentru Imperiul habsburgic.

Temerile celor temători sporeau tot mai mult, în raport cu mișcările și acțiunile românilor transilvăneni; memorii și cereri care continuau să fie înaintate Curții din Viena, articole de presă, poezii patriotice, asociații și societăți culturale ca: „Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român“, cunoscută sub numele de ASTRA, „Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina“, „Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș“, „Asociația națională pentru cultura și conversarea poporului român“ din Arad etc., înființate la începutul deceniului șapte al sec. XIX. Activitatea acestora a constituit tot atîtea pîrghii de susținere a strădaniilor poporului român pentru libertate și unitate. Încununarea acestor strădanii și eforturi a fost recunoașterea, de către Dieta din Sibiu, din 30 mai 1864, a „națiunii române egal îndreptățită cu celelalte națiuni“, dreptul folosirii limbii române în administrație și justiție, egala îndreptățire confesională a Bisericilor ortodoxă și greco-catolică.

Simțindu-și amenințate interesele și privilegiile, clasele dominante maghiare și austriace au colaborat și sprijinit Curtea imperială de la Viena spre zădărnicirea succeselor națiunii române și spre oprirea unui proces legic și obiectiv, într-o vreme caracterizată drept „epoca naționalităților“. Erau conștienți toți aceștia că orice succes al națiunii române însemna un pas înainte spre realizarea idealului, constatat și de scriitorul englez Charles Boner în 1865, că românii din Transilvania „toți trăiesc cu speranța că într-o zi [...] vor forma o mare și puternică națiune română“. În fața acestui adevăr tremurau privilegiații vechilor și noilor vremuri, forțînd mersul evenimentelor spre compromisul dualist pe care-l pregăteau. De aceea n-a fost luat în seamă nici memoriul din ultima zi a anului 1866, întărit de 1 493 semnături, personalități de prestigiu și oameni modești, opera celor doi vajnici luptători cu condeiul și cu fapta, George Barițiu și Ion Rațiu, prin care românii pretindeau autonomia Transilvaniei și recunoașterea hotărîrilor Dietei sibiene din 1864.

Memoriul a fost respins, dar românii nu și-au pierdut nădejdile, întemeiate pe credința izbînzii dreptății; n-au încetat nici după încheierea compromisului între Curtea din Viena și clasele dominante maghiare, în 1867, cînd s-a creat statul dualist Austro-Ungaria, în cadrul căruia Transilvania a fost încorporată Ungariei. Cu atît mai mult, cu cît simțeau sprijinul, moral și material, politic și cultural, al întregii națiuni române, al României. Cea dintîi sesiune a „Societății literare române“ sau „Societatea academică“, ce chemase sub cupola sa prestigioasă cele mai de seamă personalități culturale și științifice din România și teritoriile aflate sub dominație străină a constituit și o demonstrație împotriva încorporării Transilvaniei la Ungaria. Manifestațiile culturale, în același timp politice, din primele zile ale lunii august 1867 au însemnat o impresionantă solidaritate cu frații de peste Carpați.

În această atmosferă de adînci frămîntări și de sporite nădejdi s-a înscris și mișcarea românilor transilvăneni cunoscută sub numele **de Pronunciamentul de la Blaj,** din mai 1868. Aniversarea celor două decenii de la revoluția din 1848 a prilejuit întrunirea, la Blaj, pe aceeași Cîmpie a Libertății, la 3/15 mai 1868, a unor mari mulțimi de oameni din toate părțile Transilvaniei cu hotărîrea de a-și face auzit și ascultat glasul protestatar împotriva alipirii, din 1867, a Transilvaniei la Ungaria. Un Memorand-protest, reprezentînd „adevărata opiniune în prezent a românilor din diverse ținuturi și pe urmă a națiunii întregi“, a fost redactat. Declarînd că rămîn credincioși programului „proclamat sărbătorește“ de națiunea română în „adunarea generală“ de la 3/15 mai 1848, autorii **Pronunciamentului** și-au reînnoit revendicările fundamentale: autonomia Transilvaniei, asigurîndu-se, astfel, națiunii române condiții mai bune de dezvoltare economică, politică și culturală; recunoașterea hotărîrilor Dietei de la Sibiu, din 1864, care a proclamat existența națiunii române și recunoașterea limbii și confesiunilor sale, ceea ce echivala cu organizarea independentă politico-administrativă a națiunii române; participarea reprezentanților ei în proporție justă la viața politică, administrativă și culturală; redeschiderea Dietei de la Sibiu pe baza unei adevărate reprezentări populare.

Pronunciamentul, operă colectivă a reprezentanților politici ai națiunii române, a fost însușit, aprobat și susținut prin toate mijloacele și în toate formele de cei mulți ce-și recunoșteau dorințele în cuprinsul lui. Declarații, colective și individuale, articole de presă, adunări cu participări largi, întrunite peste tot, și-au declarat solidaritatea cu acțiunea și cuprinsul documentului, socotindu-l oglinda „crezului lor politic“, așa cum l-a explicat Barițiu însuși, care afirma că „fără România unită și liberă, fundată pe justiție și moralitate, nu poate fi vorba de națiune și naționalitate românească“.

„România unită și liberă“ — așa cum avea să se făurească ea — a avut, deci, la temelie și ideile și principiile, acțiunile și sacrificiile generațiilor **Supplexului** și **Pronunciamentului.** Generații mari în gînduri și temerare în fapte, pilduitoare pentru toate vremurile și pentru toate generațiile care le-au urmat.

cărți sosite la redacție

● **Fl. Dragne, C. Petculescu — FRONTUL STUDENȚESC DEMOCRAT.**
Editura Politică, București, 1977, 192 pp., 6 lei: *pagini din istoria luptei antifasciste a studențimii române, prezentate pe baza unui bogat material, în mare parte inedit.* Magazin istoric *a publicat ample evocări ale activității F.S.D. în nr. 3, 5/1969, 9/1974.*

● **ITINERARE EROICE. 1877-1878** (volum întocmit de general-maior dr. **Ilie Ceaușescu**, general-maior dr. **Constantin Olteanu**, colonel dr. **Vasile Mocanu**, colonel dr. **Al. Gh. Savu, Cornel Scafeș**).
Editura Militară, București, 1977, 376 pp., 12 lei: *jurnale de operații ale unor unități militare participante la războiul de independență;* Magazin istoric *a tipărit în avanpremieră fragmente din lucrare în nr. 9 și 10 /1976.*

● **Dr. Romus Dima — CONTRIBUȚII LA STUDIEREA MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI DIN OLTENIA.**
Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1977, 280 pp., 12 lei: *tradițiile revoluționare ale muncitorimii oltene, contribuția proletariatului din această parte a țării la lupta generală a poporului nostru împotriva exploatării și asupririi.*

● **ISTORIA ARTILERIEI ROMÂNE.**
Editura Militară, București, 1977, 520 pp., 21 lei: *cele mai semnificative momente ale evoluției acestei arme, din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre.*

● **Andrei Oțetea — PĂTRUNDEREA COMERȚULUI ROMÂNESC ÎN CIRCUITUL INTERNAȚIONAL.**
Editura Academiei, București, 1977, 168 pp., 11 lei: *relațiile comerciale ale Țărilor române în perioada de trecere de la feudalism la capitalism.*

● **Gheorghe Cristea — CONTRIBUȚII LA ISTORIA PROBLEMEI AGRARE ÎN ROMÂNIA.**
Editura Academiei, București, 1977, 200 pp., 11 lei: *studiul legislației și aplicării învoielilor agricole între 1866 și 1882.*

● **Constantin Botez, Dem Urmă, Ion Saizu — EPOPEEA FEROVIARĂ ROMÂNEASCĂ.**
Editura Sport-Turism, București, 1977, 448 pp., 23,50 lei: *istoricul Căilor Ferate Române, într-o documentată și atractivă prezentare.*

● **Valentin Donici — VETERANUL VALURILOR.** Editura Militară, București, 1977, 204 pp., 9 lei: *„biografia" bricului „Mircea", prima navă-școală a marinei românești.*

Istoria poporului român în Japonia

La Tokio, Editura Kobunsha Co., Ltd. *a publicat de curînd versiunea în limba japoneză a lucrării* **Istoria poporului român,** *apărută în limba română sub redacția acad. Andrei Oțetea, în 1970 și în 1972. Elaborată de un larg colectiv de istorici (comitetul de coordonare:* **A. Oțetea, I. Popescu-Puțuri, I. Nestor, M. Berza, V. Maciu**), *lucrarea a mai fost tipărită în limba italiană* (**Storia del popolo romeno,** Editori Riuniti, Roma, 1971) *și în limba engleză* (**The History of the Romanian People,** New York, 1974).

Ediția în limba japoneză, în două volume de peste 700 pagini împreună, a văzut lumina tiparului în excelente condiții grafice. Un bogat material ilustrativ alb-negru și color completează textul, ajutînd cititorul din „Țara Soarelui-Răsare" la mai buna înțelegere a drumului parcurs în timp de români, urmași ai „celor mai viteji și mai drepți dintre traci", un destin istoric ascendent, înnobilat de glorioasele tradiții ale luptei pentru neatîrnarea și prosperitatea meleagurilor strămoșești, pentru pace și libertate, pentru bună înțelegere cu toate celelalte popoare.

LELIO BASSO,
senator italian:

VALORILE TRECUTULUI — O PERMANENȚĂ A ISTORIEI

La București și la Urbino, la Roma și la Zagreb, în toate ocaziile în care l-am întîlnit în ultimii zece ani pe senatorul socialist Lelio Basso, istoria a fost subiectul predilect al convorbirilor noastre. În toamna anului trecut, am avut posibilitatea de a cunoaște modul sui-generis în care și-a materializat această pasiune. O săptămînă internațională de studii marxiste în capitala provinciei italiene Pescara-Urbino și o vizită prelungită la sediul Fundației „Lelio și Lisli Basso" din Roma au descifrat și biografia pasiunii amintite.

— Am făcut cunoștință cu istoria în anii primului război mondial, cînd am înțeles că soarta individului depinde de marile fluxuri și refluxuri sociale. M-am logodit cu ea pe vremea primelor contacte cu mișcarea muncitorească și socialistă și m-am legat pentru totdeauna de ceea ce cred că formează partea cea mai avansată a istoriei, prin teza mea de licență, susținută în urmă cu 52 ani, mai exact în iulie 1925, despre **Conceptul libertății în gîndirea lui Karl Marx.** De atunci datează activitatea mea socialistă, antifascistă, democrată. Am căutat să imprim mereu noi sensuri acestei activități pe care o socotesc — și la vîrsta mea pot să o spun — o opțiune istorică.

Activitatea de militant socialist, de peste o jumătate de secol, m-a convins și concret, nu numai teoretic, de valoarea marxismului, de justețea luptei revoluționare a clasei muncitoare, și a celorlalte forțe sociale progresiste. Am învățat — tot concret, în timpul arestărilor și închisorilor, al muncii clandestine — nu numai că fascismul este incompatibil cu libertatea, dar și că este de neconciliat cu istoria. Rezistența poporului italian, în lunga noapte a fascismului, este poate cel mai semnificativ aport al nostru la istoria acestui secol. Pînă acum.

Vioiciunea și energia prin care Lelio Basso își uimește interlocutorii, prezența sa dinamică la dezbaterile internaționale își dezvăluie întreaga măsură doar după ce vizitezi sediul Institutului pentru studierea societății contemporane (ISSOCO), a cărui activitate o animă cu flacăra pasiunii sale. Aici, în via della Dogana Vecchia, la numărul 5, am stat de vorbă și cu colaboratoarele sale, Lucia Zannino și Mariuccia Salveti, și am văzut valoroasele colecții ale Fundației amintite.

— Ideea creării unei instituții de cercetare științifică m-a obsedat încă de la începuturile activității mele intelectuale. Nici un efort nu mi s-a părut prea mare pentru a salva de urgia fascismului și a războiului colecțiile bibliotecii mele — din păcate, nu puține, au fost distruse. De-a lungul întregii mele vieți am adunat documente și ziare, cărți și reviste. În urmă cu zece ani, la 7 noiembrie 1967, am putut fonda ISSOCO și Fundația ce poartă numele meu și al soției mele. Am donat toată documentația istorică pe care am strîns-o, acum apreciată drept cea mai completă colecție de ziare din vremea revoluției franceze de la 1789, precum și fonduri importante de documente publicistice ale Internaționale-

Ceremonia inaugurării Fundației „Lelio și Lisli Basso". De la stînga la dreapta: senatorii Lelio Basso și Pietro Nenni, consilierul cultural Di Paola, senatorii Giovanni Spadolini, Giuseppe Branca și Lisli Basso

lor I, II, III și ale mișcării muncitorești din multe țări. Desigur, în ultimii ani, biblioteca noastră a sporit grație schimburilor efectuate cu numeroase institute de istorie. Pot să vă spun, în această ordine de idei, că aș dori foarte mult să procur, pentru cercetătorii noștri, o colecție a ziarului românesc, atît de important, **Socialismul.** De altfel, toate lucrările editate în ultimul deceniu de Institutul de studii istorice și social-politice din București stau la dispoziția cercetătorilor noștri. Dacă constituirea fondurilor bibliotecii și ale arhivei Fundației reprezintă opera unei vieți, amenajarea sediului său a constituit o epopee. Situat în unul din cele mai importante cartiere ale Romei antice, între Pantheonul ridicat de Agrippa în anul 25 și Piazza Navona, localul ce adăpostește Fundația se află, de asemenea, în apropierea apeductului Verginne și în vecinătatea unor biserici celebre — aș aminti-o doar pe San Eustachio — a Palatelor Giustiniani și Madama. Atunci cînd am achiziționat-o, clădirea era în ultimul stadiu de degradare și au fost necesare imense investiții pentru a o transforma în modernul edificiu care, păstrînd patina vechimii, asigură cele mai bune condiții de studiu cercetătorilor. Astăzi acest vestigiu — care conservă puține piese de artă veche, dar nu e lipsit de pietre cu semnificație istorică — este cel mai modern lăcaș unde cultura se îmbină cu politica, din regiunea Cîmpului lui Marte, din Roma, zona în care odinioară se făceau exercițiile militare. Istoria acestei case, din via della Dogana Vecchia, ar merita poate un reportaj, pentru încîntătoarea revistă care este **Magazin istoric.** Dar să-l lăsăm pe altă dată.

Senatorul Lelio Basso nutrește o veche și sinceră admirație pentru poporul nostru și istoria sa milenară.

— Nu pot vorbi despre România fără emoții și totodată fără luciditate. În primul rînd despre președintele Nicolae Ceaușescu, a cărui vastă operă politică o urmăresc cu admirație de multă vreme. Pot spune că, pe lîngă ideile sale novatoare, destinate accelerării progresului societății românești, sînt impresionat de consecvența și temeritatea preocupărilor sale pentru „o lume mai dreaptă și mai bună", pentru o nouă ordine economică și politică internațională, concept care conține, după părerea mea, nucleul prototipului de relații interstatale ale viitorului. V-am mai spus-o și altă dată. Președintele țării dumneavoastră este unul dintre remarcabilii oameni de stat ai acestei epoci.

Istoria României oferă un exemplu grăitor al capacităților, demonstrate în timp, pe care un popor mic le poate valorifica. Continuitatea și vitalitatea românească sînt un fenomen istoric european, iar experiența valorilor trecutului său, o permanență a istoriei. Aș dori ca mulți dintre cercetătorii noștri să se poată instrui din bogata istorie românească, a cărei originalitate confirmă teza mea despre aportul națiunilor mici la marea civilizație a umanității. Dacă aș mai fi tînăr, m-ar ispiti o dizertație pe tema **Inventivitatea politică în spațiul istoric românesc.** Poate, cine știe, o va scrie, totuși, un alt tînăr.

Cristian POPIȘTEANU

MARTHA BIBESCU

«JURNAL POLITIC»

„Singura persoană care m-a sprijinit în martie 1939, făcînd uz de întreaga sa influență în lumea politică londoneză, a fost prințesa Martha Bibescu". Cu aceste cuvinte fostul ministru al României la Londra, Viorel Tilea încheia o lungă conversație, avută în seara zilei de 4 noiembrie 1970 cu Cristian Popișteanu. În modesta sa locuință din cartierul Kensington, V.V. Tilea îmi arătase o sumedenie de bibliorafturi conținînd documentele strînse de el în întreaga sa viață politică. O parte — din cîte am înțeles cea mai prețioasă pentru interlocutorul meu — privea misiunea sa diplomatică în capitala britanică. Între documentele arhivei personale Tilea figurau și cîteva note asupra întrevederilor cu Martha Bibescu din acel sumbru martie politic al anului 1939. Pînă la sfîrșitul vieții V.V. Tilea a susținut fără nici o ezitare justețea și oportunitatea demersului său pe lîngă guvernul britanic. Reținut de numeroase lucrări din istoriografia celui de-al doilea război mondial, ca un exemplu despre pregătirea agresiunii hitleriste în direcția țării noastre, episodul Tilea își prelungește și amplifică ecoul în timp[1]. În memoriile lui Oliver Harvey, secretarul particular al miniștrilor de Externe britanici Anthony Eden și lordul Halifax, găsim relatarea următoare: „17 martie — ministrul român (Tilea) a cerut să vadă pe secretarul de Stat și i-a spus că Germania insistă sub forma unui ultimatum asupra unui monopol al exporturilor românești și a restrîngerii producției industriale în favoarea Germaniei. În schimb, Germania ar garanta frontierele României. Ministrul României a întrebat dacă guvernul Maiestății Sale ar sprijini țara sa dacă ea ar fi atacată; el a întrebat, de asemenea, dacă atitudinea noastră s-ar schimba dacă Polonia și România ar fi de acord cu prevederile dintr-un tratat aplicabile împotriva agresiunii germane și dacă Înțelegerea Balcanică proclamă hotărîrea comună a membrilor săi de a-și garanta unul altuia frontierele" (The Diplomatic Diaries of Oliver Harvey, 1937-1940, **edited by John Harvey, p. 262**).

După ce menționează telegramele adresate de Foreign Office la Varșovia, Ankara, Atena, Belgrad, Paris și Moscova, pentru a informa despre demersul lui Tilea, ca și dezmințirea dată la București de Grigore Gafencu reprezentantului diplomatic britanic[2], Oliver Harvey adaugă în jurnalul său din 18 martie: „Trebuie să spun că puțin înainte de prima vizită de vineri a lui Tilea la Halifax, Walter Elliot mi-a telefonat spre a mă anunța că Bernays îi telefonase chiar atunci, comunicîndu-i că Martha Bibescu i-a trimis un mesaj pentru a-l preveni că vorbise cu premierul român la telefon la București și că acesta îi confirmase că Germania a prezentat un ultimatum economic României. I-am spus acest lucru lordului Halifax îndată ce l-am întîlnit, înainte de a-l vedea pe ministrul român [Tilea] în biroul său, venit spre a-i face exact aceeași declarație".

Iată cum redă Martha Bibescu în jurnalul ei acest episod în contextul acelor agitate zile londoneze. (Intervențiile din parantezele drepte aparțin versiunii românești.)

---

[1] El este prezentat pe larg în cartea **1939: Making of the Second World War** a istoricului canadian Sidney Aster (vezi **Magazin istoric**, nr. 10/1975).

[2] Deși noi clarificări în episodul Tilea par improbabile, evoluția evenimentelor face pe numeroși istorici să încline spre o luare în considerare a veridicității argumentelor din demersul său, mai degrabă decît a dezavuării acțiunii sale de către Carol II, A.Călinescu și G. Gafencu. În favoarea explicită și implicită a unui asemenea mod de a situa episodul din 17 martie 1939 în contextul manevrelor hitleriste, pledează chiar instrucțiunile guvernului român date lui Tilea la 4 aprilie, cu ocazia întoarcerii sale la post la Londra, care insistau în obținerea unui sprijin ferm din partea Angliei și Franței pentru independența, suveranitatea și integritatea țării. (Cf. Viorica Moisuc: **Politica externă a României în ultimele luni de pace** în volumul **Probleme de politică externă a României 1914-1939,** p. 378.) Dealtfel, același diplomat britanic Oliver Harvey notează în jurnalul său diplomatic la 24 martie: „Am aflat azi-noapte că România a semnat acordul comercial cu Germania, pierzîndu-și după cît se pare aproape întreaga ei libertate economică".

1939

Londra, 16 martie

Lăsata secului — şi ce carnaval în Europa! Boemia şi Moravia au fost declarate protectorat german!

Dejun la Léonie [Leslie], mătuşa lui Winston Churchill, care declară:

— Sînt sigură că Hitler a făcut asta pentru a compromite vizita d-lui Lebrun.

A mai făcut-o şi din multe alte motive şi, poate, fără motive, dintr-o pornire pătimaşă.

Vocea tulburată a lui Tilea la telefon:

— Veşti proaste! Nemţii ne oferă o bucată din Rutenia [subcarpatică]. E un măr otrăvit[1].

17 martie

Tilea soseşte la mine încă de la ora 9 şi jumătate. Lungă convorbire. E într-o stare de agitaţie indescriptibilă şi are un aer foarte nefericit:

— Am veşti groaznice din Transilvania. Nemţii sînt la graniţa noastră. Ne pretind: „Renunţaţi la industrie şi rămîneţi un stat agrar. Atunci vă garantăm frontierele". Gafencu[2] şi-a pierdut capul... La Bucureşti, au înnebunit cu toţii. Tot armamentul nostru a căzut în mîna nemţilor — era încă în Cehoslovacia[3]. *Ne-am curăţat!*

După părerea lui, nu mai este decît o chestie de ore. Transilvania va fi smulsă României şi pusă sub conducerea unui general german şi a unui grof oarecare. Tilea vorbeşte cu o durere fără seamăn şi disperarea lui are o rezonanţă de autenticitate.

Îi făgăduiesc să fac tot ce voi putea în cursul şederii mele aici. Dar ce anume? Vom vedea.

Se aşteaptă cuvîntarea pe care o va rosti Chamberlain[4] la Birmingham astă-seară, cînd împlineşte 70 ani. Se aşteaptă totul de la acest discurs, care va fi pronunţat a doua zi după ce Hitler şi-a făcut intrarea în Praga şi după ce Boemia şi Moravia au devenit protectorat german.

Un discurs ce va trebui ascultat. Sărmanul Chamberlain! Biata de Anne[5]! Ce tort de aniversare!

Vine să mă vadă Victor Cazalet, deputat în Camera Comunelor. Trag acest prim clopoţel de alarmă, pe care-l ştiu foarte sonor. Îmi promite că va face cîte ceva.

Seara, la opt şi un sfert, urc în apartamentul d-lui Duchenne, directorul general al Hotelului Ritz, unde locuiesc: m-a invitat să ascult la dînsul cuvîntarea lui Neville Chamberlain.

Primăria din Birmingham, ovaţii puternice.

— Sentimente fără glas, spune prim-ministrul Angliei. Nici o consultare.

Ceea ce rimează cu indignare. Cuvinte magice: „Libertate... Imperiul britanic şi Franţa... Iepurele scos din joben..." Sînt numai urechi, cîntărind fiecare cuvînt şi gîndindu-mă la cele aflate de la bietul Tilea azi-dimineaţă.

— ...Nu sîntem indiferenţi la cele ce se petrec în Europa de Sud [-Est], declară Chamberlain.

„Se întîmplă ceva", îmi spun eu.

Soţii Vansittart[6] mi-au promis că vor lua cina la mine, în salonaş, unde se vor întîlni cu Tilea. Vansittart vrea să fim singuri cu acesta, pentru ca nu cumva să transpire ceva afară. Îi pune întrebări ministrului nostru în legătură cu ultimatumul economic al Germaniei, cu cele 22 divizii care ameninţă să invadeze ţara cu silniciile nemţeşti...

Aici, în Anglia, primul-ministru va fi înlocuit. E prea moale.

Împotriviţi-vă, îi spune Vansittart lui Tilea.

— Ne vom împotrivi, răspunde acesta.

— Cum aşa? intervin eu. Singuri-singurei?

David e trimis în luptă, pe cînd ceilalţi se ţin la o distanţă respectuoasă de Goliat[7].

Spre marea mea surpriză, Vansittart îi spune lui Tilea:

— Îl chem pe Maiski[8] la telefon.

Ceea ce şi face. Din salonaşul tihnit în care ne aflăm, cheamă Rusia în ajutor. Şi Maiski răspunde. Îşi fixează amîndoi o întîlnire.

— Vezi cum se procedează? mă întreabă în şoaptă Sarita [Vansittart], aplecîndu-se spre mine.

---

[1] Referire la avansurile diplomaţiei hitleriste ca România să participe la dezmembrarea Cehoslovaciei, propuneri refuzate net de Carol II şi de guvernul Călinescu-Gafencu.

[2] Grigore Gafencu (1892-1957), om politic şi ziarist român, subsecretar de Stat al Afacerilor Externe (1928-1930, 1932-1934), ministru al Afacerilor Externe (1939-1940), ministru al României la Moscova (1940-1941). Adversar al politicii de cedare în faţa pretenţiilor lui Hitler, a căutat o politică prin care să ţină ţara în afara conflagraţiei. Între 1941 şi 1957 a trăit în Elveţia, unde a scris şi publicat lucrările memorialistice *Préliminaires de la guerre à l'Est* (1945) şi *Les Derniers jours de l'Europe* (1947). A fost directorul ziarelor *Timpul* şi *Argus*.

[3] Tilea se referă la comenzile de armament făcute de guvernul român în Cehoslovacia şi aflate în curs de livrare.

[4] Arthur Neville Chamberlain (1869-1940), prim-ministru englez (1937-1940), prim lord al Trezoreriei şi lider al Partidului Conservator. A adoptat o atitudine de conciliere, mergînd la Hitler la Berchtesgaden (15 septembrie 1938), apoi la Godesberg (22/24 septembrie 1939), semnînd Acordul de la München, dezinteresîndu-se de soarta ţărilor din Sud-Estul european. După ocuparea Cehoslovaciei de către Reichul hitlerist, a propus Parlamentului britanic accelerarea pregătirilor militare în ţară, acordarea de garanţii Poloniei, Greciei, României, garanţii în urma cărora Marea Britanie a declarat război Germaniei, la 3 septembrie 1939, după un ultimatum determinat de agresiunea nazistă contra Poloniei. Datorită nepopularităţii politicii echivoce faţă de puterile fasciste, n-a putut forma un cabinet britanic de coaliţie naţională, iar înfrîngerea din Norvegia, în primăvara lui 1940, a dat lovitura fatală guvernului condus de el. La 10 mai 1940, a demisionat, în locul său fiind numit W. Churchill.

[5] Anne Chamberlain, soţia lui Neville Chamberlain.

[6] Sir Robert Gilbert Vansittart (1881-1957), diplomat britanic, subsecretar de Stat permanent pentru Afaceri Externe (1930-1938), consilier diplomatic principal al secretarului pentru Afaceri Externe (1938-1941); de asemenea, autor de memorii, nuvele, versuri şi piese de teatru.

[7] Aluzie la personajele mitologice care exprimă o uriaşă disproporţie de putere.

[8] Ivan Mihailovici Maiski (1884-1975), diplomat, istoric, publicist sovietic, academician (din 1946); ambasador al U.R.S.S. în Anglia (1932-1943), locţiitor al ministrului Afacerilor Externe (1943-1946). A scris lucrări despre istoria Germaniei, Mongoliei, Japoniei, Finlandei, Chinei, Spaniei, precum şi memorii, între care, traduse în limba română, *Cine l-a ajutat pe Hitler* şi *Amintirile unui ambasador sovietic. Războiul (1939-1943)*.

Adevărul este că, la Downing Street[1], s-a ținut azi după-amiază o ședință de cabinet, pentru a se decide cum să fie ajutată România. Vestea că Bucureștiul *dezminte* ultimatumul îl irită pe primul-ministru. Deși, în treacăt fie spus, un ultimatum economic este la fel de grav ca unul politic. Renunțarea la industrie, așa cum mi-a relatat Tilea azi-dimineață. Nimic altceva decît agricultura. *Georgicele*, *Bucolicele*[2], fericirea, raiul!

Această *dezmințire* tragică — și-au pierdut capul, vorba lui Tilea. „Nimeni nu se leagă de mine! Nu-mi săriți în ajutor!".

Mîine, o nouă ședință a cabinetului britanic. Apelul la Maiski, astă-seară. Ce va ieși din toate acestea?

18 martie

Ultimatumul economic, dezmințit de București, indispune Camera Comunelor. Hitler ne rezervă pentru agricultură. La Londra, domnește o mare efervescență.

19 martie

Întîlnire cu Tilea, care suferă foarte mult.

— Gafencu și-a pierdut capul, îmi repetă dînsul. Tratează cu ei. Cei de la București sînt furioși pe mine. Îmi cer să dezmint ultimatumul economic. Dealtfel, i-am spus lordului Halifax[3] că informațiile mi-au parvenit din surse neoficiale. Dar nu-i adevărat! Pe mine m-au pus la curent Armand Călinescu[4] și Grigore Gafencu.

———

[1] Stradă a Londrei, vestită pentru că la nr. 10 se află reședința oficială a primului ministru.

[2] Aluzie la celebrele opere ale lui Vergiliu, care evocă viața în mijlocul naturii.

[3] Edward Frederick Lindley Wood Halifax (1881-1959), om politic englez, deputat conservator în 1910, vicerege al Indiei (1926-1931), calitate în care a făcut eforturi să lărgească dialogul cu Partidul Național Indian. În februarie 1938, l-a înlocuit pe A. Eden ca ministru al Afacerilor Externe, secundîndu-l pe Chamberlain în orientarea acestuia spre o înțelegere cu dictatorii fasciști. A jucat un rol important în negocierile care au dus la Acordul de la München. Apoi a fost ambasador în S.U.A. (1941-1946).

[4] Vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1967 și 4, 6-9/1977.

Mulțimea pariziană în fața oficiului de turism cehoslovac, unde este expusă o hartă îndoliată a țării invadate de armatele hitleriste

Îmi cere numărul de telefon de la Denham[5] al lui Vansittart și i-l dau.

— Cei de la București nu sînt de acord că am procedat bine. Mă lasă fără instrucțiuni. La Downing Street s-au hotărît să nu recunoască dispariția Cehoslovaciei.

— Asta a devenit un tic nervos la occidentali, îi răspund eu.

Viorel Tilea îmi declară că Chamberlain este în pericol, că decesul său politic e inevitabil și că Parlamentul îl vrea pe lordul Halifax în fruntea guvernului. Se cere,

———

[5] Domeniu din afara Londrei al familiei Vansittart.

de asemenea, introducerea serviciului militar obligatoriu.

Iar pentru a-și atinge aceste țeluri, cei de aici vor să se folosească de România. Totul se leagă!

Sărmanul Tilea este copleșit de spaimă. Îl calmez pe cît pot. Se bucură aflînd că voi sta pînă mîine la Malcolm MacDonald[6], care m-a invitat la Hythe[7]. Fiind vorba despre un ministru, Tilea speră că voi putea să spun și să fac o treabă utilă.

Plec la Hythe cu micul automobil al lui Malcolm, la volan fiind vrednicul Mason, fostul șofer al lui James Ramsay MacDonald. Pe drum, el îmi face confidențe politice. Spre marea și amuzata mea surpriză, ține cu tot dinadinsul ca Winston Churchill să intre în guvern. Această încredere în Winston, la fostul șofer al celui dintîi prim-ministru laburist, îmi stîrnește un zîmbet.

Churchill face parte dintre puținii oameni politici cărora nu le place Malcolm, deși acesta este foarte popular în Camera Comunelor, chiar — sau mai ales — printre adversarii săi. Dar Churchill, părinte pătimaș, nu-i iartă lui Malcolm că l-a înfrînt în alegeri pe fiul său, Randolph.

Ajung la Hythe la ora prînzului.

— Carol a trimis regelui nostru un S.O.S., îmi spune Malcolm.

Așadar, avea dreptate Tilea să se agite!

— Mîine se ține ședința de cabinet pentru România.

Situația este încă și mai gravă decît îmi închipuiam eu. Ribbentrop[8] a fost convocat la Berlin, pentru a-și prezenta raportul.

———

[6] Malcolm MacDonald (născut în 1901), fiul lui James Ramsay MacDonald; om de stat britanic, secretar de Stat pentru colonii (1935 și 1938-1941); pentru problemele dominioanelor (1935-1938, 1938-1939); ministru al Sănătății (1940-1941); înalt comisar al Marii Britanii în Canada (1941-1946); guvernator general, apoi comisar general pentru Asia de Sud-Est (1946-1955); pentru India (1955-1960); pentru Kenya (1963).

[7] Oraș în Marea Britanie, în comitatul Kent, la Marea Mînecii; stațiune balneară.

[8] Joachim von Ribbentrop (1893-1946), înalt demnitar nazist, asociat strîns de Hitler din 1930. Ambasador al celui de-al III-lea Reich la Londra (1936-1938), apoi ministru de Externe

20 martie

Lungă convorbire cu Malcolm. Îmi povestește că, la înapoierea de la München[1], Neville [Chamberlain] i-a făcut să se topească de rîs descriindu-l pe valetul cel mărunțel care-i ieșise în întîmpinare și care era Hitler.

După cumplitul rechizitoriu, pronunțat de dictatorul care-și pierduse orice urmă de autocontrol, Chamberlain, coborînd scările, l-a privit peste umăr, spunîndu-și în sinea sa: „Ești cea mai pocită jăvruță pe care am văzut-o vreodată!".

Apoi, Malcolm îmi istorisește povestea cu călimara:

— Indivizii ăștia nu au habar cum să redacteze ciorna unui comunicat. Nu știu altceva decît să poruncească. Astfel încît, la momentul respectiv, au făcut o mulțime de nazuri pînă să se așeze la masă și să scrie rîndurile pe care trebuiau să le semneze. Iar cînd a venit rîndul semnăturilor, au adus o uriașă călimară nemțească și, pe urmă... nimic. Călimara nu avea nici un strop de cerneală!

Cît de prost se organizează germanii, cînd e vorba de semnarea unui compromis! Îmi place enorm fraza, plină de dispreț: „Nu știu altceva decît să poruncească". Îl invit pe Malcolm la masă, cu mine și cu Tilea, cu care aș vrea să-i fac cunoștință. El acceptă, adăugînd:

— Trebuie să-l cunosc pe trimisul aliaților noștri.

Dar, alăturîndu-se Marii Britanii, România are de înfruntat o problemă: cu cît Anglia devine mai amenințătoare, cu atît crește nevoia lui Hitler de petrolul nostru. Iar în Strîmtori, nici pînă acum nu se zărește vreo navă [de război] britanică!

La patru fără un sfert, Charley Londonderry mă ia la Camera Lorzilor, pentru a asculta discursul lui Halifax.

— Hitler a înnebunit, îmi spune Charley. Va trebui să le tragem nemților încă o bătaie.

Sînt foarte semnificative asemenea cuvinte în gura lui, deoarece a crezut, multă vreme, că are menirea de a intermedia între Londra sa și Berlinul lui Hitler și Goering.

Așteptăm afară, în timp ce, în incinta Camerei, are loc rugăciunea. Apoi mă instalez pe unul din cele patrusprezece jilțuri de marochin roșu, procurat de Charley. Îmi plimb privirea printre domnii din asistență și peste tronurile acoperite cu huse. Un frumos milord se scarpină pe spinare, între omoplați, cu o dezinvoltură desăvîrșită, așa cum se scarpină cîinii: e doar la el acasă, printre ai săi.

Vorbește mai întîi lordul Crewe[2]. Apoi se ridică lordul Halifax, alcătuit parcă din cîteva piese, ca un ogar. Îl apără pe Chamberlain. Solidaritate ministerială.

Violet Bonham-Carter[3] a născocit o poreclă pentru lordul Halifax: Holifox[4]. Căci deși arată ca un sfînt, este un sfînt viclean, un cumătru vulpoi. Ca și Sf. Pavel, după părerea mea, cel cu epistola către corintieni.

Vorbind despre reacția lui Neville Chamberlain față de ocuparea Cehoslovaciei, lordul Halifax spune:

— A fost șocat! Și eu am fost șocat!

Domnii sînt șocați, iar Hitler își pierde prestigiul în ochii lor.

E drept că și contribuabilul britanic pierde bănuții pe care i-a avansat Cehoslovaciei sau, cel puțin, rămășițelor pămîntești ale acesteia, după septembrie 1938.

Se încheie socotelile. *Les bons comptes font les bons ennemis*[5]. „Totul trebuie luat din nou în considerație", declară lordul Halifax, apăsînd pe fiecare cuvînt.

Guvernul român dezminte zvonurile despre ultimatumul economic adresat de Germania. Bucureștiul a trebuit să dea această dezmințire și am impresia că o face cu părere de rău. Ziarele germane îi acuză pe Tilea și pe Vansittart că au pus la cale minciuna cu ultimatumul economic.

21 martie

Prima zi de primăvară — zi marcată de sosirea la Londra a președintelui Lebrun și a soției sale. K. [Walter Elliot[6]] mă ia la Ministerul Sănătății, pe Whitehall Street, pentru a vedea sosirea lui Lebrun, pe care îl întîmpină regele și regina. Se vede cortegiul. Frumosul regiment de gardă din Țara Galilor. Regele [George VI][7] și Lebrun pe pernele de purpură ale landoului. În trăsura următoare, la dreapta d-na Lebrun, în gri-argintiu, la stînga regina, în mov, iar în fața d-nei Lebrun, ducesa de Kent[8]. De o

---

(1938-1945), calitate în care a participat la negocierea și semnarea tuturor tratatelor încheiate în această perioadă de guvernul hitlerist. Judecat de către Tribunalul internațional de la Nürnberg, ca mare criminal de război, a fost condamnat la moarte și executat prin spînzurătoare.

[1] La 29-30 septembrie 1938, a avut loc la München conferința la care au participat Neville Chamberlain, Edouard Daladier, Mussolini și Hitler și la care s-a convenit asupra dezmembrării Cehoslovaciei (vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1973).

[2] Robert Offley Ashburton Crewe-Milnes (1858-1945), om de stat, diplomat și scriitor englez. Lord locotenent al Irlandei (1892-1895); lord al Sigiliului privat (1908, 1912-1915); secretar de Stat pentru colonii (1908-1910) și pentru India (1910-1915), ambasador în Franța (1922-1928); secretar de Stat la Ministerul de Război (1931).

[3] Violet Bonham-Carter, născută (1887) baroană Asquith de Yarnbury, fruntașă a Partidului Liberal, publicistă, fiica mai mare a lui H.H. Asquith (1858-1928). S-a căsătorit în 1915 cu Sir Maurice Bonham-Carter (mort în 1960), om de știință. Lady Violet Bonham-Carter a fost guvernator al BBC (1941-1946).

[4] Joc de cuvinte: în limba engleză, *holy fox* = sfînta vulpe.

[5] „Socoteli bune — dușmănie bună". Parafraza ironică a proverbului francez: „Socoteli bune — prietenie bună" *(Les bons comptes font les bons amis)*.

[6] Walter Elliot (1888-1958), om politic conservator, originar din Scoția; secretar de Stat pentru Scoția (1936-1938) și ministru al Sănătății (1938-1940).

[7] George VI (1895-1952), al doilea fiu al lui George V, tatăl Elisabetei II. Rege al Marii Britanii (1936-1952) și împărat al Indiei (1936-1948). A luptat în primul război mondial în Peninsula Iutlanda; în 1920 a devenit duce de York, iar la abdicarea fratelui său, Eduard VIII (ducele de Windsor), rege. În perioada celui de-al doilea război mondial, a rămas în Londra în vremea bombardamentelor naziste din timpul bătăliei Angliei; a murit de o tromboză a coronarelor, la 7 februarie 1952.

[8] Prințesa Marina, fiica prințului Nicolae al Greciei, soția prințului George Edward Alexander Edmund, duce de Kent (1902-1942), fratele regelui George VI al Angliei.

parte şi de alta a caleştii în care se află regele, saltă în trap doi călăreţi, fiecare cu cîte o secure în mînă.

— Ca să-i taie capul lui Hitler, aud pe cineva în spatele meu.

Gazda şi prietenul meu, K. Walter Elliot, ministrul Sănătăţii, îmi spuse:

— D-tale ţi se datorează, Martha, şedinţa Consiliului de Miniştri.

— Graţie d-tale, adaugă [Robert] Bearnays [subsecretar de Stat la Ministerul Sănătăţii], lordul Halifax a aflat vestea de la Ministerul Sănătăţii, înainte ca Foreign Officeul să i-o transmită.

După trecerea cortegiului, aud un puşti din Franţa care spune:

— Am subiect pentru o compunere la franceză.

Tatăl băieţaşului trebuie să fie francezul căruia K. îi explica, prezentîndu-mi-l, că pe mine mă cheamă nu Elisabeth, ci Martha Bibescu.

— Sînteţi marea scriitoare? m-a întrebat el.

Cină la Amery[1], pe care, odinioară, l-a adus lordul Thomson[2] la Mogoşoaia şi care, de atunci, a devenit prim lord al Amiralităţii şi secretar de Stat pentru India. El îmi pune tot felul de întrebări despre cele ce se întîmplă în România.

22 martie

Dejun la Philip Sassoon[3] în onoarea celor ce-l însoţesc pe

La Covent Garden, în timpul intonării imnurilor naţionale, la un spectacol de gală în onoarea înalţilor oaspeţi francezi: în primul rînd, de la stînga la dreapta, preşedintele Albert Lebrun, regina Elisabeta, regele George VI şi doamna Lebrun

Lebrun. Se serveşte în vesela de aur a lui Carol II [Stuart[4]] şi în farfurii de porţelan trandafirii.

La masă, am ca vecini pe ducele de Devonshire[5] şi pe Sir Robert Vansittart. Astăzi, România a semnat acordul economic cu Germania. Tilea a fost chemat la Bucureşti, „pentru a-şi prezenta raportul". Plecarea sa precipitată a produs o impresie foarte proastă la Londra.

De cum începe masa, Vansittart îmi spune:

— Ar trebui să scrieţi acasă ca Tilea să fie trimis înapoi, la Londra, imediat. Şi-a făcut un nume aici şi rechemarea lui din post ar fi fatală.

Seara, spectacol de gală la Covent Garden[6]. Mă aduce maşina ministrului Aerului şi pătrund înăuntru prin intrarea rezervată regelui. Mă însoţeşte [lady] Léonie Leslie.

Publicul îmi face strania impresie a unei lumi moarte. În ciuda florilor admirabile — uriaşe buchete de crini pe scenă, la dreapta şi la stînga cortinei. Winston [Churchill] vine în pauză să schimbe cîteva cuvinte cu noi. Prezenţa lui înnobilează spectacolul şi salvează situaţia.

Foarte palid, cu gîtul său gros de buldog strîns în gulerul uniformei de „frate vîrstnic" în *Trinity Corporation*[7], Winston zăboveşte îndelung lîngă noi. Ştim cu toţii (deşi nimeni nu vorbeşte despre asta) că festivităţile de aci au loc după ocuparea Pragăi, după anexarea Memelului, după înrobirea economică a României şi în ajunul căderii Madridului.

Întorcîndu-se brusc spre mi-

---

[1] Leopold Charles Maurice Stennett Amery (1873-1955), om de stat şi publicist englez, prim lord al Amiralităţii (1922-1924), secretar de Stat pentru colonii (1924-1929) şi pentru problemele dominioanelor (1925-1929).

[2] Lord Christopher Birdwood Thomson of Cardington (1875-1930), om de stat britanic laburist — provenind dintr-o veche familie de militari. A luptat în războiul burilor (1899-1902) şi în primul război mondial (1914-1918); secretar de Stat la Aviaţie (1924, 1929-1930); a murit într-un accident de avion la 5 octombrie 1930. În perioada în care a fost ataşat militar britanic la Bucureşti, după primul război mondial, a devenit extrem de apropiat de familia Bibescu (Martha Bibescu a scris o carte, *Destinul Lordului Thompson of Cardington*). A fost foarte impresionat de frumuseţile României şi de caracterul locuitorilor săi, sentiment ce răzbate puternic din nuvela sa *Smaranda*, prefaţată de fostul premier englez J.R. MacDonald.

[3] Philip Albert Gustave David Sassoon (1888-1939), membru al Parlamentului (din 1912), subsecretar de Stat al Aerului (1924-1929, 1931-1937); comisar pentru problemele Muncii (1937); director general al Artelor.

[4] Carol II Stuart, rege al Angliei (1660-1685), a restaurat absolutismul.

[5] Titlu purtat, după 1618, de familia engleză Cavendish. Ducii de Devonshire au fost, în sec. XVIII şi XIX, una dintre principalele familii whig (liberale).

[6] Celebru teatru de operă şi balet în centrul Londrei, fondat în 1732 de către J. Rich („Italian Opera"). Majoritatea operelor şi oratoriilor compozitorului german Georg Friedrich Händel s-au reprezentat aici în primă audiţie. Carl Maria von Weber a scris special opera *Oberon* pentru Covent Garden. Ars în 1856, teatrul a fost reconstruit şi a devenit, în 1892, „Royal Opera House".

[7] Breasla marinărească a Sfintei Treimi, înfiinţată în 1514, este condusă de un consiliu format din treisprezece membri marcanţi, care deţin rangul de „fraţi vîrstnici".

ne, Winston Churchill îmi spune, scandînd cuvintele:

— Vom avea război! Praf și pulbere se va alege de Imperiul britanic! Iar eu simt că am întinerit cu douăzeci de ani.

Un fior de plăcere îi străbate trupul cînd rostește aceste cuvinte: se desfată ca un cotoi dolofan, mîngîiat de o mînă nevăzută. Îl simt cît e de încărcat cu electricitate.

Cînd pleacă, am senzația că sala recade într-un fel de apatie generală. Nimic, nici scînteierea diamantelor, nici umerii goi ai femeilor, nici minunatele flori, nici loja de saten alb, unde strălucește ducesa de Kent, nu reușesc să destrame atmosfera apăsătoare.

Interludiul cu Winston Churchill, cele cîteva cuvinte ale sale sînt pentru mine singurul moment luminos din această seară.

25 martie

Canada nu a fost de acord ca Anglia să cumpere grîu din România, așa cum voia lordul Lloyd. Pe asta conta Fabricius[1] — și a avut dreptate.

La ora 5, vizită lui Regis de Oliveira, ambasadorul Braziliei. Ca toți diplomații, consideră războiul inevitabil. Ca și medicii, care cred că pacienții lor sînt făcuți pentru a fi bolnavi și că bolnavii sînt făcuți pentru a muri, căci, din zgîrcenie, se tratează tîrziu, mult prea tîrziu. Dacă mor, cu atît mai rău pentru pacienți; dacă e război, cu atît mai rău pentru popoare!

Venit după Oliveira, Bob Bernays îmi spune că Anglia va da garanții Poloniei. Trebuie să fie bine informat, căci e membru al guvernului — membru de mîna a doua, dar foarte activ.

— Polonia are un tratat cu Franța, continuă el. Dacă Polonia se socotește atacată, înseamnă că Franța trebuie să-i vină în ajutor și că noi trebuie să venim în ajutorul Franței. Dar acum, francezii spun că nu vor interveni. Drept care, ne revine nouă să garantăm Poloniei.

[1] Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei la București între 23 aprilie 1936 și 24 ianuarie 1941.

După dumneavoastră! Toată lumea zice: „Domnilor englezi, trageți dv. mai întîi!"[2].

26 martie

Dejun la Hotelul Ritz, cu Bob Bernays. Oliver Stanley[3] vine la masa noastră pentru a sta de vorbă. Soția lui, Maureen, ajunge astăzi la București, unde va ține o conferință, sub egida Consiliului Britanic[4]. Lordul Lloyd se teme puțintel de această călătorie în România a prea-iubitei Maureen, fiica cea mai mare a lordului Charley Londonderry: este o femeie frumoasă și elocventă, dar se cam dă în vînt după chefuri și bea fără măsură. Nu-i nimic. Găsește ea cu cine să schimbe o vorbă la București, la barul de la Athénée-Palace.

Îi povestesc lui Bernays istorioara mea cu Sf. Gheorghe și balaurul. Anglia este Sf. Gheorghe, iar Hitler — balaurul. Sfinții nu se uită niciodată la balauri, căci balaurii nu frecventează aceleași cercuri ca sfinții. Dar iată că apare o sărmană prințesă, pe care nemernicii săi părinți au aruncat-o în ghearele balaurului, care o va păpa. Atunci, Sf. Gheorghe intră în acțiune și, pentru a salva prințesa, purcede să-l ucidă pe balaur.

Totul e să existe o prințesă. Data trecută [în 1914], numele ei era Belgia. Dar acum Belgia declară: „Nu, mulțumesc!". Pe prințesa cehoslovacă, balaurul a înghițit-o înainte ca Sf. Gheorghe să aibă răgazul de a interveni. Se caută o altă prințesă de salvat. Cred că, de data aceasta, ea se va numi Polonia.

La șase după-amiază, vine la mine Léonie Leslie. Îi povestesc ce mi-a spus șoferul lui Malcolm despre nepotul ei, Winston Churchill.

— Nu, îmi răspunde Leslie cu tristețe. Nu-l vor pe Winston în guvern. Nu va intra decît în caz de catastrofă.

27 martie

Italia revendică Insula Corsica.

La urechea mea, ajung conversații bizare. Joia trecută, la lady Colefax, lady Caroline Paget mi-a spus:

— Vom deveni o a doua Veneție.

În sensul că, în războiul care se anunță, Anglia va pierde supremația asupra mărilor. I-am răspuns:

— Clima de aici nu prieste parașutiștilor.

Sînt convinsă că, dacă lucrurile vor merge prost la început, dacă insulele britanice vor deveni de nelocuit din cauza bombardamentelor aeriene sau a iperitei, englezii nu vor capitula în fața naziștilor, preferînd să se mute într-o bună dimineață în Canada, cu flota militară, cu familia regală, cu Banca Angliei și celelalte bănci, cu toți copiii și cu toți caii de rasă. La drum, spre Quebec!

Toată lumea de pe aici spune: „De data asta, ne punem pe treabă!". Cînd? Se știe: în septembrie. Cum? Asta e altă poveste. Polonia sau România, ce importanță are? „Peste șase luni, izbucnește războiul..."

Spre marea mea surpriză, citesc în *Paris-Soir* ceva ce pare scris în ajunul conferinței de la Stresa: „Cele patru coloane ale păcii — Anglia, Franța, Germania și Italia". Dar presa franceză și ziarele londoneze, fidele lui Churchill, cer introducerea serviciului militar obligatoriu în Anglia.

28 martie

În discursul pronunțat ieri, în Camera Comunelor, Winston Churchill a spus lucrul pe care trebuia să-l spună:

— România nu a renunțat la independența sa.

Cuvînt introductiv, traducere, selecție și note
Cristian POPIȘTEANU,
Nicolae MINEI

[2] Invitație lansată de francezi, la debutul bătăliei de la Fontenoy (1745), în care au ieșit învingători asupra trupelor anglo-austriace.

[3] Oliver Frederick George Stanley (1896-1950), om politic britanic, ministru al Transporturilor (1933-1934); ministru al Muncii (1934-1935); ministru de Război (1940); secretar de Stat la Ministerul Coloniilor (1942-1945). În perioada la care este scris jurnalul era președinte al Camerei de Comerț.

[4] Organism mixt, privat și intergovernamental creat în 1934, în scopul stimulării și dezvoltării legăturilor culturale ale Marii Britanii, mai întîi cu acele regiuni ale lumii în care se vorbea limba engleză, iar după al doilea război mondial cu toate statele.

DANEMARCA
între preistorie și istorie

LUDWIG KRABBE

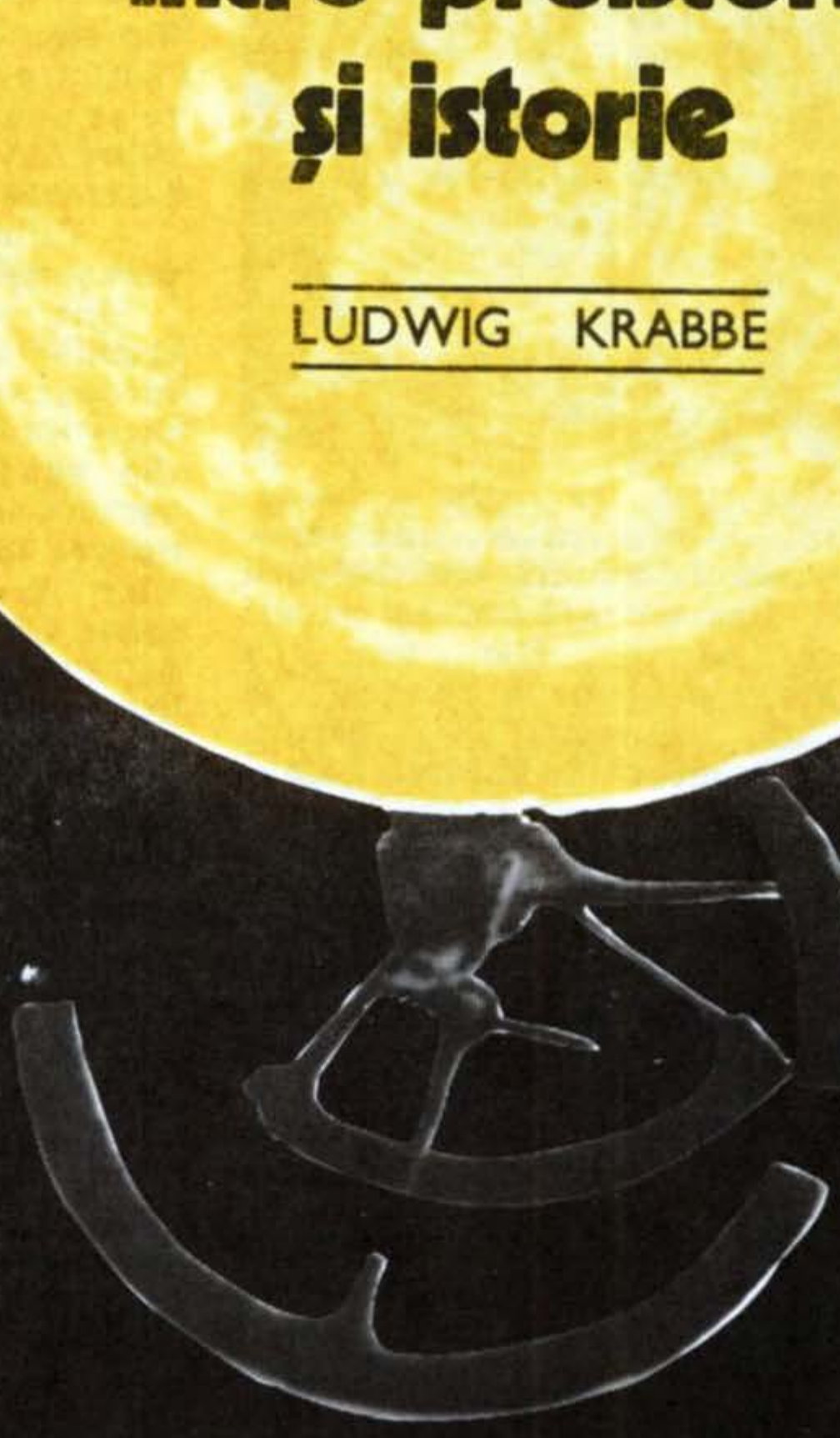

Danemarca[1], „țară a mării", patria vikingilor și a zeului Odin, n-a avut dintotdeauna înfățișarea sub care o cunoaștem astăzi. Odinioară Peninsula Scandinavă comunica cu Danemarca, împrejmuind Baltica și făcînd din ea o mare interioară. Clima era cea continentală, caldă și uscată. Nepătrunsele păduri de conifere constituiau adăpostul natural al mistreților, bourilor și elanilor. Așa arăta Danemarca spre sfîrșitul perioadei glaciare, cînd unele triburi, venite probabil din Sud, s-au stabilit aici, confecționîndu-și arme și unelte din silex și os pentru vînătoare și pescuit; mai tîrziu, în neolitic, aceste triburi s-au îndeletnicit cu agricultura și creșterea animalelor.

Către anul 2000 î.e.n., alte populații, venite tot din Sud, au poposit aici, aducînd cu ele civilizația bronzului și cultul zeilor. Prin măiestria cu care sînt cizelate diversele unelte și obiecte de podoabă din bronz, multe dintre ele incrustate cu aur, această epocă în Danemarca ar putea rivaliza cu cea greacă.

Pentru a-și procura materia primă — aurul, cuprul și mai tîrziu fierul — locuitorii acestor ținuturi întrețineau intense legături comerciale cu alte regiuni ale Europei. Unui negustător grec din Marsilia, Pytheas, îi datorăm, de altfel, primele informații despre această zonă și locuitorii ei, așa cum arătau pe la mijlocul sec. IV î.e.n.

[1] Danemarca, adică „Marca danezilor". În limbile germanice, **Marka, Merki** sau **Mearck,** înseamnă „provincie de hotar". Numele de Danemarca e menționat pentru prima dată, în izvoare datînd din sec. X.

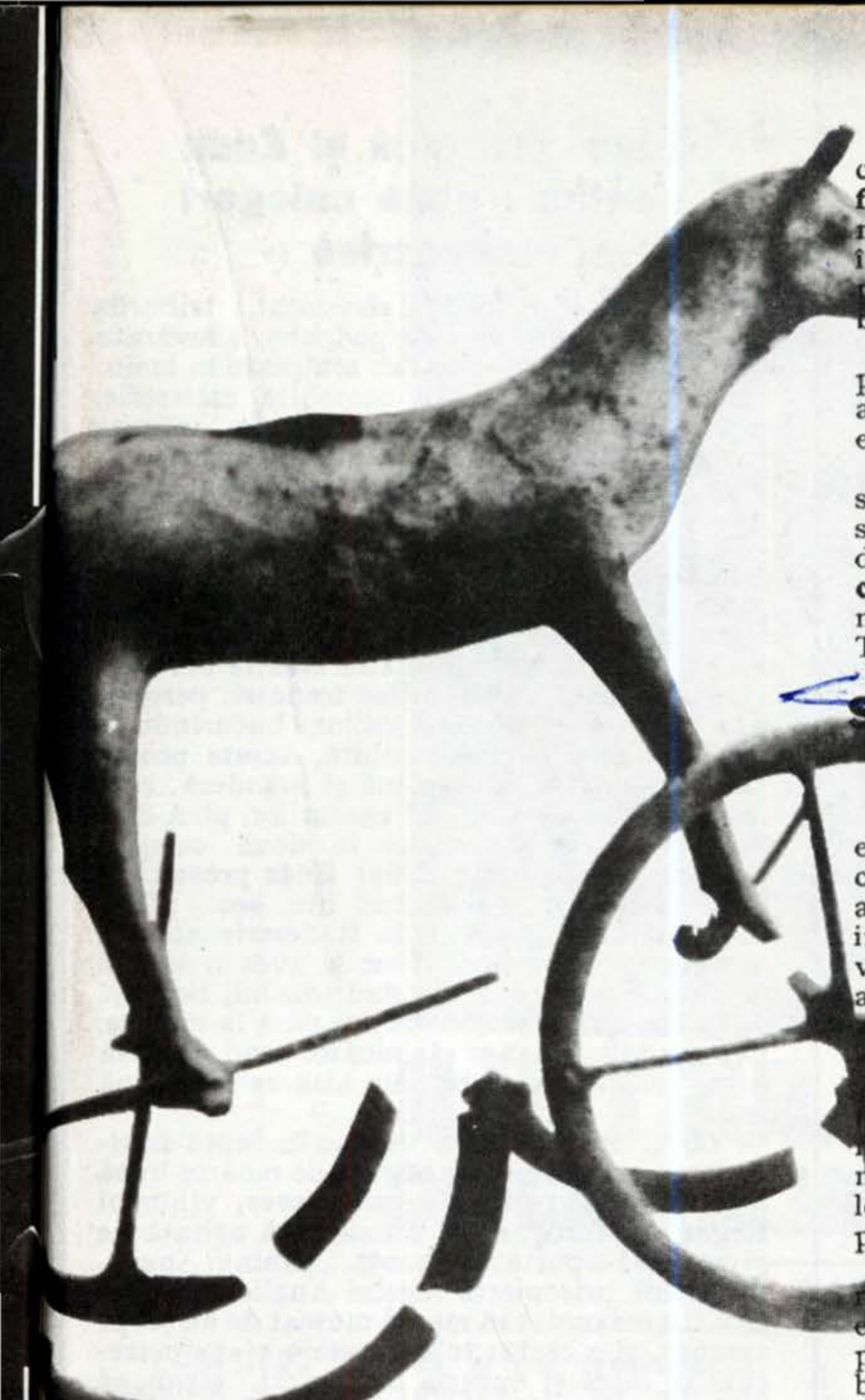

Calabrul „Car al soarelui" din bronz, descoperit într-o mlaștină la Trundholm (Danemarca); una din fețele discului e ornamentală cu frunze de aur (mileniul II-I î.e.n.)

Vecinătatea mării, care de-a lungul mileniilor a mușcat tot mai mult din uscat dîndu-i configurația de azi, a făcut din strămoșii danezilor neîntrecuți navigatori. În celebrele lor bărci, cu fundul plat, pluteau pe mare de-a lungul țărmurilor nordice ale continentului, ajungînd, poate, și mai departe, după unele presupuneri, pînă în America. Prin anul 120 î.e.n., cîteva triburi de cimbri și teutoni au părăsit ținuturile daneze, pornind, pare-se, în căutarea unor zone mai bogate în hrană. Pe Elba și Dunăre au coborît în inima Europei; timp de cîțiva ani, au peregrinat prin Galia, spre spaima romanilor, ale căror armate le-au înfrînt de șase ori la rînd. Istoricii romani îi descriu ca fiind înalți, blonzi, cu ochi albaștri. Luptau călare și erau însoțiți în drumul lor de femei frumoase și tot atît de înalte ca ei, și de copii „cu părul alb". Armele lor erau lăncii lungi și săbii grele. Generalul și consulul Caius Marius i-a înfrînt, în cele din urmă, pe teutoni, la Acquae Sextiae, astăzi Aix en Provence (102 î.e.n.), și i-a zdrobit pe cimbri, în Nordul Italiei, la Vercellae (101 î.e.n.).

Contactele fecunde stabilite ulterior de către danezi cu civilizația galo-romană au fost însă întrerupte de căderea Imperiului roman de Apus și marile migrații; s-au dezvoltat, în schimb, relațiile comerciale cu Bizanțul, principala lor marfă de schimb fiind chihlimbarul.

Danezii au migrat și ei, unele triburi deplasîndu-se spre țărmurile flamande și franceze ale Mării Nordului. De aici, în sec. V e.n. ele au debarcat împreună cu saxonii în Anglia.

Astfel încheie Ludwig Krabbe cronica străveche a Danemarcei, cronică ale cărei surse sînt în egală măsură arheologia și legenda. Din lucrarea sa intitulată **Istoria Danemarcei,** apărută la Copenhaga, publicăm, în paginile ce urmează, cîteva fragmente prescurtate. Titlurile și subtitlurile aparțin redacției.

Scrierea runică „înțelepciune de taină"

Asupra limbii și civilizației danezilor s-au exercitat influențele popoarelor vecine; începînd din sec. V e.n., schimbările suferite de această limbă pot fi urmărite cu ajutorul inscripțiilor așa-numite runice. În primele veacuri ale erei noastre, un popor germanic a modificat literele alfabetului roman pentru a fi mai ușor cioplite în piatră sau scrijelite în lemn, în sensul fibrelor acestuia. Există însă și ipoteza că runele ar fi fost preluate de la fenicieni, de către triburile din Nordul Germaniei și din Scandinavia. În vechile limbi germanice, denumirea de **runică,** însemna „înțelepciune de taină" și se datora faptului că puțini erau cei care știau s-o descifreze.

Cea mai veche inscripție runică, descoperită în Danemarca, datează de prin anul 400 e.n. și este gravată pe un corn de aur descoperit în Iutlanda de Sud. Numele și locul de baștină ale celui care l-a făurit sînt imprimate pe acest instrument fin cizelat. Începînd din sec. IX, s-a împămîntenit obiceiul de a înălța monumente din blocuri de piatră suprapuse, în amintirea căpeteniilor sau rudelor acestora, uneori chiar pe mormintele respective. Pietrele acoperite cu inscripții erau menite să amintească posterității numele și faptele celor răposați. De-a lungul secolelor, runele au continuat să fie gravate pe monumente și obiecte, fiind în schimb rareori folosite în textele manuscrise.

Organizarea socială a epocii era, sub multe aspecte, așa cum o descria Tacit în anul 98 al erei noastre: o societate de țărani liberi. Capii de familie participau la adunările unde se dezbăteau treburile obștești; fără încuviințarea acestora regele, ales el însuși de popor, nu putea lua nici o hotărîre. Pe o treaptă mai înaltă decît țăranii se aflau anumite familii din sînul cărora adunarea își alegea regele. Garda sa, formată din cei mai nobili și mai viteji reprezentanți ai comunității, se lega prin jurămînt să-l slujească cu credință. Pe o treaptă inferioară țărănimii se aflau sclavii. Ei proveneau fie din rîndul prizonierilor de război, fie că erau cumpărați de la alte popoare; alții ajungeau în această situație pentru că nu-și puteau plăti datoriile, sau în urma unor pedepse.

Zeii păcii trec pe planul al doilea

Nu se cunosc prea multe despre procesul de unificare a triburilor din Danemarca. Sigur este că, timp de secole teritoriul a fost împărțit în trei zone distincte: Iutlanda-Fionia, Seeland și Skania. Pînă în sec. XII cele trei provincii s-au bucurat de o oarecare independență, avînd propriile lor adunări cu reședințele la Viborg, Roskilde și respectiv Lund. Existența lor se datora situației geografice specifice fiecăreia, deosebirilor de temperament dintre locuitori (care dăinuie pînă azi), diferențelor de climă, ca și solului, nu peste tot la fel de fertil.

Primele mențiuni despre danezi ca atare apar în sec. VI e.n. în lucrările unor istorici ca Procopiu din Cezareea și Grigore din Tours și mai tîrziu, în sec. VIII în poemul epic **Beowulf.** Scris în Anglia, acesta povestește despre regele danez Roar, care fiind silit să-și apere frumosul castel de la Lejre, de atacurile unui monstru, a fost ajutat de locuitorii Iutlandei și de uriașul Beowulf. Potrivit acestor surse, danezii ocupau Peninsula Scania și Insula Seeland, și aveau capitala la Lejre, lîngă Roskilde, așezare vecină cu Copenhaga actuală.

Vestitul lor rege aparținea familiei de viteji Skjoldung, descendentă după legende din Skjold, fiul lui Odin, care a sosit pe țărmul Skaniei, pe vremea cînd Danemarca era în pericol, într-o corabie fără cîrmă, cu capul rezemat pe un snop de grîu.

Majoritatea zeilor nordici erau identici la toate popoarele germanice. În epoca fierului, divinitățile adorate în Danemarca erau însă zeități ale păcii. Ele ocroteau agricultura și alte îndeletniciri pașnice, așa cum o făceau de exemplu Frei și Freia, zeul și zeița fertilității. Pe măsură ce conflictele între triburi s-au înmulțit, zeii păcii au trecut pe planul al doilea, fiind înlocuiți de alții cu atribute războinice, ca Odin, Tyr și Thor. Acesta din urmă personifica forța și înțelepciunea. Arma sa, un baros, se întorcea ca un bumerang după ce își atingea ținta; zeul aducea furtuna mînînd-și prin nori carul tras de țapi; alunga bolile și veghea la tihna mormintelor. Era mai ales zeul țăranilor, ajuns, în cele din urmă, divinitatea cea mai importantă. E singurul zeu al cărui nume e menționat pe pietrele runice, însoțit uneori de un semn sacru, reprezentînd un baros.

Căpeteniile erau în același timp și preoți, iar cultul se practica în păduri sacre unde se jertfeau vite. Cu sîngele lor era stropit chipul zeului cioplit în lemn. Se intra apoi într-un lăcaș unde carnea animalelor sacrificate era mîncată sub ochii preoților. Uneori, în împrejurări deosebite, erau sacrificați prizonieri de război și sclavi. O flacără ardea fără încetare lîngă imaginea zeului. Era întreținută cu grijă de femei inițiate care citeau în măruntaiele victimelor viitorul.

Răsplata războinicilor viteji era Valhalla, versiune cerească a sălii de ospețe unde, după bătălie, luptătorii se adunau și se desfătau mîncînd carne și bînd hidromel.

Edda prozaică și Edda poetică: două culegeri manuscrise

Încă din perioade străvechi, triburile daneze făureau unelte și podoabe, adevărate opere de artă. S-au păstrat, sculptate în lemn, metal sau piatră, cu o deosebită măiestrie, capete de animale și dragoni, în infinite variante. Ustensilele, corăbiile și armele vikingilor ne oferă numeroase asemenea exemple, de o mare frumusețe.

Informații prețioase, despre popoarele nordice ale vremii, aflăm în legendele și poemele păstrate. Eroii lor sînt contemporani cu epoca migrațiilor. Unele poezii cîntă faptele vitejești ale autorilor înșiși. Altele sînt creația barzilor, care, asemenea trubadurilor francezi, peregrinau pe la curțile căpeteniilor, bucurîndu-se peste tot de o stimă deosebită. Aceste poezii, multe de origine norvegiană și islandeză, s-au transmis oral de-a lungul veacurilor, pînă cînd au fost culese și reunite în două culegeri manuscrise denumite **Edda: Edda** prozaică și **Edda** poetică ambele datînd din sec. XIII.

Omul nordic, așa cum îl descrie această literatură, era aspru, tăcut și avea o voință de fier. Nu-și trăda niciodată idealul, iar față de prieteni rămînea credincios pînă la moarte. Era ospitalier, dar și răzbunător cînd onoarea îi era lezată. În război, nu știa ce înseamnă frica.

Locuitorii Nordului vedeau în luptă încununarea existenței lor; pieirea de moarte bună li se părea o rușine. Regele danez, vikingul Regnar Lodbrog, după o existență agitată de pirat care l-a purtat în Franța, Spania și Anglia, a devenit prizonierul regelui Angliei. Înainte de a fi condamnat să moară mușcat de un șarpe veninos, și-a cîntat într-o poezie viața petrecută în lupte și bucuria de a muri, sigur că va bea hidromel în împărăția lui Odin. Ultimul vers sună astfel: „Orele vieții mele s-au scurs, mor cu zîmbetul pe buze".

Versurile din **Edda** conțin, într-o formă concisă, etica nordică. Aceste poezii exprimă înțelepciunea acumulată de-a lungul generațiilor și îi sînt atribuite lui Odin însuși. De aceea se și numesc **Havamaal,** adică „Discursurile sublime ale lui Odin". Crezul unui războinic înțelept era redat în maxime de felul acesta: „Să nu-ți părăsești arma nici o clipă deoarece nu poți ști, atunci cînd pornești la drum, dacă vei avea nevoie de ea sau nu". În alte strofe e cîntată obsesia de a păstra onoarea nepătată.

Toate aceste trăsături specifice danezilor capătă importanță în momentul cînd vorbim despre expedițiile de mai tîrziu ale vikingilor. Chiar dacă aceste expediții au fost întreprinse de popoare tinere și, în multe privințe, socotite „barbare" de mai vechile civilizații, ele au preluat și răspîndit elemente din cultura popoarelor cu care au venit în contact, inculcîndu-le chiar importante elemente din propria lor civilizație.

În secolul VIII, Danemarca devenise una dintre cele mai importante țări nordice. La acea dată, pornise pe calea unificării ei sub autoritatea regelui Harold, „Colț Ascuțit".

ILUSTRUL CAPTIV DE LA WILHELMSHÖHE

ANDRÉ CASTELOT

„Din 1856 la 1858 el s-a preocupat de destinele națiunii române și l-a sprijinit pe Alexandru Cuza". Prin aceste aprecieri Encyclopedia Britannica, **definește una din trăsăturile politicii externe a lui Charles Louis Napoleon Bonaparte[1], fondator al celui de-al doilea Imperiu francez. Adept convins al unirii Munteniei și Moldovei, ca și al asigurării unui statut de independență pentru statul național român (orientare ce corespundea și intereselor franceze în Sud-Estul european), Napoleon III a fost adeseori evocat, în privința relațiilor întinse pe care el și miniștrii săi le-au întreținut cu revoluționarii pașoptiști deveniți militanți unioniști și, în mod special, cu cel dintîi domnitor al României moderne, Al. I. Cuza[2]. Dacă implicațiile acestui important sprijin sînt mai bine precizate, dacă ele au avut un rol de seamă în afirmarea cauzei unității și suveranității românești, înainte, în timpul și după domnia lui Cuza-vodă, mai puțin sînt cunoscute împrejurările propriei sale vieți, ascensiunea și, mai ales, prăbușirea sa.**

[1] Născut la 20 aprilie 1808 la Paris, în rue Cerutti (azi rue Laffitte), ca al treilea fiu din căsătoria fratelui lui Napoleon Bonaparte, Louis (rege al Olandei între 1806-1810) cu Hortensia de Beauharnais, fiica Joséphinei de Beauharnais, prima soție a învingătorului de la Austerlitz, și mort la 9 ianuarie 1873 în Anglia, la Chislehurst, în urma unei intervenții chirurgicale de extragere a unui calcul din vezica biliară.

[2] Vezi **Magazin istoric**, nr. 5, 8, 10/1975, 4/1976.

Omul de stat care a adăugat un nou capitol, deloc neglijabil, gloriei și contradicțiilor napoleoneene, este prezentat, în toate ipostazele sale, prin evoluția carierei sale: liberal la 20 ani, carbonar[3] la 22, republican de stînga la 25, revoluționar la 40 și deputat, reprezentînd patru departamente — Corsica, locul de origine al familiei Bonaparte, figurînd la loc de cinste. Prințul Ludovic Napoleon este ales la 10 decembrie 1848 președinte al Republicii franceze cu 5 434 226 voturi pentru și 1 448 107 voturi contra (cele ale partizanilor sîngerosului general Cavaignac[4]). Proscris și izgonit de Bourboni între 1815-1846, conspirator pentru cauza napoleoneană în diferite colțuri ale lumii, de la Romagna la Roma, din Elveția în Anglia, din Statele Unite în Germania, de la Strassbourg la Boulogne — condamnat la detențiune perpetuă și întemnițat în fortăreața din Ham (în aceeași zi în care rămășițele lui Napoleon Bonaparte erau depuse în

[3] Membru al unei societăți secrete create în Italia la începutul sec. XIX, care lupta împotriva absolutismului și pentru unificarea și independența țării.

[4] General francez (1802-1857). Exponent al cercurilor colonialiste, a promovat în ierarhia militară în timpul campaniei de cucerire a Algeriei, al cărei guvernator general a fost avansat în martie 1848. Ministru de Război în guvernul din iunie 1848, Cavaignac a condus represiunea sîngeroasă a revoluției, concentrînd apoi, pînă la alegerile din decembrie ale aceluiași an, o putere dictatorială.

Domul Invalizilor din Paris[1]), fugarul evadat — prieten cu Disraeli și George Sand[2], cu Louis Blanc[3] și Pierre Joseph Proudhon[4] — autor a numeroase eseuri, studii și pamflete, dedicate argumentării legitimității sale ca pretendent al coroanei primului imperiu, prințul Ludovic Napoleon a devenit, în urma loviturii de stat, din 2 decembrie 1851, Napoleon III (2 decembrie 1852).

Consultînd o documentație de o largă întindere, în mare parte inedită, cunoscutul istoric francez André Castelot[5] a rescris în două volume, pe parcursul a mai mult de 1 500 pagini, istoria vieții și epocii ultimului împărat pe care l-a avut Franța. Reprezintă încercarea de a prezenta marelui public reconstituirea complexă a personalității aceluia pe care, în ajunul loviturii de stat din 1851, Victor Hugo l-a osîndit de la tribuna Adunării Naționale sub nimicitorul epitet „Napoleon cel mic" și pe care ilustrul scriitor (ale cărui romane s-au tipărit, totuși, la Paris sub al doilea imperiu și ale cărui piese s-au jucat la Comedia Franceză) nu l-a iertat după aceea nici în exilul său impus și nici în cel voluntar. Să amintim că același V. Hugo, care-l denunța după 1851 ca uzurpator al republicii, scrisese în ziarul L'Evénement, din decembrie 1848, ziarul cel mai favorabil candidaturii lui Ludovic Napoleon la președinția Republicii franceze: „Cel ce revine nu este un om ci o idee. Din 1815 poporul îl așteaptă pe Napoleon, el are nevoie de un ideal, de o perspectivă, de o pasiune — este împăratul. Candidatura sa datează de la Austerlitz".

„Bonaparte reprezintă o clasă — scrie Marx în lucrarea Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte — și anume cea mai numeroasă clasă a societății franceze, țăranii parcelari.

Așa precum Bourbonii au fost dinastia marii proprietăți funciare, iar Orléanii aceea a banului, Bonaparții sînt dinastia țăranilor, adică a masei poporului francez. Nu acel Bonaparte care s-a supus parlamentului burghez, ci acela care a alungat parlamentul burghez este alesul țăranilor. Timp de trei ani orașele au reușit să falsifice sensul alegerii de la 10 decembrie și să-i înșele pe țărani în speranțele pe care și le puneau în restaurarea imperiului. Alegerea de la 10 decembrie 1848 a fost desăvîrșită abia prin lovitura de stat de la 10 decembrie 1851 [...] Tradiția istorică a dat naștere superstiției țăranilor francezi că un om cu numele de Napoleon le va aduce din nou toate binefacerile pierdute [...] legenda devine realitate și omul devine împărat al francezilor. Ideea fixă a nepotului s-a realizat, pentru că a coincis cu ideea fixă a celei mai numeroase clase a societății franceze".

Cele peste două decenii în care Napoleon III s-a aflat în fruntea statului francez au fost decenii de puternică ascensiune economică a capitalismului pe piața internă și internațională, de consolidare a dominației financiare și politice a marii burghezii, de reafirmare a Franței în politica europeană. Prosperitatea claselor dominante era însoțită de adînci conflicte sociale care au dus în 1871 la crearea Comunei din Paris. Între 1850-1870 s-a produs o masivă și modernă industrializare (producția de cărbune era de 5 000 000 tone în 1852 și de 13 500 000 în 1869; lungimea căilor ferate a trecut de la 3 600 kilometri la 18 000, iar numărul vagoanelor de la 26 000 la 133 000; numărul fabricilor care utilizau motoare cu aburi a crescut de la 6 543 la 22 851; Uzinele Saint Chamond, Le Creusot și Hayange încep să folosească convertizorul Bessemer și furnalele Martin; în chimie, gudronul din cărbune anunță „revoluția coloranților"). În aceeași epocă Parisul (a cărei înfățișare urbanistică se transformă radical prin planurile prefectului Haussman, creatorul actualei geometrii pariziene, centrată în jurul marilor bulevarde deschise atunci) găzduiește în două rînduri — în 1855 și în 1867 — expoziții universale, iar arta, literatura și presa franceză îmbogățesc cultura cu numeroase opere de valoare[6].

Ludovic Napoleon „a văzut mai limpede decît cei mai mulți dintre contemporanii săi caracteristica noii epoci care se deschidea pe continent în 1848 și anume triumful concomitent al democrației și al capitalismului. După el, democrația nu se confundă neapărat cu un regim de libertate politică. Bonapartismul consta tocmai într-o sinteză de democrație și autoritate personală" (sînt aprecierile istoricului francez Jacques Madaule din Istoria Franței).

În relațiile internaționale asistăm la intense mutații pe harta politică, nu numai a continentului, ci și a lumii întregi. Franța lui Napoleon III nu face excepție de la orientările contradictorii și specifice intereselor sale. Astfel ea s-a găsit angajată într-o serie de războaie costisitoare în Europa, Asia, America Latină, dar a știut să favorizeze întreprinderi de mare anvergură de tipul Canalului Suez[7]; a inițiat expediții și manevre colonialiste în teritoriile de peste mări, dar a sprijinit, cu redutabilă tenacitate diplomatică (iar cînd a fost cazul cu forța armelor) consacrarea principiului naționalităților în Europa, apărînd la conferințele internaționale de la Paris din 1856 și 1858, cauza unirii și dezvoltării națiunii române și a celei italiene și ridicîndu-se în 1863 în favoarea libertății și independenței polonezilor. André Castelot descrie Conferința de la Paris, din 1856,

---

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 9/1968.

[2] Scriitoare franceză (1803-1876). Autoare a numeroase scrieri — romane, eseuri, articole, povestiri, piese de teatru și a unei voluminoase corespondențe. Militantă pentru dreptate socială, libertate națională și democrație (a luat parte la revoluția de la 1848).

[3] Publicist, istoric și om politic de stînga (1811-1882). Participant de frunte la revoluția din 1848, membru al guvernului provizoriu, apoi refugiat politic la Londra de unde a revenit abia în 1870. Fost membru al Adunării Naționale a celei de-a 3-a Republici. Autorul unei celebre **Istorii a revoluției franceze.**

[4] Filozof și economist socialist premarxist francez (1809-1865). Autor a numeroase studii consacrate inegalităților sociale între care **Ce este proprietatea?** (1840); **Filozofia mizeriei,** (1846); (prin care s-a rupt definitiv de Karl Marx, devenind un teoretician al socialismului mic burghez); **Ideile revoluționare** (1849); **Războiul și pacea** (1861). Editor și animator al ziarelor **Le Peuple** și **La Voix.** În urma revoluției de la 1848 a făcut parte din Adunarea Națională.

[5] Vezi **Magazin istoric,** nr. 9/1967, 10/1970, 4 și 7/1972.

[6] Pierre Gaxotte — **Histoire des français,** Paris, 1972.

[7] Vezi **Magazin istoric,** nr. 8 și 9/1977.

ca o apoteoză pentru Napoleon III, care, după 31 ani de la umilitoarea dată a capitulării capitalei franceze în faţa armatelor invadatoare din 1815, primeşte pe miniştrii plenipotenţiari ai ţărilor participante la Tuileries. „Lucrările Conferinţei — conchide Castelot — sînt terminate: Marea Neagră şi Dunărea sînt declarate neutre. Protectoratul rus asupra Principatelor danubiene este abolit iar acestea se vor bucura de o «deplină independenţă sub suzeranitatea Porţii»"[1].

Unul din capitolele cele mai revelatoare ale cărţii lui André Castelot este prezentat, în versiune prescurtată, cititorilor revistei Magazin istoric, **începînd cu acest număr, titlurile şi subtitlurile aparţinînd redacţiei: sînt zilele captivităţii lui Napoleon III (captivitate infinit mai puţin deplînsă şi comentată, relativ puţin cunoscută, faţă de cea a „vulturului înlănţuit" de la Sfînta Elena), zile care au urmat capitulării sale, împreună cu o parte a armatei franceze, imediat după dezastrul militar survenit la Sedan, doar la cîteva săptămîni de la declanşarea războiului franco-prusian din 1870[2]. Între cauzele înfrîngerii de la Sedan, Albert Malet, în** Histoire de France, **vol. 2, numeşte: „inferioritatea numerică, inferioritatea armamentului, mediocritatea Înaltului Comandament, pe care o vede ca o consecinţă a războiului de cucerire a Algeriei". În plină catastrofă şi debandadă, Napoleon III (a cărui comportare a rămas exemplară în timpul scurtei bătălii) a refuzat propunerea generalului Wimpffen — comandantul armatei franceze de pe acest front — de a forţa încercuirea germană pentru a crea un coridor prin care împăratul să poată scăpa: „Cunosc amploarea dezastrului şi este rîndul meu să mă jertfesc. Am hotărît că cer un armistiţiu şi să mă declar prizonier". Sînt cuvintele lui Napoleon III. El adăuga mai tîrziu: „Poate că, înmormîntîndu-ne sub ruinele de la Sedan, am fi slujit mai bine numele meu şi dinastia. Dar să ţin în mîna mea viaţa cîtorva mii de oameni şi să nu-i salvez, îmi este peste puteri. Inima mea refuză această sinistră măreţie".**

Scrisoarea adresată la 1 septembrie 1870 lui Wilhelm I, regele Prusiei, face dovada acestor gînduri: „Neputînd să mor în mijlocul soldaţilor mei, nu-mi mai rămîne decît să depun sabia în mîna Maiestăţii Voastre"[3]. În cursul preliminariilor armistiţiului care a urmat acestei scrisori, generalii francezi au adus precizări primului ministru Otto von Bismarck[4] şi mareşalului Moltke că nu este vorba decît de sabia împăratului şi nu de cea a Franţei (ulterior armatele prusace au constrîns şi restul armatei franceze să capituleze, răpind, prin Tratatul de la Frankfurt din 10 mai 1871, Alsacia şi Lorena).

---

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1975, protocoalele şedinţelor Conferinţei de la Paris.

[2] André Castelot a scris în **Magazin istoric** despre începutul acestui conflict prin faimoasa telegramă de la Ems (nr. 10/1970).

[3] O scrisoare cu un conţinut analog a adresat împăratul, la 2 septembrie, şi soţiei sale Eugenia. Născută la Granada în 1826 şi decedată la Madrid în 1920, fiica grandelui de Spania, Contele de Montijo, Eugenia a devenit împărăteasă în ianuarie 1853, prin căsătoria ei cu Napoleon III. Au avut un singur fiu, Louis (1856-1879), decedat în cursul unei expediţii militare britanice în Africa.

[4] Primul cancelar al Germaniei, prinţul Otto von Bismarck (1815-1898), a fost pe rînd ofiţer, deputat în Dieta Prusiei (1846), ministrul Prusiei în Dieta de la Frankfurt (1851-1859), ministru la Petersburg (1859-1862), la Paris (1862), preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de Externe al Prusiei (1862-1871). Supranumit Cancelarul de Fier (pentru că era un adept al absolutismului), acţiunea sa politică a urmărit şi realizat unificarea Germaniei în jurul Prusiei. El a pus, de asemenea, bazele Triplei Alianţe şi ale Imperiului colonial german.

Zile incerte

În ziua de 2 septembrie, la ora 6 dimineaţa, împăratul ia loc alături de generalii Castelnau, Moskowa, Pajol şi Waubert de Genlis, într-o caleaşcă deschisă, avînd pernele capitonate în verde şi trasă de doi cai cărora li s-a reţinut numele: Phébus şi Héros ... Cîteva minute mai tîrziu, este coborît podul mobil de la poarta care dă în actuala şosea naţională 64, la 6 kilometri de Sedan. Zuavii care o păzesc strigă pentru ultima oară:

— Trăiască împăratul!

Caleaşca îşi urmează drumul străjuit de plopi. Ne aflăm în zorii celei mai cumplite zile din întreaga existenţă a lui Napoleon III. Deodată, echipajul se opreşte în faţa unui cavalerist german, plin de praf: Bismarck, prevenit de către generalul Reille, părăsise Donchery şi venise în grabă în întîmpinarea împăratului. Ochii lui Napoleon sînt plini de lacrimi, dar se domină şi răspunde stăpînit cancelarului care — o va relata chiar el — „îl salută la fel de politicos ca altădată la Tuileries" şi-i aşteaptă „ordinele".

Ordinele sale? Să-l vadă pe regele Prusiei.

Imposibil! Wilhelm se află la Vendresse, la 8 km depărtare. De fapt, Bismarck se teme că regele se va lăsa înduioşat de bietul nefericit. Napoleon se resemnează. Va vorbi deci, mai întîi, cu Bismarck.

Cel mai bine, propune cancelarul, este de a merge la Donchery. Se reia drumul, dar după cîţiva metri, împăratul opreşte suita. Pe stînga drumului, ceva mai retrasă, se află o casă din cărămidă, cu un etaj, avînd patru ferestre la faţadă. Imobilul este sărăcăcios, chiar mizer, şi Bismarck întîmpină cu răceală propunerea; dar, acolo, Napoleon s-ar simţi încă acasă şi preferă această locuinţă posomorîtă cartierului general inamic.

Bismarck, la rîndul său, cedează: ţesătorul belgian care locuieşte acolo priveşte cu uimire la oaspeţii care urcă scara şi se instalează într-o cămăruţă de la etajul întîi, dată cu var, şi avînd drept mobilă două scaune şi o masă de brad.

Bismarck se complace în a juca rolul omului cu inima mărinimoasă: „N-aş fi vrut să aduc vorba despre lucruri care ar fi putut să impresioneze, în mod dureros, pe acest om pe care mîna destinului

l-a doborît...". Dorește să profite de situație pentru a pune bazele păcii — o pace în profitul Prusiei.

— Sînt prizonier, răspunde împăratul, și nu sînt suficient de autorizat pentru a duce tratative.

— Și cine oare poate negocia pacea? întreabă Bismarck.

— Guvernul de la Paris.

— Atunci, replică cancelarul, nu am avansat prea mult față de ziua de ieri. Trebuie să ne menținem condițiile pentru a nu compromite victoria noastră.

Prusia nu are încredere în guvernul francez care, slăbit, s-ar putea lăsa influențat de verdictul străzii... și riscă chiar să fie măturat cu prima ocazie! Cîteva clipe mai tîrziu, Moltke vine să reamintească împăratului aceste condiții. Înfrîntul se ridică de pe scaun și îi întinde mîna. Acest gest de curtoazie nu-l împiedică pe general să precizeze că s-a dat ordin ca peste două ceasuri — adică la ora 9 — să se reia lupta...

— E un ordin strict, murmură împăratul, chiar foarte strict...

Napoleon III cere permisiunea de a lua puțin aer și se așază împreună cu Bismarck în fața casei.

Cu o privire fixă urmărește trecerea trupelor germane. O ultimă speranță îl animă pe Ludovic-Napoleon. Nu s-ar putea oare ca armata de la Sedan să se lase dezarmată în Belgia?

„Cu privire la situația politică, raportează mai tîrziu Bismarck regelui Wilhelm, nu mi-am permis, în ceea ce mă privește, să am nici o inițiativă". Împăratul se mulțumește să deplîngă nenorocirile războiului, și declară că el, personal, nu l-a dorit, dar că a fost constrîns sub presiunea opiniei publice franceze.

Nu se poate sta o veșnicie pe aceste scaune incomode și împăratul acceptă propunerea lui Bismarck de a merge la micuțul castel de la Bellevue, care se află la doi pași, nu departe de Frenois, pe partea dreaptă a drumului ce unește Sedanul cu Donchery.

În așteptarea escortei germane solicitată de Bismarck, împăratul, cu nelipsita-i țigară în colțul gurii — țigări pe care, de cele mai multe ori, le aruncă pe jumătate nefumate — traversează cu greutate, în lung și în lat, mica livadă din jurul casei.

În cele din urmă apare escadronul de cuirasieri din garda regală care urmează să-l escorteze pe cel înfrînt. Ludovic-Napoleon ia loc în berlină, alături de Bismarck. În fața castelului, o companie de vînători bavarezi prezintă onorurile. Împăratul zărește în curte trăsurile și furgoanele cu bagajele sale sosite de la Sedan.

Nemții privesc cu o anume curiozitate pe lacheii îmbrăcați în ținută de salon și pe vizitiii cu peruci pudrate, ca pe vremea lui Ludovic XV...

Dezastrul este total

În fața castelului, bateriile iau poziție îndreptînd gurile tunurilor spre Sedan. Dacă în decurs de o oră capitularea nu va fi semnată, asupra localității asediate se va abate un uragan de fier. Dar iată că Wimpffen, însoțit de generalii Faure, Moltke și Verdy du Vernois se închid în sufrageria de la parter în timp ce împăratul fumează țigară după țigară... Un sfert de oră mai tîrziu, Wimpffen urcă în camera în care Napoleon III se odihnește.

Capitularea s-a semnat; Sedanul s-a predat. Peste 100 000 francezi au fost făcuți prizonieri. Ofițerii își vor păstra armele și obiectele de uz personal. Celelalte arme, precum și stindardele (cu acvilă), tunurile, caii, chesoanele, materialele de campanie, munițiile etc. vor fi predate imediat împuterniciților germani.

Împăratul se ridică în picioare, hohotele de plîns îl sufocă, și fără a rosti un cuvînt, îl strînge pe Wimpffen la pieptul său. „De data aceasta totul este pierdut, o anunță în acea seară pe soția sa, căpitanul Berthomier des Prost; și putem spune, cu o variantă, că totul este pierdut, chiar și onoarea...".

Regele Wilhelm are delicatețea de a-l scuti pe cel înfrînt de a se deplasa pînă la el. Învingătorul este acela care, urmat de moștenitorul coroanei și de un stat major strălucit, sosește la castelul de la Bellevue.

Împăratul profită de sosirea bagajelor pentru a îmbrăca uniforma de gală cu decorația Legiunii de onoare pe piept. „Cu chipul ca de cenușă" îl așteaptă pe rege în fața casei.

Wilhelm coboară încet de pe cal — are peste 73 ani — și înaintează către acela pe care nu-l mai văzuse de la sclipitoarea Expoziție universală din 1867.

— Sire, declară Wilhelm, luînd cu afecțiune brațul celui înfrînt, sorții armelor au decis între noi; îmi este foarte greu să revăd pe Maiestatea Voastră într-o asemenea situație.

Cei doi bărbați se retrag într-un salonaș și timp de 25 minute discută cuprinși de emoție. Wilhelm îi oferă prizonierului său ca reședință castelul Wilhelmshöhe, din regiunea Hessa, în apropiere de Kassel, la jumătatea distanței dintre Frankfurt și Hanovra. Clădirea fusese locuită de unchiul lui Napoleon III, regele Jerôme, în vremea cînd acesta fusese suveran al Westfaliei. Pe atunci, castelul se numea Napoleonshöhe.

Împăratul întreabă dacă poate să desemneze pe ofițerii care vor alcătui, „în închisoare", mica sa Curte. Wilhelm acceptă cu bunăvoință. De asemenea, acceptă ca, în drum spre Germania, prizonierul să treacă prin teritoriul Belgiei, cu trenul, în loc să parcurgă un drum lung și umilitor pe teritoriul francez.

Imediat, ofițerii prusaci, aflînd de alegerea acestui itinerar, își vor manifesta neliniștea. Oare Napoleon III nu va încerca să evadeze?

— Ei bine, le răspunse Bismarck, și ce s-ar întîmpla? Dacă nu se ține de cuvînt, asta nu ne va aduce nici un prejudiciu.

De altfel, un ofițer german — generalul Boyen — va însoți pe prizonier, permanent, în tot timpul traversării statului neutru.

Problemele materiale fiind soluționate, cei doi fac bilanțul situației militare. Napoleon ia cunoștință că șapte corpuri de armată au încercuit Metzul. Oare Bazaine va rezista? Nimic nu e sigur!

Dezastrul este total.

Ieșind din salonaș, împăratul prezintă regelui pe ofițerii săi,

apoi, salutat de uralele soldaților, Wilhelm încalecă și pleacă.

Napoleon III se află singur în camera sa.

„Era toamnă tîrziu cînd melancolia amurgului te cuprinde cu ușurință, istorisea Paul Guériot. Împăratul nu dorise să se facă lumină. Așezat la fereastră, își continua visarea-i mîhnită ascultînd imensul freamăt de voci care venea din cîmpie. Bazeilles era în flăcări; un incendiu criminal, provocat intenționat după bătălie. Ca pe vremea uriașelor migrațiuni barbare, sute de mii de oameni își instalaseră, provizoriu, tabăra sub cerul luminat de lucirile roșiatice ale jărateculuí.

În ciuda ploii care începuse să cadă, regele Prusiei continua trecerea în revistă a trupelor sale. Pentru a-i lumina drumul, soldații aprindeau făclii care sfîșiau noaptea cu luminile lor mișcătoare".

Pe teritoriul belgian

La 3 septembrie, la ora 8 dimineața, Napoleon ia loc în caleașca sa, în compania generalului Hermann von Boyen — prim-aghiotant al regelui Prusiei, însărcinat cu paza prizonierului — și a generalilor Castelnau și Reille; sînt urmați de 52 persoane.

Uniforma îi este acoperită de o amplă pelerină neagră. Numai chipiul roșu îi indică gradul. Cortegiul se pune în mișcare, precedat de un pîlc de ulani, urmat de un grup de „husari ai morții" și de ofițeri călare. Aghiotanții Castelnau și Reille, generalii Moskowa, Pajol și Waubert, prințul Achille Murat, comandantul Hepp, contele Lauriston, profesorii de echitație Davillier și Raimbeaux, medicii Conneau și Corvisart, secretarul Pietri îl vor urma pe împărat în captivitate. Îl mai însoțesc aproape 100 servitori, grăjdari, ordonanțe.

Drumurile sînt aglomerate și se merge la pas. Se face un ocol mare pentru a-l scuti pe împărat de a vedea cîmpul de bătaie și de a mai traversa Sedanul.

Napoleon suferă. „Chipul său nota un ziarist la Donchery, poartă pecetea unei oboseli excesive, iar ochii îi sînt încercănați. Este atent la tot ce se petrece în jurul său deoarece a salutat un englez care a venit în fugă să-l vadă și care și-a scos pălăria".

Plouă. Către ora două după-amiaza, se ajunge la ultimul sat francez, La Chapelle, situat la liziera pădurii, de unde încep Munții Ardeni.

În răstimpul acestui marș nesfîrșit — un supliciu va spune împăratul — el va ține ochii închiși. Peste tot zac cadavre ale soldaților francezi, hoituri de cai, răniți întinși în lungul drumului. Șiruri lungi de prizonieri care „merg în dezordine și fără țintă", îl privesc pe împărat. Mulți dintre ei îl amenință cu pumnul. Altul strigă: „Ne-ai vîndut pentru a-ți salva escorta!" Un ofițer prusac iese din rînd și îl pălmuiește. Împăratul se ghemuiește și mai mult în trăsură pentru a-și ascunde lacrimile. Trupele vrăjmașe, cu muzică în frunte, traversează aceste imagini ale înfrîngerii și disciplina lor, mersul lor, veselia lor, toate alcătuiesc un contrast înfricoșător. La ieșirea din La Chapelle, împăratul oprește trăsura. În fața unei ambulanțe improvizate, cîțiva infanteriști francezi răniți așteaptă să fie pansați. Napoleon le trimite cîțiva bani de aur.

Cortegiul traversează acum pădurea, apoi se oprește șase kilometri mai departe. Se găsesc în fața postului de graniță belgian de la Beaubru. „Husarii morții" și ulanii se retrag. De cealaltă parte a bornei de frontieră belgiană, vopsită în negru-galben-roșu, un pluton de soldați călare din arma vînători așteaptă pe combatanți sau pe refugiații care vor să pătrundă pe teritoriul lor. Un ofițer — colonelul Charmet — sosit acolo din întîmplare, salută cu sabia. Vameșul Mazure înaintează. Împăratul se prezintă astfel:

— Sînt contele de Pierrefonds.

Gîndea să călătorească incognito și astfel să nu pricinuiască guvernului belgian eventuale neplăceri.

— Vă luați angajamentul de a nu vă mai oferi serviciile împotriva Prusiei pînă la sfîrșitul ostilităților?

Găsind că acest interogatoriu este nedemn de el, Napoleon III își spune numele iar vameșii renunță a-i mai controla bagajele.

De altfel, guvernul belgian acceptase solicitarea făcută de Napoleon III. Primul ministru și ministrul Afacerilor Externe, baronul Anethan, au fost de acord cu trecerea prizonierului pe teritoriul belgian cu condiția ca această „autorizație acordată la cererea personală a unui suveran făcut prizonier să nu poată fi invocată ca precedent".

Către ora 16, caleștile ajung la Bouillon. Profesorul de echitație Raimbeaux, în ținută de gală, îl însoțește, în galop, pe o latură a trăsurii iar colonelul belgian pe cealaltă parte. Împăratul a hotărît să înopteze aici. În timp ce mulțimea aleargă în jurul cortegiului, acesta trece prin fața castelului care domină orășelul, traversează prin Semois și se oprește în Piața Saint-Arnould în fața clădirii Poștei.

În acea vreme, acolo era un fel de han ținut de doamna Chaidron. Aceasta îl conduce pe oaspete în camera sa, camera cu numărul 1. Tapetată în galben înflorat, are două paturi și trei ferestre, care dau spre piață și chei. Pe perete stau agățate portretul papei Pius IX și o gravură reprezentînd pe Rouget de Lisle cîntînd Marseieza în fața primarului orașului Strassbourg.

Napoleon III tresare. Din piață se aud strigăte. Ce se petrece?

Este mulțimea care strigă: „Trăiască Franța!" „Trăiască împăratul!" Se ghicesc chiar cîteva strigăte de: „Jos Prusia!" Înfrîntul, cuprins de emoție, deschide fereastra. La vederea sa, toate capetele se descoperă. Împăratul se apropie acum de masa sa de lucru.

Este întrerupt brusc din lunga-i visare. Doamna Chaidron ciocănește la ușă: cina este servită. Napoleon coboară. Suita sa, împreună cu colonelul belgian Charmet, doi ofițeri prusaci — generalul Boyen și locotenentul-prinț de Lynar — îl așteaptă. Împăratul se așază, dar nu reușește să înghită nici o bucățică. Se retrage în camera sa și cere să i se servească un ceai. „Cînd am urcat să duc ceaiul, povestește doamna Chaidron, am bătut de mai multe ori la ușă fără să fi primit vreun răspuns. Am intrat. Împăratul stătea într-un fotoliu în

Generalul Reille îi prezintă regelui Wilhelm al Prusiei capitularea lui Napoleon III

În p. 55: *Napoleon III și Bismarck stînd de vorbă în fața casei unui țesător din apropierea localității Donchery*

fața căminului rece. Mă întreabă dacă s-ar putea să i se facă focul. Am așezat ceaiul pe masa care i-am tras-o aproape de el, și m-am dus, personal, să aduc lemne. Nu mai știam ce fac. Tremuram ca o frunză. Niciodată nu mai văzusem un om atît de palid. Stătea acolo, în fotoliu, privindu-mă în timp ce trebăluiam fixînd asupra mea ochii săi lipsiți de strălucire, aplecat în afară și aproape complet îndoit. Cînd, cîteva clipe mai tîrziu, am intrat iar în cameră, l-am văzut plîngînd".

În mulțimea care continua să staționeze în fața clădirii, se murmura: „Plînge... se pare că plînge". Ofițerii care încă mai rămăseseră în sufragerie auzeau deasupra capetelor lor pașii greoi ai împăratului, care, în camera sa, se învîrtea ca un animal sălbatec în cușcă...

„Tunul care ne-a învins!"

În aceeași seară, vestea cea cumplită se întinde în Paris ca flacăra pe fitiliul de dinamită. La periferie, deja puteai întîlni acele chipuri care nu apar decît în nopțile de răzmeriță. Insurecția plutea în aer. Va fi oare apărat Palatul Tuileries?

— Orice s-ar întîmpla, decide împărăteasa, soldații nu trebuie să tragă în popor.

Noaptea sosește... Din camera ei, Eugenia ascultă șoaptele înăbușite, vuietele surde care se ridică deasupra orașului. Puțin înainte de ora zece, primește din partea prefectului de poliție următoarea notiță: „În Paris este o mare agitație. Grupuri întregi străbat, în lung și în lat, bulevardele și căile principale de acces, strigînd plini de înverșunare.

La ora nouă, cîteva sute de indivizi au atacat postul de poliție de pe Bulevardul Bonne-Nouvelle. După o luptă îndîrjită, agresorii au fost respinși: capii grupului au fost arestați.

Unul din ei avea un pumnal lung...".

În curînd, de la ferestrele ei, Eugenia poate vedea defilînd pe strada Rivoli oameni purtînd torțe aprinse și drapele îndoliate. Ca o amenințare, străpungînd zgomotele confuze, se aud, țîșnind strigăte de „Trăiască Republica!". Generalul Trochu nu intervine...

Arthur Meyer se duce la Cameră. „Era miezul nopții. Avu loc o scenă dintre cele mai emoționante din lunga mea viață. Într-o liniște înghețată, se urcă la tribună generalul Palikao. Cu lacrimi în glas, spuse numai atît: Bazeilles incendiat, armata refugiată în șanțurile de la Sedan, Mac-Mahon rănit, lupta oprită, în mod inutil, din ordinul împăratului; capitularea lui Napoleon III, prizonier, după ce a încercat, în zadar, să moară pe cîmpul de luptă, două sute de tunuri și toate stindardele (cu acvilă) în mîinile învingătorului. Priveam fețele deputaților; erau crispate de durere patriotică; stăteau nemișcați în băncile lor, asemenea senatorilor romani".

Protestară în unanimitate cînd, la ora unu dimineața, Jules Favres urcă la tribună și citi o moțiune semnată de 27 deputați care, la anunțul dezastrului, propuseră destrămarea Imperiului...

Duminică, 4 septembrie, prima zi a celei de-a treia Republici. La Bouillon este o zi luminoasă și însorită.

Încă de la șase dimineața, împăratul se desparte de acei care nu-l vor mai însoți mai departe, apoi îl primește pe generalul belgian Chazal, însărcinat de regele Leopold să-l întovărășească pe teritoriul belgian. La ora șapte împăratul ia loc în trăsura pusă la dispoziție.

Vînători belgieni călare preced cortegiul care se îndreaptă la pas, către dealul de la Noire-Fontaine. La răscrucea de la Menu-Chenet se cotește spre dreapta — un drum plin de urcușuri și coborîșuri — către Libramont. „Napoleon era palid, va scrie un martor, cu trăsăturile destul de obosite, privirea voalată; totuși, nimic nu trăda în privirea lui conștiința grandioasei sale de-

căderi, iar cînd răspunse salutului pe care i-l adresarăm în timp ce caii urcau încet coasta, o făcu cu uşurinţa şi naturaleţea care se puteau observa la suveran pe vremea cînd traversa bulevardele Capitalei sale".

... Generalii se aşază într-o trăsură care venea în spatele landoului imperial. În curînd, sînt depăşite furgoanele cu bagaje — care plecaseră cu o oră şi ceva înainte — şi se ajunge, cu puţin înainte de ora unsprezece, la Recoyne, doi kilometri înainte de Libramont. Dejunul se serveşte la hanul Oliver.

Înainte de prînz, împăratul trece în revistă o companie de infanterie care-i prezintă onorul. După masă, deoarece orarul nu este încă depăşit, generalul Chazal propune împăratului să-i arate tunurile prusace „Wahrendorff", care se încarcă prin chiulasă şi care se află în dotarea unei baterii din vecinătate. Vechi artilerist, Napoleon acceptă şi vizita îi dă prilejul să suspine către suita sa:

— Iată domnilor, tunul care ne-a învins!

La Libramont, trenul special — alcătuit din vagonul-salon folosit în mod normal de către contele de Flandra — este în întîrziere. Împăratul străbate agitat peronul, însoţit de ofiţerii săi şi de domnul de Berselle, membru al Legaţiei Franţei la Bruxelles.

Uneori îşi aruncă privirea pe două ziare belgiene care i-au fost înmînate. „Săraca Franţă, scrie unul din ele, iată prăpastia în care te-a împins cel de-al doilea Imperiu". În imensitatea tristeţii în care se află, i se oferă o bucurie. Îi este înmînată o telegramă din partea preceptorului prinţului moştenitor: „Prinţul se află la Maubeuge, aşteptînd ordinele tatălui său". Ludovic este deci salvat! Dar împărăteasa?

O nouă noapte de insomnie

În fine, trenul special alcătuit din şase vagoane trage în faţa peronului. Cîteva minute mai tîrziu, convoiul se pune în mişcare în direcţia Liège. Locuitorii localităţilor Saint-Hubert, Grupont, Former, se înghesuie pe peroanele micuţelor gări, dar curiozitatea nu le este satisfăcută. La Jemelle, trenul se opreşte să ia apă. Pe peron se află un bărbat: este prinţul Pierre Bonaparte, care s-a stabilit, pentru un timp, la Rochefort şi a venit să-şi salute vărul. Trimisul ziarului **L'Indépendant belge** afirmă că prinţul a izbucnit în hohote de plîns — ceea ce motivează expedierea, a doua zi, la ziar, de către Pierre Bonaparte, a următoarei dezminţiri violente: „Hohotele prinţului Pierre nu există decît în imaginaţia corespondentului dv. Nu am nevoie să fac publice impresiile mele; las suspinele în seama femeiuştelor şi a celor de-o seamă cu ele".

Trenul trece prin valea Ourthe, pe la Marche-la-Famenne ajungînd la ora 15.50 la Liège.

Pe peron se află lume puţină. „Toţi cei de faţă, scria **L'Indépendant belge** se înghesuiau în întîmpinarea vagonului ocupat de prizonier. Chipul lui Napoleon era acoperit de jaluzeaua compartimentului, dar, dîndu-şi seama de interesul manifestat de public, şi ghicindu-i dorinţa, nu întîrzie de a i-o satisface, dînd la o parte perdeaua care-i ascundea chipul. S-a lăsat văzut, fără însă a-i privi pe cei ce-l contemplau. Impresiile lăsate de această apariţie asupra persoanelor de faţă sînt dintre cele mai diverse: «Totuşi arată bine», zise unul. Un altul fu izbit de calmul său şi constată că fuma ca întotdeauna. După un al treilea, trăsăturile îmbătrînite, privirea inexpresivă, paloarea sa, toate trădau o mare oboseală şi o enervare fără margini. Asistenţa păstră o tăcere adîncă în faţa lui Napoleon. În clipa plecării, bărbaţii şi-au descoperit capetele".

Ziaristul ne ascunde un incident care era pe cale să se producă: un tren german venit din Franţa staţiona în gară. Cu mari eforturi s-a putut împiedica manifestarea de dispreţ a celor din tren faţă de suveran.

Trenul împăratului porneşte din nou la 16.10. În speranţa că va putea primi mai uşor veşti din Paris, împăratul cere să înnopteze şi o a doua noapte pe teritoriul neutru. Generalul Chazal acceptă şi reţine vreo 20 camere la Hotelul Căilor Ferate de la Verviers, al cărui proprietar — Ludovic Resonnet — nu a fost prevenit de identitatea călătorilor.

Douăzeci de minute mai tîrziu — doar 30 kilometri despart Liègeul de Verviers — trenul se opreşte în micuţa gară. Împăratul coboară îndreptîndu-se cu paşi repezi către ieşire. Există două trăsuri mai arătoase dar... birjarii, care nu se lasă intimidaţi de generali, refuză să-l lase pe împărat să se urce. Acesta trebuie să se mulţumească cu o birjă sărăcăcioasă care, zgîlţîindu-se din toate încheieturile, parcurge scurtul traseu ce desparte gara de hotel.

Împăratul se cufundă în lectura ziarelor dar nu află nimic. La ora şase se serveşte cina. Napoleon stă între doi străini: generalul de Boyen şi generalul Chazal.

La 20.30 surghiunitul se retrage în camera sa — la numărul 2. Îşi petrece cea mai mare parte a nopţii dictînd o relatare a bătăliei de la Sedan. Chazal acceptă să transmită ziarului **Times** textul. Ar putea, oare, ca această publicaţie să „provoace un reviriment al opiniei publice franceze în favoarea cauzei sale?"

Începe o nouă noapte de insomnie. Aceeaşi nelinişte îl ţine treaz: ce s-a petrecut la Tuileries în această duminică dimineaţă? Imediat după-amiază, Ludovic-Napoleon expediase o telegramă de la Libramont la Paris întrebînd dacă se accepta transmiterea de scrisori oficiale pe adresa împărătesei. „Nu" răspunsese operatorul. Napoleon întrebase cu teamă: „Deci Palatul este invadat?" Pe un ton tăios, răspunsul fusese tot negativ...

La Paris, în ziua de 4 septembrie, răscoala izbucnise încă din zori. În 40 ani era cea de-a treia revoluţie! Dar de data aceasta, fuseseră de ajuns numai cîteva ore ca strada să devină stăpîna Capitalei.

Cuvînt introductiv, selecţie, traducere şi note
Nadia PANDREA-CUTCUTACHE

poşta mi

Ca şi în anii precedenţi, sfîrşitul lui 1977 a adus, în redacţia noastră, un impresionant număr de scrisori prin care cititori din ţară şi străinătate au ţinut să adreseze, în cuvinte emoţionante prin sinceritate şi căldură, urările lor de LA MULŢI ANI! Magazinului istoric *şi colaboratorilor săi, exprimîndu-şi şi cu acest prilej fidelitatea şi preţuirea faţă de revistă.*

Împreună cu mulţumirile noastre călduroase, le răspundem tuturor prin asigurarea că şi în 1978 ne vom strădui să fim la înălţimea exigenţelor cititorilor noştri.

„SPERĂM A IEŞI CU INDEPENDENŢA DEFINITIVĂ..."

GEORGE AURELIU COCORĂSCU, *din* Bucureşti, *ne trimite o scrisoare, inedită, a lui Grigore Capşa (1841-1902, senator şi preşedinte al Camerei de comerţ), evocînd atmosfera ce domnea în capitala ţării în vara fierbinte a anului 1877. Redăm documentul în transcriere după normele ortografice de astăzi:*

„Ioane,

Fiindcă anul acesta din cauza evenimentelor care se petrec pe aici şi pe care tu le cunoşti foarte bine de prin jurnale, eu nu cred că voi putea merge la Paris, cu toate că am trebuinţe foarte însemnate; de aceea viu a te înştiinţa printr-aceasta că dacă eşti hotărît a te întoarce în ţară vino acum îndată de-ţi convine iarăşi la mine, fiind sigur de îndeplinirea dorinţelor tale.

Iar dacă vrei mai înîu a-mi scrie ceva nu te jena te rog, arată-mi tot ce doreşti şi nu pierde ocazia care crezi ca-ţi va fi cea mai favorabilă.

Pe aici pe la noi s-au petrecut lucruri foarte importante de cînd aţi plecat voi; acum însă sînt cu totul extraordinare; să vezi pe marele împărat al Rusiei plimbîndu-se pe străzile noastre, prinţul Milan al Serbiei, toţi marii duci ai Rusiei şi alte o sumă de personaje mari din toată Europa care vin în diferite misiuni aici, cu ocazia resbelului.

Săptămîna aceasta am avut mai multe recepţiuni ale marelui prinţ Gortchacov [Gorceakov — *n.r.*], adică dejunuri, prînzuri şi o soaré.

Împăratului i-am vîndut mai multe lucruri în timpul şederii lui la Ploieşti şi la Bucureşti.

Prăvălia mea a fost şi este totdeauna înaintea tuturor celorlalte.

Cît despre iubita noastră patrie, sperăm a ieşi cu independenţă definitivă şi scăpaţi de tributul ce pînă acum îl plăteam sălbaticilor de turci.

Graţie guvernului actual, pînă acum ne-am strecurat foarte bine în chestiunea Orientului şi prin o mie şi una de face [faze — *n.r.*] prin care am trecut de vreo 5 luni încoace.

Oştirea noastră acum este vie, mîndră şi gata a trece Dunărea şi a da piept cu tiranul care de atîta timp ne bîntuie şi credem şi speră tot românul că rezultatul va fi un Memoriu plin de victorie nemuritoare.

La revedere, al tău binevoitor,

Gr. Capşa.

Bunevoinţele mele colegilor tăi".

BUCUREŞTI, DECEMBRIE 1929

DRAGOMIR T. STOENESCU, *din* Bucureşti, *ne trimite relatarea unei demonstraţii muncitoreşti din Capitală, din ziua de 22 decembrie 1929, reprodusă din ziarul* Omul liber *(an I, nr. 30, 25 decembrie 1929)*. „Duminică dimineaţă un număr de aproximativ o sută de comunişti au voit să ţină o întrunire în sala Locomotiva.

Poliţia prinzînd de veste a interzis proprietarului de a le deschide sala. Comuniştii văzînd că nu pot intra în sală, cu toate protestările, au început întrunirea în curtea clădirii. S-au ţinut aici cîteva discursuri, după care au plecat în corpore să manifesteze pe Calea Griviţei.

Pînă la Gara de Nord nu s-a întîmplat nimic. Manifestanţii erau urmăriţi de cîţiva comisari şi agenţi de poliţie, cînd în faţa Gării de Nord s-au întîlnit cu un pluton de jandarmi sub comanda unui ofiţer, care au încercat să-i risipească — s-a produs cu această ocazie o învălmăşeală şi au fost arestaţi 40 de manifestanţi.

Încercuiţi de jandarmi şi agenţi, comuniştii au mers pînă în Piaţa Matache Măcelaru, cînd au vrut din nou să se opună arestării, unul din ei vrînd să vorbească.

Poliţia şi jandarmeria au suit atunci cu forţa pe manifestanţi într-un autobuz de piaţă, transportîndu-i la prefectura de poliţie.

În timpul manifestaţiei pe Calea Griviţei, comuniştii au cîntat Internaţionala şi strigăte de «Jos războiul», «Trăiască Internaţionala» au constituit delictele grave ale manifestaţiei".

O FAMILIE DE MARINARI ŞI PASIUNEA PENTRU NICOLAE BĂLCESCU

Răspunzînd interesului exprimat de mulţi cititori care, atît prin scrisori cît şi telefonic ne-au solicitat date biografice suplimentare şi fotografia autorului articolului Bălcescu la Palermo *(nr. 11/1977), reproducem fragmentul din scrisoarea corespondentului nostru constănţean în care îşi face o succintă autobiografie. Însoţim aceste rînduri şi de fotografia autorului lor.*

„Sînt născut în cartierul Bădalan din Galaţi, în anul 1922, luna mai, ziua 18, dintr-o familie modestă de muncitori, tatăl fiind brutar iar mama casnică. Pînă la vîrsta de 14 ani am copilărit pe malurile bătrînului Dunăriu. După zburdălnicia acelor ani şi pus în faţă cu cerinţele zilei de mîine, de la acea vîrstă am încercat mai multe meserii: ajutor de şofer, ucenic la cizmărie şi brutărie, apoi muncitor docher, trudind de dimineaţa pînă seara tîrziu pentru a-mi cîştiga existenţa şi a veni în ajutorul familiei numeroase. Ca tînăr ostaş am luptat în primele rînduri pe Frontul din Apus, primind medalia «*Eliberarea de sub jugul fascist*» şi insigna «*Veteran*

din războiul antifascist». După lăsarea la vatră, în 1946, am lucrat la mai multe întreprinderi din Constanţa. În anul 1956 mi s-a realizat una din cele mai mari dorinţe ale vieţii, îmbarcîndu-mă pe prima navă a flotei noastre comerciale, motonava «Transilvania». La bordul ei, am îndeplinit mai multe funcţii, de la auxiliar şi pînă la ofiţer intendent de bord, în 1959, an cînd mi-am terminat şi studiile. Sînt membru P.C.R. şi membru al cenaclului literar «Ovidius» din Constanţa. Sînt căsătorit şi am un băiat şi două fete. Băiatul este căpitan în cadrul flotei «Navrom», iar fetele sînt căsătorite tot cu ofiţeri de marină comercială. Sîntem, deci, o familie în întregime de marinari".

poșta mi

LA CENTENARUL INDEPENDENȚEI

Cetățeanul IOSEF MARCU, *din* Tel Aviv, *în vîrstă de 76 ani, originar din România, ne-a trimis cîteva gînduri prilejuite de aniversarea Centenarului Independenței de stat din care reținem:* „Distanțele geografice nu șterg trecutul, nu rup legăturile sufletești, nu anulează sentimentele. E suficient un eveniment ca nostalgia să readucă tot ce ne leagă de locurile în care am văzut lumina soarelui. Un asemenea eveniment este împlinirea unui veac de cînd dorobanții și căciularii munteni și moldoveni s-au avîntat în luptele de la Plevna, Grivița și alte locuri pentru cucerirea independenței patriei. Am revăzut apoi în minte cînd România s-a alăturat puterilor Antantei, în războiul din 1916-1918, pentru reîntregirea statului român".

60 DIN 180

Colonelul (r) DUMITRU VASILIU, *din* Roman, *participant atît la luptele din primul cît și din al doilea război mondial, ne trimite o relatare a unor momente dramatice din prima și, respectiv, a doua conflagrație. Reținem din însemnările din vara lui 1917.* „Între 1 și 15 august 1917, luptele la care am luat parte au fost atît de violente încît, din cei 180 oameni ce-i aveam în companie, mai rămăseseră numai 60. Timp de două săptămîni, trupa și cu mine, singurul ofițer existent în companie, n-a scos încălțămintea din picioare și nici n-a avut posibilitatea să se spele pe față. Hrana ajungea foarte greu pînă la linia întîia, unde ne aflam. În aceste împrejurări grele, n-am găsit un singur soldat care să-și arate nemulțumirea sau să încerce să dezerteze".

Autorul însemnărilor era pe atunci sublocotenent și comanda o companie în cadrul Regimentului de marș al Diviziei 7.

JERTFELE CERCETAȘILOR

Pe marginea articolului Pagini din jurnalul Ecaterinei Teodoroiu *(nr. 8/1977), prof.* MARIN BENGHIȘ, *din* București, *ne trimite o notă referitoare la unele fapte de vitejie săvîrșite de cercetași în primul război mondial, din care reținem:* „La podul pe pe Jiu, au căzut 9 cercetași din Gorj; în timpul retragerii, 1 cercetaș a fost omorît în Capitală, iar 8 la Călărași. Cercetașului V. Ghiață, căzut la Siret i s-a ridicat un monument la Tecuci. Donciu, care însoțea un tren cu răniți a murit în timpul unui atac al aviației germane; i s-a ridicat un monument în stația Barboși-Galați. Cercetașul Cristescu a fost luat prizonier de germani, apoi a trecut la francezi, luptînd la Verdun, unde a fost rănit și decorat. Bivoleanu Gheorghe din Regimentul 37 infanterie Botoșani s-a strecurat în liniile inamicului, capturînd printre altele harta de front a unui ofițer; a fost distins cu «*Virtutea militară*»".

GEORGE SAU MARCU CRIȘAN?

V.I. OPRIȘU, *din* Deva, *consultînd mai multe lucrări referitoare la marea răscoală a țăranilor români din 1784, ne mărturisește că pe Crișan, unul din conducătorii răscoalei, alături de Horea și Cloșca, l-a întîlnit menționat cînd cu prenumele de Gheorghe (George sau Giurgiu) cînd cu cel de Marcu.* „Cum se numea în realitate Crișan?" *ne întreabă corespondentul nostru.*

Lucrările de referință consultate de noi menționează forma Marcu Giurgiu Crișan, așa cum apare, de altfel, și în două recente lucrări, respectiv C.C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, Istoria românilor, *București, 1975 și N. Edroiu,* Răsunetul european al răscoalei lui Horea, *Cluj-Napoca, 1976.*

EXPLICAȚII LA... EXPLICAȚII

„În articolul *Proiectul de constituție a «cărvunarilor» moldoveni* (nr. 10/1977) s-au strecurat cîteva greșeli", *ne scrie* TRAIAN PICINCU, *din* București, *arătîndu-ne totodată care sînt acestea, și anume:* Înalt Devlet *înseamnă Înalta Poartă, și nu Guvernul otoman, cum a apărut în revistă;* alișveriș — *comerț, și nu interese;* în cît spînzură — *depinde, și nu în ce privește;* volnic, volnicie — *liber, libertate, nu autorizație;* cinuri — *funcții;* arzu-mahzar *(sau* arzmagzar) *înseamnă petiție colectivă, memoriu, raport colectiv, și nu firman, cum a apărut precizarea din text.*

Comentatorul științific al documentului respectiv, dr. Dan Berindei răspunde: „Observațiile cititorului dv. sînt în parte îndrituite. *Arzmagzarul* este într-adevăr raport colectiv. De asemenea *Înaltul Devlet* este Înalta Poartă, dar în fapt aceasta se confundă cu *Guvernul otoman,* expresie utilizată în articol. Celelalte explicații, la care se referă corespondentul dv., au fost formulate avîndu-se în vedere contextul respectiv".

„FONDATORUL" ABIA SE NĂSCUSE...

Într-o notă pe marginea interviului acordat revistei noastre de prof. Daniel J. Boorstin, directorul Bibliotecii Congresului S.U.A. (nr. 7/1977), prof. emerit dr. CONSTANTIN SIMIONESCU, *din* București, *ne atrage atenția că, în mod corect, se scrie Smithsonian Institutions și nu Institution, cum a apărut în revistă. Totodată, corespondentul nostru ține neapărat să precizeze că renumitul așezămînt științific, purtînd numele lui James Smithson, a fost întemeiat în 1765.*

De două ori inexact: mai întîi, pentru că Institutul Smithsonian, chiar dacă reunește un complex de așezăminte, este o singură instituție, de unde și titlul său, la singular în limba engleză, și nu plural, cum crede cititorul nostru.

Și, apoi, Smithsonian Institution nu putea fi fondat în 1765 deoarece, în acel an, James Smithson (1765-1829) abia se născuse, sic! — cum ar scrie corespondentul nostru. Celebra instituție a fost înființată mult mai tîrziu, printr-o hotărîre a Congresului S.U.A., din 10 august 1846.

Dacă așa stau lucrurile cu precizările... imprecise, reținem în schimb informația că „în periodicul *Smithsonian Report,* nr. 1527, din 1903 (Washington, 1904) Emil Racoviță, fondatorul speologiei și-a publicat lucrarea *Un rezumat al observațiilor generale asupra scufundării și mișcărilor balenelor,* rezultat al cercetărilor întreprinse de el în timpul vestitei expediții antarctice a vasului «Belgica» (1897-1899)".

TREI ORAȘE

IOSIF GHERCEA, *din* Timișoara, *ne sugerează să precizăm, referitor la articolul* Iosif Man — un ctitor maramureșean *(nr. 7/1977), că denumirile Kassa, Lösse și Pozsony consemnate în articolul respectiv sînt vechile nume ale actualelor orașe Kosice, Levoča și Bratislava din Republica Socialistă Cehoslovacă.*

Precizare pe care o și facem.

RECTIFICARE TÎRZIE

„Recitind colecția revistei, am văzut în nr. 8/1967, p. 26, că este indicat anul 1861 ca fiind al nașterii lui Petre Andrei. Nu cumva este o eroare de tipar?" *ne întreabă* IOAN MERCIOIU, *din* Tg. Jiu.

Desigur. Cunoscutul filozof și om politic român s-a născut în 1891, rectificare pe care o facem chiar dacă de la publicarea articolului respectiv au trecut zece ani. Atenția și pasiunea cu care sîntem citiți — chiar la atîția ani de la apariție — sînt dovada elocventă a interesului mereu viu pentru istorie și adevăr în rîndul milioanelor noastre de cititori.

NU LA NOI

ELENA PETRESCU, *din* Brașov, TEODOR DUMITRAȘCU, *din* Timișoara, ST. IOAN, *din* com. Margina, jud. Suceava: *lucrările prezentate în cadrul rubricii* Cărți sosite la redacție *nu le puteți procura adresîndu-vă nouă (care nu ne ocupăm cu comerțul de carte), ci Librăriei „Cartea prin poștă", str. sergent Nuțu Ioan, nr. 8-12, sector 6, București.*

Nicolae MINEI

CONTENTS (Romanian History) December 7-9, 1977. The National Conference of the Romanian Communist Party • The Decision of the Plenary Meeting of the Romanian Communist Party's Central Committee on the Anniversary of 2 050 Years since the Creation of the First Independent and Centralized Dacian State • **P. ALEXANDRESCU** Herodotus's Journey to the Black Sea • **I. BARNEA** The Dacian Standard on the Arch of Triumph of Galerius? • **V. BOLOGA** Vișeu, Iza, Vaser — Rivers with Thraco-Dacian Names • **M. MALIȚA** and **I. URSU** The Echo of the Struggle for the Union of the Principalities in Great Britain • **Ș.S. GOROVEI** and **N. CONSTANTINESCU** Princely Courts and Residences • Documents on the 1848 Revolution • In memoriam — Constantin C. Giurescu (1901-1977) • **Ș. PASCU** The Struggle of the Romanians of Transylvania for Union • **C. POPIȘTEANU** An Interview with Lelio Basso • **MARTHA BIBESCU** March 1939, Political Diary

SOMMAIRE (Histoire roumaine) 7-9 décembre 1977. La Conférence Nationale du Parti Communiste Roumain • La décision de la séance plénière du Comité Central du Parti Communiste Roumain concernant l'anniversaire de 2 050 ans depuis la création du premier état dace centralisé et indépendant • **P. ALEXANDRESCU** Le voyage de Hérodote à la Mer Noire • **I. BARNEA** L'étendard des Daces sur l'Arc de triomphe de Galère? • **V. BOLOGA** Vișeu, Iza, Vaser — rivières aux noms thraco-daces • **M. MALIȚA** et **I. URSU** L'écho de la lutte pour l'union des Principautés en Grande Bretagne • **Ș. S. GOROVEI** et **N. CONSTANTINESCU** Cours et résidences princières • Documents sur la révolution de 1848 • In memoriam — Constantin C. Giurescu (1901-1977) • **Ș. PASCU** La lutte des Roumains de Transylvanie pour l'Union • **C. POPIȘTEANU** Interview avec Lelio Basso • **MARTHE BIBESCO** Mars 1939, Journal politique

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская истории) 7-9 декабря 1977-ого г. Национальная Конференция Румынской Коммунистической Партии • Решение пленума Центрального Комитета Румынской Коммунистической Партии относительно годовщины 2 050-ых лет от создания первого централизованного и независимого дакийского государства • **П. АЛЕКСАНДРЕСКУ** Путешествие Геродота в Черном Море • **И. БАРНЯ** Флаг дакийцев на Триумфальной арке императора Галерия? • **В. БОЛОГА** Вишеу, Иза, Васер — реки с фракийско-дакийскими именами • **М. МАЛИЦА, И. УРСУ** Отзвук борьбы за воссоединения Румынских Княжеств в Великобритании **Ш. С. ГОРОВЕЙ, Н. КОНСТАНТИНЕСКУ** Господские двора и резиденции Революция 1848-ого г. в документах • В памяти — Константин К. Джуреску (1901-1977) • **Ш. ПАСКУ** Борьба румынов из Трансильвании за Воссоединение • **К. ПОПИШТЯНУ** Интервью с Лелио Бассо • **МАРТА БИБЕСКУ** Март 1939-ого г. Политический дневник

INHALT (Rumänische Geschichte) 7-9 Dezember 1977: Nationalkonferenz der Rumänischen Kommunistischen Partei • Beschluss des Zentralkomitees der Rumänischen Kommunistischen Partei, hinsichtlich des 2 050. Jahrestages der Schaffung des ersten zentralisierten, unabhängigen Dakerstaates • **P. ALEXANDRESCU** Herodots Fahrt ans Schwarze Meer • **I. BARNEA** Wehte der Dakerbanner auf dem Triumphbogen des Galerius? • **V. BOLOGA** Vișeu, Iza, Vaser — Flüsse mit thrako-dakischen Namen • **M. MALIȚA, I. URSU** Der Widerhall in Grossbritannien der Schlacht zur Vereinigung der Fürstentümer • **Ș. S. GOROVEI, N. CONSTANTINESCU** Höfe und Fürstensitze • Die Revolution von 1848 in Dokumenten • Zum Angedenken—Constantin C. Giurescu (1901-1977) • **Ș. PASCU** Der Kampf der Rumänen Transsylvaniens zur Vereinigung • **C. POPIȘTEANU** Interview mit Lelio Basso • **MARTHA BIBESCU** März 1939. Politisches Tagebuch

SUMARIO (Historia rumana) 7-9 de diciembre de 1977: labores de la Conferencia Nacional del Partido Comunista Rumano • La decisión del pleno del Comité Central del Partido Comunista Rumano con vistas al 2 050 aniversario de la creación del primer Estado dacio centralizado e independiente • **P. ALEXANDRESCU** El viaje del antiguo historiador griego Herodoto al Mar Negro • **I. BARNEA** Es el estandarte de los dacios el que está cincelado sobre el Arco de Triunfo del emperador romano Galerio? • **V. BOLOGA** Vișeu, Iza, Vaser — ríos de nombres traco-dacios • **M. MALIȚA, I. URSU** El eco despertado en Gran Bretaña por la lucha por la unión de los Principados Rumanos • **Ș. S. GOROVEI, N. CONSTANTINESCU** Cortes y residencias principescas • La revolución de 1848 reflejada en documentos • In memoriam — Constantin C. Giurescu (1901-1977) • **Ș. PASCU** La lucha por la unión del país librada por los rumanos de la región de Transilvania • **C. POPIȘTEANU** Interviú a Lelio Basso • **MARTHA BIBESCU** Marzo de 1939. Diario político

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Constanța Avram, Ana-Maria Șerbănescu

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

42 427